گوڵسوو

مجلەیەگ هەفتانە گشتیە لەلاین
دەزگای رووشنهویری (شەفەق) بلاوئەکریەگ

شماره (٣٢) حوزەیران (٢٧٠٨-٢٧٠٩) کوردی (٢٠٠٩) میلادی

- گوڵان شوورش نیشتمانی تازەوەکریاگ
- ناوچەیل داوڕیاگ ئەرا ناکووکی هالەبانیان؟
- فەقیری عیراق و خوەشگوزرانی هەرێم
- کورد و تورکمان و تەعریب

گوڵسوو

مجلەیەگ هەفتانە
گشتیە لەلاین دەزگای
رووشنهویری ورەسانن
کورد فەیلی(شەفەق)
بلاۆئەکریەگ

شمارە (٣٢) حوزەیران (٢٧٠٨-٢٧٠٩) کوردی (٢٠٠٩) میلادی

خاوەن ئمتیاز
دەزگای رۆشنبیری
و راگەیاندنی کوردی
فەیلی(شەفەق)

مؤسسة شفق للثقافة
والاعلام للكورد الفيليين

شفق F.C.M.F.K

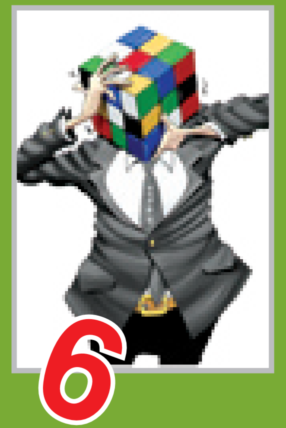

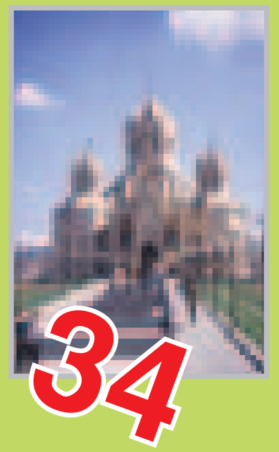

مەسعوود بارزانی پاریزەر دەسکەفتەیل نەتەوەیی کوردە 4
دوشمن شیوەی دوشمنایەتیکردن ئاڵشتکردگە! 10
سەرۆک کۆریا خوەی کوشت 14
تەعریبکردن خانەقی لە مەلک فەیسەڵ یەکمەوە تا سەدام حسێن 16
مەسەلەی کورد لە دویای جەنگ دویم جەهانی 32

سەرنویسەر
عەلی حسێن فەیلی

بەرێوەبەر نویسانن
ماجد سویرەمیری

دەستەی‌نویسەرەیل
جەمال ئەرکوازی
ئاراس جواد
سارا عەلی
نسرین میرزا
ئارام حەسەن

ئامادەکردن هونەری
لەیس عیسا ئیبراهیم

Tel:
07901373702
7403411
8836604
gullsoo@shafaaq.com

Gull soo

نرخ ١٠٠٠ دینار

رقم الايداع في دار الكتب والوثائق٨٩٢ في ٢٠٠٦

The beginning

سەرباس شمارە

ئایا ئەڵکەفتگە ك لە خوەدان پرسیار یا سوئال بکەن لە ژیاندان هانە شوون چە و چە خوازن و وەکوو رەسینە؟ دیارە چشتەیل بهەرز ئەرای ئەڵگرتن و چشتەیل خراو ئەرای وای داین فرەس!

سیاسەتەیلێگ هەس وە پەمگ سەر برێ و سیاسەتەیلێگ هەس دیوەزمای گشت رەینیەیلێگە ك ئنسان ناسیدان و وەپیان رەسیە! زانیمن ئاسەوار و شوون پای هەر چشتێگ رەنگ ناهمیدی داشتوود جوور خوەشی دیار نیە.

ناخوازم ئی باسە بیەمە دەس قەزاو قەدەر ئەو قسیەیلە ك هەر رووژ دوبارەو بوود چوین ئیمە لە شوون کارێگ گەردیمن ك ژیان دەزگای رووشنهویری شەفەق لە بان ئەوە وساس ك ئەویش ئەو نوا چوین و تازەو کردن هویرو کارمانە و لە شان یەش دو مجلە تر دیریمن (فەیلی + ئارا) ك هەرکامیان سەنگینی خوەی دیرێد بی ئەوە هانا رەس رووشنهویرێگ یا هاوزوان قەڵەم وەدەسێگ زەحمەت یە بکیشید ك تاکمە جارێگ چەو گل بیاد و گووش ئەڵتەکنی تا بەڵکم لە سای ئەوە ئیمەش تەنیا حەسرەت و ئاخ درەو نەکەیمن چوین هەم شەکەتیمن و هەم هایمنە دەروەنێگ تەنیا قویلی ئاسمان ئەڵمان دیارە. بایەد بریار بیەیمن ك لە ژیان و لە کار چە خوازیمن و چوین وەپیان رەسیمن! ئەو رییە ك ئیمەو ئیوە وە بانی هامشو کەیمن وەرژە یە دروسی کردنە، ئیمە کام رێ و بان دروس کەیمن؟ ئەو چشتە ك خوەنیمنێ وەرژەیە نویسریاس ئیمە چە نویسنیمن، ئەو تابلوە ك دیواخان ئارازانیە وەرژەیە هونەرمەندێگ کیشاسێ هونەرمەند ئیمە چە کیشێ و... ؟!

بایەد بریار بیەیمن و ئەرای چشتێگ ك هەرزێ هەوڵ بیەیمن، قسیەی ئەو مناڵە خەمە هویر ك وە زوان سادەێگ و لە دڵپاکی خوەی ئویشێ (من خوم ت خوی) ئمجا مەردم ئەرای خوەشی لە ناونی خوەیان دووبارەو سەد بارەی کەن! ئیمە تویەنیمن بنەوای خاس یا خراو ئەرای کارو پیشە و قسەیلمان دیاری بکەیمن وەلی ناتویەنیمن لەی راسیە بوایمن ك هیمان یەك تلفزیون لە هزاران تلفزیون وە لەهجە کوردی خوەمان ناو نویس نەکریاس! نیەتویەنیمن ئی راسیە بشاریمنەو ك زوان دریژو دەس کوڵ وەهار لە شوونی نیە!!

سەرنویسەر

مەسعوود بارزانی پاریزەر دەسکەفتەیل نەتەوەیی کوردە

ئاسۆ عەلی

ئەگەر شوورش هیز وقوربانیەیل لەگوزەیشتەئەرا وەدەسهاوردن ماف نەتەوەیی بویەو ئاکام یانەتیجەگەی لە هەرێم کوردستان دیمنە؛ ئەوەئەو دەسکەفتەیل ئیسەیشەنیاز وە شوورش دیری؛ وەبی گومان شوورش لەفۆرم قوناغ خوەی لەو هیزە تیەیگەدی ك بووگەهووکار یا سەبەب وەدەسخستن خواستیگ دیاریکریاگ ئەرا ئامانجیگ گەورا؛ کوردیش ئیسەها لەو قوناغەو نیاز وەیەدیری ئەو دەسکەفت نەتەوەییەبپاریزی ودیواریگ بەرزو بتەو لەدەوری بکیشی وەشیوەیگ ك هویچ شەق یا کولاوانچەیگ لەتی نەیلی ك کیشەنەتەوەییەگەمان بووگەقوربانی ئامانجەیلتر؛ ئمجا ئەرا ئی ئامانج گەورای نەتەوەییەداشتن مەرجعیەتیگ نەتەوەیی زەروورەتیگ میژوویەوئی ئەرکەئیسەهامل جەناب سەرۆك بارزانی؛ ئەو کەسایەتی یاشەخسیەتەك تەمەنی لەشوورش وخەبات بردگەسەسەر وئیسەیش هەمان قەڵغانەك نیەیلیگ گەردەلویل دوژمن دەوار نەتەوەییمان بلەرزنیگ.

ئەگەر بنەمای هەڵوێست نەتەوەیی لە وەراوەر باوەڕداشتن سەرۆك بارزانی گردەوبکەیم؛ ریمان کەفیگەئەو راسە رییەك خاوەن هیزیگ نەتەوەیی ومتمانەیگ جەماوەریەوپرس نەتەوەییش لەهویر و فکری لەناو هاووڵاتیەیل بلاوەو بویەو ئەو قەناعەتەیش رووژ لەشوین رووژ لەناو مەردم جی وشوین پای خوەی بتەوترکردگەسەو. باوەڕ هەر کوردیگ ئەوەسەوئشارەیش وەپی کەیگ ك (سەرۆك بارزانی دویەکەپێشمەرگەبویەوئمرووش پێشمەرگەس وخاسترین پاریزەر دەسکەفتەنەتەوەییەگان کوردە؛ یەیش نە شعرە ونەیش پەخشان، بەڵکم بەشیگ تەواو لەباوەڕ ومتمانەی هەرکوردیگەئەرا سەرکردەیگ خاوەن هەڵوێست ك لەی سەردەمەنموونەی کەمە.

دیدارەگەی سەرۆك بارزانی وەل ئاژانس دەنگوباس رۆیتەرز ك سەر لەنوو مکوڕی یا ئصرار خوەی لەبان مافەرەواگان مللەتەگەمان دوارەوەکرد ئومید وگوڕ وتینیگ تازەخستەدڵ هەر کوردیگ تا ئەو راسیەبووگەبەشیگ لەقەناعەت ناودەولەتی وهەرێمایەتی. ئیسەیش ك ئی دەسکەفت نەتەوەییەلەباشور کوردستان وەدەس هاتیەچەتر و سایەی سەرۆك بارزانی هالەبانی ك وەهاوکاری نەتەوەگەی ولایەنەیلتر وە خاسی نیشتگەلەو دەسکەفتەیلەپاریزگاری کەیگ وتا خوەی خاوەن ئەو هیزو باوەڕەبووگ کوردیش دڵنیاس ك دەسکەفتەنەتەوەییەگانی هالەدەسیگ ئەمین.

وەئومید ئەوەگ هەرتاکیگ کورد وە دویرلەبەرژەوەندی تایبەت وەخوەی وەگوورەی توانای خوەی دیفاع لەدەسکەفتەیل نەتەوەییمان بکەیگ.

وەیەکاکردن لیبرالزم و دیموکراسی

نۆربێرتۆ بۆبیۆ

ئەو رەگەزەیل یەکسانە ك بەسیانەسە دەرکەفتن دەوڵەت لیبراڵەوە، هویچکامیان پەیوەندی نەیرن وە یەکسانیخوازی دیموکراسیەوە. چوینکە یەکسانیخوازی دیموکراسی هەوەجە وە وەدیهاوردن رادەیگ لە یەکسانی ئابووری دیریگ. هویر لیبراڵ لەتاریخ خوەی وەل یەکسانی هەقەگەیا دگان وە شیوەی یەکسانی دەرفەتەیلیش ناگە، ئی چشتیشە یەکسانی تاکەیل لەهەق نەفوەرگرتن لە دەرفەتەیل دەسەوەر کەیگ، نەك رادەی ئەو نەفکردنەیلە ك لەی دەرفەتەیلە وەرگیریەن، مەعنای ئەوەسە وەگوورەی ئەو لەیەکەودایِن جووراوجوورە ك بووگ لەبان چەمك یەکسانی و لیبراڵزم و دیموکراسی بکریەیگ، ریگەی جیاواز گرتنەسە وەر و هەر لەی روییەوە ك سەردەمان فرەیگ ئی دوانە لەکیشمەکیشیگ تاریخی بوینە. ئمجا ئایا لە چ مەعنایگ تویەنریەیگ دیموکراسی وە پەرەوەپیدەر و وەدیهاوەر راسەقینەی دەوڵەت لیبراڵ دابنریەیگ و شمارەیگ لە حکوومەتەیل ئیسە وە(لیبراڵ – دیموکرات) بناسیەن؟ بایەسە بویشید لیبراڵزم نەك تەنیا وەل دیموکراسیا سازگارە، بەڵکوو لەوەیش ئەڵلاجەویتر بووگ دیموکراسی وەك پەرەوەپیدەر سروشت لیبرالزم دابنریەیگ، وەلی وەو مەرجە ك مەبەس لە دیموکراسی لایەنە یەکسانیخوازەگەی نەوگ، بەڵکوو تایبەتمەندی دیموکراسی وەك ئدارییبوین یا شیوازیگ سیاسی بووگ و یەیش هەمان فەرمانرەوایەتی مەردمە.

فەرمانرەوایەتی مەردم تەنیا ئەو وەختە وەخاسی چووگە رییەوە ك زوورم مەردم وە ژن و پیاگەوە بەشدار بوون لە بەشداریکردن راسەوخۆ و ناراسەوخۆ لەبریارەیل، ك هەرچەنیگ فرەیگ لە نویسەرەیل لیبراڵ گشتلایەنبوین هەق دەنگدایِن وە ناوەخت و نالەبار زانن و هەرچەنی لە سەردەم دەرکەفتن دەوڵەت لیبراڵ تەنیا دەوڵەمەنەیل هەق دەنگدایِن داشتن، وەلی هەق دەنگدایِن گشتلایەنی هویچ جووریگ لە دژایەتیکردن بنەرەتی نەیریگ وەل دەوڵەت هەقدار(زوورمینە) یا دەوڵەت کەمینە. سەرەتا ئەگەرێگ فرە لەوجوود بوی ئەرا دەوڵەتیگ لیبراڵ نادیموکراسی، وەلی ئمروو دی دەوڵەت لیبراڵ نادیموکراسی و دەوڵەت دیموکراسی نالیبراڵ هویچ مەعنایگ نەیریگ.

گوڵان
شووڕش نیشتمانی تازەوەکریاگ

گوڵ سوو

بیجگە ئەو دەرد و مەینەتیە ك هاتە تویش مللەت کورد وەگشتی و باشوور کوردستان وەتاییەت، لە ئە نجام ئەو ریێککەفتن خیانەتکاریە ك سەرکردایەتی جەزایری دروسیکرد لەناونی هەردوگ رژیم عیراقی و ئیرانی لە جەزایر لە (٦ ئادار ١٩٧٥)و دەس هەڵگرتن لەخاکەیل عیراق لەلایەن دەسڵاٚت بەغداوە لەگەوراترین خیانەت نیشتمانی و نەتەوەیی، ك ئەویش لەوەر خاتر کپەکردن شووڕش کورد، وەلی وەل ئەو هەمگە مەینەتی و بەدبەختیە مللەت کوردمان لە کوردستان عیراق بڕیار یا قەرار دا پشتگیری هاوپەیمانەیلی لەحزبەیل تر بکەیگ ئەرا روی وە روی بوینەوەی شوونەوار و دەرئە نجام کاولکاری ئەو ریێککەفتننامەی خیانەتکاریە، ك وەبڕیار تازەوەکردن شووڕش و ساڕیژ کردن زەخمەیل و یەکڕزی ئە نجام دریا.

ئمجا لەوەختیگ هیز شووڕش لەگشت لایەنیگەوە ریڕەو خوەی وەرگرت جویر لایەن مەردمی و ریکخستن و عەسکەری و ئەویش وەگوورەی گام خاس و بتەویگ وە سەرکردایەتی هەردوگ سەرکردەی خەباتکەر ریزدار مەسعوود بارزانی و شەهید جوانەمەرگ ئدریس بارزانی لە سەرەتای مانگ نیسان ساڵ ١٩٧٥، ك دەسکردنە پەیوەندی فرەیگ وەل سەرکردەیل و کادر ریکخستنەیل و مەردم کوومەڵگاو دەرچگن بەیان دامەزرانن هیزیگ لە ١٩٧٥/١٢/١٠ لەژیر دروشم یا شعار (کوردستان مەیدانیگ راسی خەباتە) یا (ئەی مەردم خەبات بکەن و دەرچن لەو مەینەتیە)، وەل ئەوەیشا قیادە موەقەتە بەیانیگ رەخنەیی گشتگیریگ دەرکردو داوا لەتی کرد وە روح وگیان تازەیگەوە خەبات بکەن ئەرا رزگارکردن مللەت کوردستان و توانای روی وە رویبوینەوەی دوشمن و لاوردن ئەو وەربەسەیل گەورا لەریگەی شووڕش. تا ئەوە بوی شووڕش گوڵان هات وە شیوازیگ تازەو شووڕشکاری لە ١٩٧٦/٥/٢٦. ئەوە بوی کورد لەگشت شوونیگ گەشبینی خوەیان نیشاندان و بڕیار ئەوە دان پشتگیری شووڕش بکەن لە مەیدان وەگشت توانایگەوە كٚ هەرچەنی سەرەتای سەختیگ بوی و ناحەزەیل وەگشت جووریگ هەوڵ لەناوبردن ئەو شووڕشە دیان ك بەر ریڕەو (بارزانی نەمر) بوی لەوەر خاتر ئازادی و دیموکراتی مللەت کوردستان، وەل ئەوەیشا لەماوەی کەمیگ مەردمان فرەیگ لەدەور شووڕش گوڵان جەمەوبوین وەگوورەی بانگەواز سەرکردایەتی و ئەرا خاتر پشتگیریکردن لە هیز تازەو پیشمەرگەی کوردستان، ك ئەویش لەوەر خاتر دروسکردن داستانەیل تازەیگ لەپاڵ داستانەیل (هەڵگورد و زۆزەك و هەندرین .....هتد)، ك هیز تازەیگ دامەزریا وەگشت باوەریگەوە تا بووگە شووڕشیگ و گشت پیکهاتەیل ومەردمەیل کوومەڵگای عیراقی لەتی بەشداری بکەن و روی وە روی دکتاتۆریەت و شۆڤینیسم بەغدا بوونەوەو لەو شووڕش تاریخیە لە قویلایی هاوکاری و خەبات لەگشت روییگەوەو لەوەختەیل سەختیگ ك سەرەتای ریڕەو خەبات هاوبەش و دید نەتەوەیی و ئامانج گەورایگ بوی ك سەرکردەی شووڕش بارزانی نەمر نەخشەی کیشاو ئەرا چارەنویس مللەتەگەی لەو سەردەمەو لە روی دوشمن تەقیەوەو بویە خەباتیگ وەردەوام لەوەر خاتر دابینکردن هەقەیل رەوای مللەت کوردمان ك وەو جوورە ئەو شووڕش نیشتمانیە بەرپابوی.

> **لەماوەی کەمیگ مەردمان فرەیگ لەدەور شووڕش گوڵان جەمەوبوین وەگوورەی بانگەواز سەرکردایەتی و ئەرا خاتر پشتگیریکردن لە هیز تازەو پیشمەرگەی کوردستان**

گەمەی دیموکراسی و چەواشەکردن رای گشتی

حەسەن جەباری

قسەکردن لەبان دیموکراسی بەسیاسە شیەوکردن و باسکردن کار حزبایەتی و سستم وەریەوەچگنی لە هەر وڵاتیگ وەبی وجوود حزب زەحمەتە قسە لەبان دیموکراسی بکریەیگ، چوینکە کار حزب و بەرنامەو پرۆگرام حزبی دەسنیشان شیوەو شیواز ژیان سیاسی کەیگ لە هەر کوومەڵگایگ، لەوەر ئەوە لایەنەیل خاس حزب سیاسی لەسستم دیموکراسیەت لەچەن خاڵیگ خوەی وەرجەسە کەیگ:

١- حزب هەڵسیەیگ وە ریکخستن و ریککردن فکر و هویرەیل سیاسی و کوومەڵایەتیەیل لە کوومەڵگا.

٢- حزبەیل کار کەن ئەرا پیشکەشکردن کاندیدکریاگ یا مرەشەحەیل ئەرا هەڵوژاردنەیل گشتی.

٣- حزبەیل هاوکاری کەن ئەرا وەدیهاوردن دیموکراسیەت لەریگەی پرووسەی دەس وەدەسکردن دەسڵاٚت.

٤- حزبەیل سیاسی کار ئۆپۆزسیۆن یا موعارەزەی ریکخریاگ ئەجامدەن.

ئی کارەیل حزبی و سیاسە لەکوومەڵگایگ تەندروس ك توایگ لەبان بنەمایگ ئەخلاقی کار سیاسی و ژیان حزبی خوە ریك بخەیگ، هەوەجە وە ئەوە کەیگ وەرج لەوەك قسە لەبان دیموکراسی بکەیم بایەسە قسە لەبان حزبەیل ناو کوومەڵگا بکەیم. لەروی هەڵوژاردنەیل کوردستان تەماشا کەیم سەرلەنوو قسەی زبر و دعایەی ئەڵلاٚجەوی پەیا بووگ، ك وەل باروووەزع پیشکەفتن کوومەڵگای ئیمەیا نیەگونجیەیگ لەروی ئابووری و سیاسی وکوومەڵایەتیەوە. لەوەر ئەوە ئویشیم دیموکراسی لەبان دەس حزبەیل دیموکرات و مەدەنی و علمانی جیگیر بووگ، ك باوەر وە هیز نەرم و فشار مەدەنی و گفتوگوو دیریگ لەجیاتی تون وتیژی و بووگ حزبەیلیش کیشمەکیش هەڵوژاردنەیل بکەن لەبان بنەمایگ تەندروس و بووگ هەر لایەنیگ وئەرا خوەی کاریگەری داشتووگ لەبان دروسکردن رای گشتی، چوینکە ئەگەر بتوایم باس رای گشتی بکەیم رەسیمنە ئەو باوەرە ك بویشیم رای گشتی رای مەردمانیگە لەبان کیشەیگ و لەو باوەتەوە هەڵویست یا مەوقف وەرگرن.

ئمجا لەیرا پرسیاریگ هەس، ك ئایا کی رای گشتی دروس کەیگ ، سەرکردە یا میدیا یا پارتەیل سیاسی یا رویداگەیل یا رووشنهویر یا مەردم؟ بیگومان گشت ئەیانە وەیەکەوە رای گشتی دروس کەن و لەکوردستانیش بایەسە ئشارەت وە نەخش ودەور میدیا بکەیم ك تا چەنیگ تویەنیگ کاریگەری داشتووگ لەبان رای گشتی.

لەیرا وە باوەر ئیمە ئویشیم هەق خوەیە هەر حزب و لایەن وگرووپیگ هەوڵ بیەن وەشیوەیگ دیموکراتی کاریگەری داشتووگ لەبان رای گشتی، وەلی لەبان بەرژەوەندی و هساو مەردمان تر وە چەواشەکردن رای گشتی خزمەت وە ئایندە نیەکەیم، بەڵکوو ئەرا ئەوەك گشتمان لە کوردستان سەرکەفتگ بویمن هەوەجە وە ئەوە کەیگ رای گشتی چەواشە نەکەیم وە زوور و بی بنەما هەوڵ نەدریەیگ ئەرا ئاڵشتکردن دید مەردم، با بیلیم مەردمەگە وە مەیل خوەیان بتویەنن دەنگ پیرووز خوەیان بیەن جویر ئەوەك (جان جاك رۆسۆ) گوزارش کرد و وت : دەنگ مەردم دەنگ یەزدانە.

ناوچەیل داوڕیاگ ئەرا ناکووکی هالەبانیان؟

عەزیز یاوەر

مایەی سەرسورمانە ك لایەنەیل حکوومەتی و سیاسی کورد و هەمیش لایەنەیل رەسمی حکوومەت ناوەندی یا مەرکەزی وشە یا کلمەی ناوچەیلیگ ناکووکی هالەبانیان لە گوفتگووەیلیان وەکار بەن وە ئەی وشە یا کلمە لە بەرژوەندی یا مەسڵەحەت کورد نیە و حەق پامال کەیگ کورد بایەد تەقالا بکەیگ تا ئەی ناوچەیلە وە ناوچەیل داوڕیاگ لە هەرێم کوردستان وە حساو بارن نەگ ناوچەیلیگ ناکووکی هالەبانیان تا ئەی بیانگە نەدریەیگە دەس لایەنەیل ترەك تا بتویەنن حەق مللەت کورد پامال بکەن. لە وەختیگ بەعزی لایەنەیل کورد لەی وشە یا کەلیمە پشتگیری کەن و وەکاری بەن لایەن ترەکیگ وجوود دیریگ ك هالە دژ یا زد ئەی وشە و ئەی کارە بووگە بایس دولایەنی لە رز یا سفوف کورد و چمانی ئەی لایەنەیلە ئەرا دو وڵات جیا لەیەك گلەو خوەن. ئەی ناوچەیلە ك ئیسە وە ناوچەیلیگ ناکووکی هالەبانیان ناو نریانە لە گوزەیشتە لەلایەن دەسڵات دیکتاتۆری بەعس و لە چوار چیوەی پلان یا خوتەی دوشمەنانەیگ لە هەرێم کوردستان جیاو کریان ئەووەیش لە وەختیگ وە کوردستانی بوین ئەی ناوچەیلە ئعتراف کریاوید . تەقالای بەعزی لایەنەیل ئەرا هویرەیل ودیگایل گوزەیشتە تەنیا وە ئامانج یا هەدەف وسیان لەوەراوەر باوەت وڵات فیدرالیە. ئیمنە تویەنیم ئەی باوەتە لە ناو ئی پرسیارە ئاشکرا بکەیم ك ئایا ئەی ناوچەیلە کوردستانین یا نە؟ وەداخ و پەژارەی فرەیگ بەعزی لایەنەیل لە وەختیگ بەڵگەنامەیل فرەیگ هەن ك کوردستانی بوین ئەی ناوچەیلە ئاشکرا کەن وەی باوەتە ئعتراف نەکردنە و ئەگەر کوچگەیل کویەیش زوان واز بکەن و هویەت خوەیان ئاشکرا بکەن ئەی لایەنەیلە لە دیدگای غەڵەت خوەیان دەس نیەکیشن. وەڵی ئیمنە نائومیدەو نیەویمن و لە هەر عیراقی وژداندارێگ پرسیم و ئومیدواریم جواو نەترسانیگ بدریەیگە پیمان. ئەگەر ئەی ناوچەیلە کوردستانی نین ئەرا لە ماوەی چەن هەفتە هاووڵاتیەیل کورد نیشتەجای ئەی ناوچەیلە ئەرا ناوچەیل باشوور ئاوارەکریان یا ئەرا لە ماوەی چەن هەفتە سەدان مامۆستا و کارمەند ئەرا پاریزگایل باشوور کلکریان. ئەگەر ئامانج یا هەدەف جیاکردن ئەی ناوچەیلە لە هەرێم کوردستان نیە ئەرا هەزاران هاووڵاتی عەرەب لەی ناوچەیلە نیشتەجاکریان لەشون ئەوەگ هاووڵاتیەیل کورد ئەو ناوچەیلە ئاوارە کریان. ئەگەر ئامانج جیاکردنیان نەوی ئەرا قەیەخەکریا ك هاووڵاتیەیل کورد سەردان ناوچەیلیان بکەن. ئیسە ك ئاشکرا کریا بایەد کام وشە یا کلمە ئەرای ئەی ناوچەیلە وەکار بوریەیگ؟ ئەگەر ناوچەیل داوڕیاگن .. ئەرا بایەد لەبانی ناکووکی وجوود داشتووگ؟

هووکارِ وەدیهاوردن ژیانیگ کوومەلایەتی و ئابووری خاستر

فازڵ عومەر

لە رووژگاریگ وەك ئمروو ك دەور جەهان لە سیاسەت و سیاسەتکردن ئاست فراوانیگ دیریگ و گشت باررووەزعەیل تر ژیان وە شیوەیگ لە شیوەیل چنەوە ئەرا بان سیاسەت و بەسیانەسە پیەوە، قسەکردن لەباوەت چەمك یا مەفهوم بەشداری سیاسی و هەوڵدان ئەرا پەخشەوکردن هووشیاری لەی باوەتەوەو هەمان وەخت پشتگیری لەو دید غەڵەتە ك لەباوەت ئی چەمکە هەس لە کوومەڵگای ئیمە گرنگی یا ئەهمیەت تایبەتیگ دیریگ .

بیگومان وەرجە راپەڕین و دەسکەفتن ئەو ئازادی پڕ نرخە ك ئیسە وجوود دیریگ و ژیان لەسای بەیمنە سەر، ك مەبەسمان لە سەردەم داگیرکاری و ژیر دەسەیی و سستم تۆتالیتاری و دکتاتۆری بەعسە، قسەکردن لەباوەت سیاسەت و سیاسەتکردن قەیەغەو تاپوو بوی، تا ئەو رادە ك لەناو ماڵ خوەدیش نەویرستی لەژیر لیویشەوە وشە یا کەلیمەی سیاسەت بویشید، شایەت بەشیگ لە دویرگری یا هس غەڵەتفامی لە چەمك سیاسەت وسیاسەتکردن پەیوەندی وەو ترس و دیدە داشتووگ ك ئەندامەیل کوومەڵگای ئیمە لە پرووسەی پەروەردەو خوەندنیان لە سەردەم داگیرکاری وەری گرتنە، ئمجا ئەگەر بایگ و بچیمنە بندروس مەبەسەگە، بایەسە لەوەوە دەس وەپی بکەیم ك قوناغ ئیسەی ژیان سیاسی لەهەریم کوردستان وەگشت کەم و کورییگەوە قوناغیگەو سیمای ئەو قوناغیشە ئازادی و فرەیی و ریزگرتن لەهویر و را و فکر جیاوازە، یەیش وەختەیل فرەیگ ئومید گشت کوردیگ بویە، لەوەر ئەوە ئەگەر بتوایم گویریان و پیشکەفتن خاستر باریمنە دەس، بایەسە وەرجە گشت چشتیگ هەوڵ ریفۆرم و ریکخستنی بەیم، چوینکە بیگومان بەدیلیگ خاستر و گونجیاگتر لەی قوناغە ك ئیسە هایم لەتی نیەکریەیگەدی وهویچ کەسیگ لە ئیمە قەبوول نیەکەیگ ئدارەیگ غەیرەکورد لە هەریمەگەمان حوکم بکەیگ.

فرەکەس لە ئیمە وە غەڵەتەوە فامستیمنە لە پرووسەی بەشداری سیاسی، لەیوا هویرەو کەیم بەشداری سیاسی وەو مەعنا تیەیگ ك ئیمە لەناو یا لەچوارچیوەی حزبیگ دیاریکریاگ کار بکەیم، بیگومان ئەیە غەڵەتە، یا ئەوەسە ك ئویشیم بەشداریکردن لە پرووسەگە ئەرك یا واجبە، یەیش غەڵەتیگ گەوراترە، چوینکە بەشداریکردن هەقەو بایەسە هەر جووریگ بووگ قەناعەت وە خوەمان بکەیم ك دویرەوکەفتنمان لە پرووسەی بەشداری سیاسی پاشیلکردن یەکیگ لە هەقەیل سەرەتاییمانە. ئمجا ئەرا خاتر وەدیهاوردن ژیانیگ گونجیاگتر و خاستر لە روی کوومەلایەتی وئابووری و سیاسی بایەسە بەشداری بکەیم و دەور خوەمان نیشان بیەیم لە رەسمکردن باررووەزع سیاسی وڵات، چوینکە وەبی بەشداریکردن مەحاڵە خەوەیلد بایگەدی و گویرپیانیش قورسترەو بووگ.

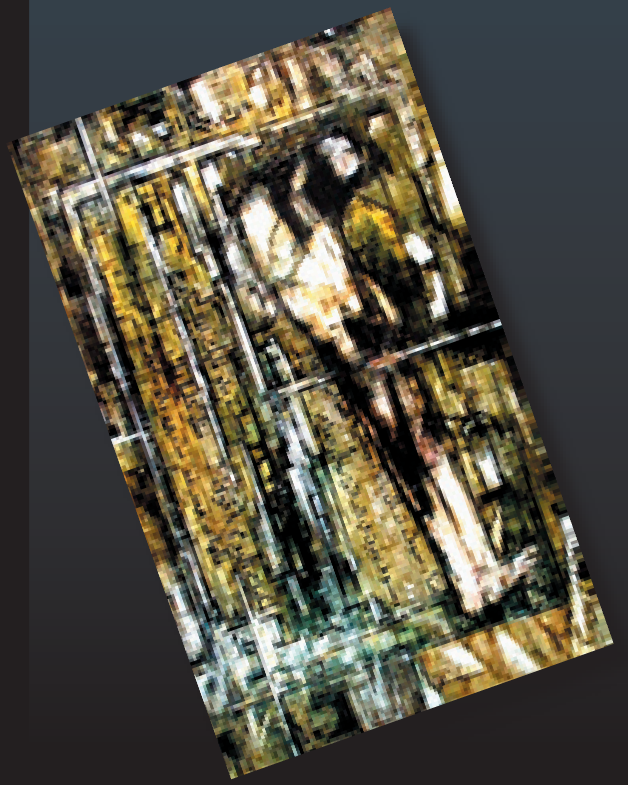

شمارە (٣٢) حوزەیران (٢٠٠٩) م

دوشمن شیوەی دوشمنایەتیکردنی ئاڵشتکردگە !

فارس نەورۆڵی

گشت دەوڵەتیگ داگیرکەر و مللەتیگ داگیرکریاگ دو سروشت دو دید جەهان دیریگ ، جەهاندید داگیرکەر لە قویتداین و نەهیشتن نەتەوەی ژیردەس خوەی دروس کەیگ ، مللەت ژیردەسەیش لەوەرگیری و هاوردنەدەس هەقەیلی جەهاندید خوەی نیشاندەیگ . ئی سفەتیشە لەلای هەر یەك لەی دو جەهاندیدیە وەگوورەی هەل و مەرجەیل سیاسی و کوومەڵایەتی و ئابووری مامڵەو کارکردنیان لەبان یەکتر ئاڵشت بووگ .

نەتەوەی کورد یەکیگە لەو نەتەوەیلە ك شمارەی مەردمەگەی ئەوەنە فرە بووگ و دەوڵەت نەیاشتووگ و هەر وەبی خواست خوەی دابەش کریاویگ و لەی حاڵەتیشە داگیرکەرەیل کورد گشت جوورە ریگەیگ گرتنەسەوەر ئەرا لەناوبردن کورد لەگشت روییگەوە ، لە وەرانوەر داگیرکەرەیلیش کورد سەرنەچەمانگەو هەمیشە لە وەرگری بویە وەتایبەت ئەگەر بایگ و تەماشای کورستان باشوور بکەیم دویای چەنەها کارەسات گەوراو زەخم قویل تویەنست حکوومەت و پەرلەمان دروس بکەیگ .

لەیرا داگیرکەرەیل قوناغ وە قوناغ کەفتنە پیلانداناین ئەرا لەناوبردن ئی ئەزموونە لەریگەی خوەشکردن ئاگر جەنگ ناوخوەیی و جەنگ ئابووری و تیرۆر و هەر جاریگ وە میکانزم یا ئالیەتیگ و شیواز تازەیگ کەفنە دوشمنایەتیکردن ئەزموون هەریم کوردستان ، ئمجا ئەگەر داگیرکەرەیل جاران لە ریگەی چەدارکردن و سەندن هس و چەك دەس مەردمەیل نەفس نزمەوە کار لەبان دوشمنایەتی کورد و داواکاریەیلی کردوین ، ئەوە ئمروو توان لەریگەی سەندن قەیریگ قەڵەمەوە جموجویل کورد نەیلن و تاریخەگەی لەکەدار کەن . وەل ئەوەیشا بەعزە کەسەیلیگ وە ریگەی وەکارهاوردن دەرفەت ئازادی دوشمنایەتی ئازادی و دەسکەفتەیل کورد کەن ، یەیش لە فرە شوون لەدونیا رویداگە ، وەلی دویاخر وە قانوون مەرز ئەرایان دانریاگە .

بایەسە گشت کەسیگ خەڵك ئی کوردستانە مەسەلەی مقەیەتیکردن سەروەری ئی نیشتمانە بیاشتووگ و نیەوگ هویر داگیرکەرەیل زاڵ بووگ لەبانیان ، چوینکە دوشمن شیواز جەنگەیلی ئاڵشت کردگەو ئامانجەیلی وەك خوەی جیگیرە ، ك ئەویش دەسوەشاننە لە گیان یا روح کورد و ئاشکرای ئەوە ئەرامان کەیگ ك هیمان ترسەیل سەرەتاتکی کەن و هەوەجە نیەکەیگ لەژیر فشار سووزداری یا عاتفی یا کاردانەوە بویشیم ترس لەبانمان نەمەندگە. ئمجا هەرکەسیگ ئویشیگ ترس نەمەندگە ، با بزانیم وەچ شیوەیگ ئەو دید و ئەرای‌چوینە ئەرای دروس بویەولەبان چ بنەمایگە ؟ بیگومان ئیمە دڵنیایم لەوەك هیمان ترس فرەیگ مەندگەو دوشمنەیل کورد توان وە ریگەی جووراوجوورەوە کوومەڵگای کوردستان نائومید بکەن لەحکوومەت هەریم و بویشنە پارچەیل تر کوردستان ئەوەسە ئەزموون کورد و بقە یا خەتەرناکەو لەهویر خوەدان دەریکەن ، لەوەر بایەسە زیاتر گرنگی یا ئەهمیەت بەیمنە ئەزموونەگەمان.

فەقیری عیراق و خوەشگوزرانی هەرێم

یوسف عومەر

یەکیگ لەو دەردەیل کوشندە ك فرەجار روی کەیگە وڵات و کوومەڵگاو خیزان، دەرد فەقیریە، ك دویر نیە لە ئەنجام پەرەسەندنیەوە چەنەها لاداین کوومەڵایەتی وسیاسی و بگر ئەخلاقییش لەلی بکەفیگەوە. فەقیری وە هەر رادەیگ یا نسبەیگ بووگ هەر خراوە، وەلی لەناو ئەو خراویشە (خراوتر) و (خراوترین) کریەیگەدی و تا نسبەگەیش کەمتر بووگ خاستر و گورجتر چارەسەر کریەیگ.

پەخشەوکردن و ئاشکراکردن ئەو راپۆرت یا تەقریرە ك لەی ماوە کەفتە دەیشت وخوەی نیشاندا لەژیر ناونیشان (خەت فەقیری و سیمای فەقیری لەعیراق) ك ئەویش لەلایەن وەزارەت پلاندانایینەوە نویسیاگەو ئامادەکریاگەو قەیریگ لە شارەزایەیل ئی بوار یا مەیدانەو شارەزایەیل بیگانە وەتایبەت (ریکخریاگ بانك جەهانی) لەتی بەشدار بوین، بیگومان یەکیگە لەو بەڵگەنامەیلە ك جویر ئەوەك لەناو راپۆرتە وە تەواوی ئشارەت وەپی کریاگەو بووگە بنەرەت داناین قەیریگ قانوون و سیاسەت لە مەیدان ئاراستەکردن سامان ودارایی نەتەوەیی وخوەشگوزرانی هاووڵاتیەیل و ئاشکراکردن بریار یا قەرارەیلیگ وە ئامانج بەرزەوکردن ئاست ژیان رووژانەو گوزران هاووڵاتیەیل.

فەقیری لە سلێمانی و هەولێر (٣ ٪)و لە سەماوە رەسیگە (٤٩ ٪)و لەبەغدای پایتەخت (١٣ ٪) توومار کەیگ، ئمجا ئەگەر ناوەروك راپۆرتەگە بخوەنیمنەوەو تەماشای شمارەیلی بکەیم، ئەوە قەیریگ لەو شمارەیلە خوەیان قسە کەن وەبی ئەوەك تەنیا خەتیگ لەباوەتیانەوە بنویسید وخوەیان پرن لە گوزارش یا تەعبیر و ئشارەتن بی ئەوەك بویشیم خوەشگوزرانی لە کاملا هەس.

نسبەی فەقیری وەگوورەی راپۆرتەگەی وەزارەت پلاندانایین عیراق، لە هەرێم کوردستان (٤ ٪)ە ، وەلی لە عیراق پەنج ئەوەنەی هەرێم کوردستانەو رەسیەسە (٢٣٪). ئی نسبەیشە وەگوورەی شوون جوگرافی ئاوایی و شار ئەرا چەن شمارەیگ تر دابەش بویە، وە جووریگ لەناو شارەیلیش نسبەی ئەو فەقیریە لەهەرێم کوردستان (٢ ٪)و لەعیراق (١٧ ٪)ە ، وەل ئەوەیشا نسبەی فەقیری ئاوایەیلیش لە هەرێم کوردستان (١٢ ٪)و لەعیراقیش (٤١ ٪)ە.

ئمجا وەگوورەی ئەو دابەشە ك ئەرا کەرەسەی خوەراکی و ناخوەراکی کریاگە، ئەوە دەرکەفتگە ك لەهەرێم کوردستان فەقیری ئەرا کەرەسەی ناخوەراکی (٦٪)و لەعیراق (٣١٪)و ئەرا کەرەسەی خوەراکیش لەهەرێم کوردستان (٨٪)و لەعیراق (٢٠٪)ە . وەلی ئەگەر بایگ و تەماشایگ ئی شمارەیلە بکەیم ك وەزارەت پلاندایین عیراق پەخشی کردگە، ئەوە ئەرامان دەرکەفیگ ك خوەشگوزرانی لە هەرێم کوردستان چوینەو لەچ ئاستیگەو لەپارچەیل تر عیراق لەچ ئاستیگە؟ بیگومان گشت ئەو شمارەیلە نیشاندەر ئەوەن ك لەهەرێم کوردستان ئەگەر رووژەیلیگ جیگەی شانازی بویگ ئەرا ئەوەك بارووەزع ئەمنی جیگیرە، وەلی ئیسە ئەوەیشی زیای کردگە ك خوەشگوزرانییش هەس لەهەرێمەگەو ئەگەر رووژەیلیگ بیگانەیل شایەتیدەر ئەوە بوین ك کوردستان ئارامە، ئەوە ئیسە حکوومەت فیدراڵ ئویشیگ خەڵك هەرێم کوردستان خوەشگوزرانترن لە پارچەیل تر عیراق.

حکوومەت فیدراڵی عیراق ك ئەرا چەنساڵیگە چووگ وەگشت مەهانەو دەسپیچگیگ ریگری لە خەرجیەیل حکوومەت هەرێم کوردستان کەیگ ك هەق رەوای خوەیەو لە دەستووریش چەسپیاگە جویر خواست و هەوەجەیگ بودجە یا میزانیە رەوانە نیەکەیگ و هەر جاریگ و کیشەیگ دروس کەیگ ، وەلی وەل ئەوەیشا دیار و ئاشکراس ك هاووڵاتیەیل لە بارەووەزع و گوزرانیگ خاستر ژیەن. یەیش فرە نیەو شایستەس ئەگەر بویشیم شانازی گەورایگە ئەرا حکوومەت هەرێم کوردستان ، وەلی وەل ئەوەیشا حکوومەت هەرێم هیمان تویەنیگ ئەو نسبەی فەقیریە ك لەتی وجوود دیریگ کەمتریەو بکەیگ و داوەزنیگەی ئەرا نسبەیگ کەمتر، یەیش لەوەختیگە جویر ئەوەك دەزگایەیل رەسمی حکوومەت هەرێم کوردستان ئاشکرای ئەوە کردنە ك لەبودجە یا میزانیەی ساڵ (٢٠٠٨)یش تا ئیسە زیاتر لە(٢٦٣) ملیار دینار رەوانەی هەرێم نەکریاگەو هیمان هەر کەمتەرخەمی کەن لە کلکردن ئەو بودجە، ك بیگومان تویەنریا ئەیە بویاتاگە پیلانیگ هانداین و حکوومەت هەرێم کوردستان گوزران مەردم وەپی خاستر ئاراستە بکرداگ.

لەلایگ ترەوە تویەنیم بویشیم وە ئەوەك هەرێم کوردستان خوەشگوزرانترەو خاسترە وە بەراورد یا مقارنە وەل پارچەیل تر عیراقا لەناوچەیل جیاجیای، ئەویش هیشتنەوەو کەمەونەکردن مەعاش مانگانەی وەزیفەدارەیل و فەرمانبەرەیلە لەئاست بەرزیگ لە هەرێمەگە.

هەرچەنی ك حکوومەت فیدراڵ عیراق وە مەهانەی ناجیگیری و ناسەقامگیری بارووەزع ئەمنی و ئاسایش وڵاتەگە مەعاش فەرمانبەرەیل بەرزەو کردگە، وەلی کارەگە لەیرا جووریگ ترەو حکوومەت هەرێم کوردستان وە ئامانج خوەشگوزرانی و قانجازمەنی و بەرژەوەندی فەرمانبەرەیل و جیاوازی نەکردنیان وەل هاووڵاتی نیشتەجای ناوچەیل ناوراس و باشوور عیراقا بەرزی نسبەی مەعاش پەیرەو کردگە.

گرنگی یا ئەهمیەت مەعاش لەناو راپۆرت یا تەقریرەگە لەوە دەرکەفیگ ك نسبەی (٤٥ ٪) داهات پیکهاوردگەو بەروارد یا مقارنە وە (٢٠) ساڵ گوزەیشت وەنسبەی (٢٥ ٪) زیای کردگە . وەل ئەوەیشا داهات خاوەن کارەیل ك نسبەی (٢٥ ٪) داهات پیکهاوردگە ئەگەر بایگ و بەراورد بکریەیگ وەل (٢٠) ساڵ گوزەیشتا ، ئەوە بیگومان لەو ئاستە داوەزیە ، یەیش لەوەختیگ لەئەوسا نسبەی (٣٩ ٪) پیکهاورد .

کورد وتورکمان وتەعریب

خەلەف غەفور

کورد وتورکمان جوور دو پیکهاتەی سەرەکی شارکەرکووك لەکەیس تەعریب وەیەکەو شایەتی لەبان سیاسەتەیل رەگەز پەرەسانەی رژیم لەناوچەگ دەن. سیاسەت بەعس لەباوەت لەناو بردن هەردو رەگەز کوردو تورکمان وەگوورەی بەڵگەنامەگان فەرە لەیەکەو نزیکن و ئی دو نەتەوە لەی بوارە خاڵەیل هاوبەش فەرەیگ دیرن. ئمجالەوەر ئەوەگ کەرکووك بنەوای سیاسەت تەعریب لەسەردەم بەعس بویەو سەرکردایەتی سیاسی وشوورش کوردستان لە گشت قوناغەیل یامەرحەلەیل وەخەت قرمز دانریاگە ؛ لەوەر ئەوەگ هەر وەختیگ سیاسەتیگ نگریس لەو شارەو دەوروەری پەیرەو کریاگە کوردو تورکمان وەیەکەو کەفتنەسە وەر ئەو سیاسەتەو لەگشت کەسەیلتر زەرەد وەپییان رەسیە ؛ ئەگەر بنووریمە بەڵگەنامەیل کەیس یا کیشەی تەعریب چەن راسییگ لەباوەت ئی بوارەیلە ئەرامان کەفیگە روی:

یەکم : کوردو تورکمان جوور دو پیکهاتەی شارەگە لەپرووسەی تەعریب کردن خاك کوردستان و فەرەترین زەرەد وەپییان رەسیە.
دویم : لەوەر ئەوەگ ئەو دو نەتەوە هانە بان هێڵ یاخەت جیاکردنەوەی خاك کوردستان وەل ناوچەیلتر عیراق ؛ دایم ئەو سیاسەتە وەتەواوەتی لەبان هەردولایان پەیرەو کریاگە.
سێیم : گشت میکانیزمەیل تەعریبکردن جوور (کووچ وەپی کردن وەزوور و ئاڵشت کردن نفوس ونەتەوەو ناو ئایمەگان لەوەراوەر ئی نەتەوە وەکارگیریانە.
مادام لەیواسە و هەردولا کوردو تورکمان یە زانیم؛ بایەد چ کاریگ وەیەکەو بکەیم تا دادگا وەنەف حەق خوریاگەیل بریار بیەیگ و ئەو زەرەدەیلە ك لە ئەنجام ئەو سیاسەتە وەپیمان رەسیە قەرەبوو یا تەعویز بکریەن ؛ سەرەرای گشت ئەو ناکوکیەیلە ك لەکەرکووك دیریمنەیان چوین تویەنیم بردنەوەی کەیس تەعریب بکەیمە هووکار یاسەبەبیگ ئەرا ئەوەگ کیشەی کەرکووك وە ریگەچارەیگ دروس چارەسەر بکەیم وخوەمان دویرەو بخەیم لە هەر کیشمەکیش وجەنگیگ ك خودای نەکردە ئەگەر ئاقلانە وەل کیشەگە رەفتار نەکەیم شایەد ئەچنە جەنگیگ روی بیەیگ و تویش زەرەدەیل وگرفتەیل تازەیگ بایمن. وەنسبەت ئیمەی کوردەو یەکلاوە کردن کەیس تەعریب ئەرامان فەرە گرنگ یاموهمە لەوەر ئەوەگ ئی کەیسە ئەگەر وەشیوەی عادلانە بریار لەبانی بدریەی ئەوە بووگە پشتگیرییگ ئەرا مادەی ١٤٠؛ یەیش لە وەختیگە وەگشت شیوەیگ کیشەوگرفت لەوەردەم جیوەجی کردن ئەو مادە دانریەیگ و لایەنەیلتر نیەتوان ئەو ری وشوین دەستووریە ك ئەرا جیوەجی کردن مادەگە دانریاگە جوور خوەی وەریە بچووگ و وەشیوەی وەردەوام تەگەرە یاعەرقەلە لەری جیوەجی کردن مادەگە وەدی تیەرن.
وەیەکەوە کارکردن کورد وتورکمان ئەرا ئەوەگ کەیس تەعریب بووەیمنەو فەرە گرنگ یاموهمە چوین یە بیجگە ئەوەگ هەردولا سوود ونەف لەلی بەن گامیگیش لە چارەسەرکردن کیشەگان نزیکیانەو کەیگ. شایەد کەیس تەعریب ویەکلاوە کردنی لەدادگای باڵای تاوان عیراقی دەرفەت یا فورسەتیگ خاس بووگ تا کورد وتورکمان زیاتر لە یەك نزیکەو بوون؛ وەلی ئەگەر ئی فورسەتە لەدەس بیەیم ئەوە مێژوو یا تاریخ وەئاسانی دوارەوە نیەوگ و دویاخریش هەر کورد وتورکمان زەرەمەند سەرەکین.

عیراق دەوڵەت دەسڵات یا دەسڵات ئەقڵ؟

ئارام ئەمین

هەرچەنی هەق بوی فرەرەگەزی و فرەنەتەوەیی عیراق، فاکتەریگ سەرەکی بویاتاگ لەدروسکردن وڵاتیگ زینگ و خوەشگوزران ئەرا عیراق و مەردمەگەی، وەلی وە چەواشەوە بەشیگ لە هووکار چەوسانەوەی مەردم عیراق و ناسەقامگیری سیاسی و شکەست حکوومەتەیل یەك لەشوون یەك ئی وڵاتە فرە رەگەزی و نەتەوەیی بویە.
لەوساوە عیراق دروس بویە، هەر حکوومەتیگ هاتویگ چ وە کوودەتا یا ئنقلاب چ وەختی، لەیوا هویرەو کردگە دروسکردن دەولەتیگ پشت وە دەسلات بوەسیگ خاسترین ریگەس ئەرا یەکێتی خاك عیراق، گشت ئەو حکوومەتەیلیشە وەبی ئەوەك ئەزموون لەیەکتری وەربگرن هەمیشە ئەرا سەقامگیری وڵات و دروسکردن حکوومەت یەکگرتگ و خاسیگ پەنا بردنەسە وەر دەوڵەت دەسڵات و ئەنجام گشتیانیش شکەست خواردنە، چوینکە وەختیگ دەوڵەتیگ لەبان بنەمای دەسڵات دروس بووگ و ئەو دەسڵاتیشە لەدەس لایەنیگ لە لایەنەیل بووگ، ئەوە بیگومان لەبەرژەوەندی خوەی و سەرکوتکردن لایەنەیل تر وەکاری هاوردگە.
وە ئەزموونیش ئەرامان دەرکەفتگە هەمیشە دەوڵەت دەسڵات ریگەی دکتاتۆریەت گرتەسە وەر و ئەنجامەگەیشی شکەست بویە، حکوومەت رمیاگ بەعس وەدەسڵات ترین و بتەوترین حکوومەت بویە لە تاریخ عیراق، وەل ئەوەیشا دکتاتۆرترین حکوومەتیش بویەو گەوراترین زەرەدیش رەسانگەسە عیراق وەبەراورد یا مقارنە وەل حکوومەتەیل وەرینیا، ك ئەنجامەگەیشی هەر شکەست بوی. لەوەر ئەوە عیراق وڵاتیگ دروسکریاگەو لەچەنەها نەتەوەو دین جیاواز پیکهاتگەو هەوەجە وە حکوومەتیگ دیریگ لەبان دەسڵات ئەقڵ دروس کریاویگ، دەوڵەتیگ ئەقڵانی و قەبوولکردن یەکتر و گشت نەتەوەو دینەیل جیاواز ئی وڵاتە، چوینکە ئەقڵ تەنیا دادوەر و چارەسەرە ئەرا لەناوبردن گشت جیاوازی و گرفتیگ، دەوڵەتیگ ئەگەر ئەقڵ بووەیگەی رییەوە دەسڵاتەیلی لەبان مللەت دابەشکەیگ و هویچ لایەنیگ دویرەو نیەخریەیگ.
تۆماس هۆبز و جان جاك رۆسۆ و مۆنتسکیۆ و گرامشی و ....هتد، ئەیانە فرە وەجوانی لەی باوەتەوە قسە کردنەو لەیواسە لەلایان ك ئادەمیزاد وە سروشت خودپەرس وشەرانیەو کوومەڵگایش لە چەن لایەن بەرژەوەندی جیاواز دروس بویە، هەر لەوەر ئەوەیش جەخت لەبان ئەوە کردنە ك خاسترین ریگە ئەرا ژیانیگ سەقامگیر و یەکسان و دادپەروەر لە کوومەڵگا، وجوود پەیمان کوومەڵایەتی و دەسڵات ئەقڵ و یاسایی یا قانوونیە. ئمجا ئەگەر بایگ و لەناو کوومەڵگایگ هاوزوان و هاونەریت و هاوکلتوور وهاودین و هاورەگەز، لەترس چەوسانەوەی یەکتری پەنا بووریەیگە وەر پەیمان کوومەڵایەتی و دەسڵات ئەقڵ، ئەی ئەرا وڵاتیگ فرەنەتەوەو فرەکلتوور و فرەرەگەز جویر عیراق چە بکریەیگ؟ ك هەر لەسەرەتای دروسبوینیەوە ئی جیاوازی رەگەزی و کلتووریەیلە خریانەسە کنار و هەمیشە دەسڵات لەبەرژەوەندی لایەنیگ و ئەرا چەوسانەوەی لایەنەیل تر وەکار هاوریاگە.
ئمجا هەرچەنی ئی حکوومەت ئیسەیشە وە هەڵوژاردن دروس بویە، وەلی هەمان هویر و ئەرایچوین دیریگ لەباوەت عیراق.

سەرۆك كۆریاخوەی كوشت ... ئایا گەناتەكارەیل لەعیراقیش خوەیان كوشن؟

موهەنەد حەبیب ئەلسەماوی

هەروەو جوورەگ لەخەوەر دەزگا ئعلامیەگان ژنەفتیم (روەمو هیون) سەرۆك وەرین كۆریای باشوور لەرووژ شەممە٢٠٠٩/٥/٢٣ بریارئەلاجەوییگ داوخوەی لەبان كویەی بونجەوا و خوەی خستەخوارەو وتا رەسانێنەی نەخوەشخانەی شار بوسان هەڵكەفتگ لەباشوور وڵات وەخاتر زەخم قویلیگ ك لەسەری وەدی هات گیان خوەی لەدەسدا. لەیوا تیەیگەوەرچەو ئی كارەساتەك میونگ باك سەرۆك كۆریای باشوور لەبەیانەگەی كوشك سەرۆكایەتی وەباوەرنەكریاگ وفەرەغەمناك وەسفی كرد هەلەیوا بیهوودەوبی هووكارو سەبەب روی نەیاگە؛ لەوەرئەوەگ سەرۆك روەمو هیون وەرجلەچەن هەفتەیگ لەلایەن دەزگای قەزایی داوا كریاویگ وەخاتر بریگ گەناتەكاری ك لەسەردەم سەرۆكایەتێیەگەی ئەنجام گرتوین. دەزگائعلامیەگان مەحەلی كۆریائویشن سەرۆك روەمو هیون وەرجلەخوەی كوشتن نامەیگ هیشتگەسەجی ك لەتی وەتگەمن خوەم كوشم وبایەد جنازەگەمیش ئاگر بیەین لەوەر ئەوەگ من هامەو باوەرەك مەننم لەژیان مایەی عار ونەنگ ورسواییە.

ئیمەئیسەنییمنەپەی ئەوەگ هووكارەیل یائەسباب خوەی كوشتن هیون لەیەكەو بیەیم؛ وەلی ئی خەوەرە پرسیار یا سوئالیگ تیەریگەخەیاڵ ئایم ك ئەویش ئەوەسە:

ئایا گەناتەكارەیل عیراقی؛ ئەوانەگ نان مەردم فەقیر ونەدار عیراق دزن وچەپاوكەن؛ رووژیگ تیەی خوەیان بكوشن؟

خەورەیل دەزگا ئعلامیەگان كۆریای باشوورئویشن: سەرۆك وەرین ولات كۆریاوەگوورەی ئەو بەڵگەنامەیلەك لەماڵەگەی پەیاكریانەتویش گوشارەیل دەریونی گەورایگ هاتگەوەخاتر ئەو گەناتەكاریەیلەك لەسەردەم دەسڵاتی لە دەزگا حكوومیەگان وڵاتەگەی ئەنجام گرتنەوفەرەلەوەرخی چووگ ك لەناومەردم رسواو بەی ناو بووگ و وەی خاترەخوەی كوشتگە.

لەیرەئیمنەناچاریم دو پرسیارتریش بكەیم ك ئەویش یانەن:

ئایا وژدان گەناتەكارەیل عیراقییش لەیوا تیەیگەجووش؟
ئایا ئی گەناتەكارەیلەدەربەن ئاوروییان هەن؟

جواو هەردو پرسیارەگەرووشن وئاشكراس ونیاز وەهویرەو كردن نەیری؛ نەخیر گەناتەكارەیل عیراقی هەرگز خوەیان نیەكوشن و وژدانیان چەنەنك دەرزییگیش تەكان نیەخوەیگ و وەهویچ شیوەیگ دەربەن حەیا وئاوروی خوەیان نین. گەناتەكارەیل لەعیراق هویچ جیاوازییگ وەل تیرۆریستەیل نەیرن ونەشەرم كەن ونەیش دەربەن حەیاو حورمەتن؛ وەعەكسەو وەگشت شانازییگەو زەرەد رەسننەهاووڵاتی عیراقی ورەنج ومەینەتی زیای كەن وخوەیانیش خاس زانن ك عیراق هالەقوناغ یا مەرحەلەی ئنتقالی و ئەڵگردن هەر گام نارەوایگ كیشەو گرفتەیلی زیاترەو كەیگ وٚ گەشەكردن وپیشكەفتن وئاوەدان كردنی خەیگەدویا؛ وەلی وەختی رەفتار گەناتەكارەیل دوینیم رەسیمنەئی باوەرەك ئەوانەدەربەن هویچ نین بپجگەبەرژەوەندی خوەیان وملەت وهاووڵاتی عیراقی هەژار ودەسنەچگ ك وەل ورسیەتی ونەبوین خزمەتگوزاری دەس وپەنجەنەرم كەیگ لەبازنەیا دایرەی حەساوەیلیان نیە. سەرۆك وەرین كۆریای باشوور روەمو هیون وەسیەتنامەیگ لەشوین خوەی هیشتگەسەجی ك لەتی نویساس؛ غەمگین ودڵگران نەون مەگەر ژیان ومەرگ دو چشت سروشتی یاتەبیعی نین..

سەرۆك روەمو هیون
وەرجلەخوەی كوشتن
نامەیگ هیشتگەسەجی
ك لەتی وەتگەمن خوەم
كوشم وبایەد جنازەگەمیش
ئاگر بیەین لەوەر ئەوەگ
من هامەو باوەرەك مەننم
لەژیان مایەی عار ونەنگ
ورسواییە

ئەیەقەدەرەو ونەبایەد لوومەی كەس بكەیم.. رجا كەم لەلیدان لەشوین مەرگم لاشەگەم بسوزنن و نیشانەی بویچگیگ بنەنەبان قەورەگەم لەنزیك ماڵەگەم.

وەلی گومان نیەكەم گەناتەكارەل عیراقی خوەیان بكوشن و وەسیەت نامەیگ لەشیون خوەیان بیلنەجی و لەكردەوەیان پەشیمان بوونەو ؛ چوین یانەئەوقەرەترسنووكن وگیانیان عەزیزەوەهویچ شیوەیگ خوەیان نیەكوشن چوین توان وەو پویلەك لەدەم مەردم فەقیر دزینەسەی چەن سالیگتر خوەش بوگزەرنن هەروەی خاترەبایەد پەرلەمان عیراقی سزای توند ئی حەرام خوەرەیلەبیەیگ وقەد بەزەیی وەپییانا نایگ هەڵبەتەبایەد سزاگان وحەساو كتاوەیل دویر بووگ لەئامانجەیل ومەبەسەیل سیاسی؛ بەڵكم ئەو سزایەیلەوەخاتر هاووڵاتی عیراقی فەقیرو نەدارو كەم دەس بووگ ك بیجگەپەنا بردن وە خودا هویچ دەسڵاتیگ لەوەراوەر ئەوانەنەیری ك دەسیان وەخوین عیراقیەیل ئاویتەس.

وەگوورەی دیمانە یا مقابلەیگ، مامۆستا ئبراهیم باجەلاَن تاریخنویس و کەسایەتی دیار شار خانەقی، میژوو یا تاریخ دەسوەپیکردن تەعریب لەشارخانەقی باس کەیگ و کاریگەری شوونەوار ئەو تەعرییبشە ك لەبان ناوچەگەو مەردمەگەی هیشتەسەجی خەیگە روی، وەل ئەوەیشا رووشنایی خەیگە بان قوناغەیل تەعرییکردن ئەو شار کویەن کوردەو چوینیەتی چوولکردن ئاوایەیل و جیوازکردن مەردمەگەی ئەرا شارەیل تر ناوراس و خوارگ عیراق و دویاخریش نیشتەجیکردن عەرەب هاوردە لە شوونەیلیان ، ئمجا ناوبریاگ سەرەتای تەعرییکردن شار خانەقی بەیگەوە ئەرا سەردەم (مەلك فەیسەلَ یەکەم) و ئەو دیاردە لەبان سێ قوناغ دابەشکرد.

تەعریبکردن خانەقی لە مەلك فەیسەلَ یەکمەوە تا سەدام حسێن

سۆران کەریم

ئبراهیم باجەلاَن ئشارەت وە ئەوە کردگە ، ك لەسەرەتای دروسبوین دەولَەت عیراقی و لەشوون وەدینەهاتن خەوەیل شێخ مەحموود نەمر ، سالَ (١٩٢٥) کوردستان خریەیگە بان دەولَەت عیراق و دویای ئەوەیش ئنگلیزەیل مەلك فەیسەلَ لە (حجاز)ەوە هاوردن و کردنەی پادشای عیراق، وەل ئەوەیشا ئویشیگ : " لە شوون ماوەیگ مەلك فەیسەلَ سەردان خانەقی کرد، ك تویەنیم بویشیم دویای ئەوە وەشیوەیگ ناراسەوخۆ دەسکریا تەعریبکردن لە کوردستان"، ئمجا لەشوون سەردان مەلك فەیسەلَ ئەرا خانەقی ناو چەن شوونیگ لەشارەگەو چەن مەدرەسەیگ لە کوردیەوە ئالَشتکریا ئەرا عەرەبی، لەوانەیش : ناو پاشاکووپری بویە هاشمیە وەناو بنەمالَەی هاشمیەیلەوە، وەل ئەوەیشا کویچەی (باخ چەلەبی)یش کریا مەزرەعە، ك گوایا ئەو کویچە باخچەی (مەلك)ە ، هەمان وەخت ناو چەنەها مەدرەسەیش لە کوردیەوە ئەوەز کردن ئەرا عەرەبی و بیجگە ئەوەیش ناو مەرز (کەچەلَ کەچەلَ) ك ئیسە وەپی ئویشن مەرز (مونزریە) وەناو (نوعمان کور مونزر)ەوە نریاو ئەویش تەعریب کردن.

ئمجا ئەو ماوە وەقوناغ یەکەم دەسوەپیکردن تەعریب لە شار خانەقی لە قەلَەم دریاگە، وەل ئەوەیشا ناوبریاگ ئویشیگ : تەعریبکردن سەردەم (پاشایەتی) جیاواز بویە وەل تەعریبکردن سەردەم (کۆماری یا جمهوری) ، چوینکە لەسەردەم کۆماری وەشیوەیگ چڕوپڕ تر نەخشە ئەرای دانریاویگ و کورد لەبان خاك و ئاو خوەی دەرکریاو عەرەب هاوردیانە شوونیان و زەوەیلیان کردیانە ناویانەوە. بیجگە ئەوەیش ئبراهیم باجەلاَن تاریخنویس باس لە جیاوازی ناونی قوناغەیل تەعریبکردن سەردەم پاشایەتی و تەعریبکردن سەردەم کووماری کردگەو ئویشیگ: مەلك فەیسەلَ وەردەوام هەولَ ئەوە داگە زەویەیل کشتوکالَی یا زراعی لە ئاوایەیل خانەقی بسینیگ، وەلی وەبی ئەوەك فشار بخەیگە بان خاوەنەیلیان، وەلی فرەیگ لەلیان لەروی مەلك وسیان و قەبوول ئەو کارە نەکردن، چوینکە مەلك تواسیاگ زەویەگە لەلیان بسینیگ و دوبارە بەیگەی خوەیان وە دو کوت کار لەبانی بکەن و تەماح لەو زەویەیلە کرد و هەر لەوەر ئەوەیش وە مەلك وتیان تەماکار و چەوچنووك. ئەوە بوی مەلك فەیسەلَ سەردان مالَ (وەلی ئاغا)ی باجەلاَن کردویگ و لەوەخت نانخواردن وتویگە وەلی ئاغا دەس ئەرا نانەگە نیەوەم تا رازی نەوید و زەویەیلد وەپیم نەفرووشید، وەلی ئاغایش جواوی دەیگ و ئویشیگەپی زەوی وەپید نیەفرووشم چوینکە من هەوەجە وە پویل نەیرم، ئمجا وەلی ئاغا ئەرا رویگیرکردن مەلك پڕ یەك گونیە لیرە هاوردویگ و لەوەردەم مەلك هەلَیڕشانویگ ئەرا ئەوەك مەلك بزانیگ بنەمالَەی وەلی ئاغا چەنیگ دەولَەمەنن. ئمجا (حاجی ئبراهیم بەگ)یش وتگەسە مەلك فەیسەلَ " تن مەلکید ، مالك نید ، دی چ هەوەجەیگ دیرید وە زەویەیل ئیمە" ئمجا دویاخر ئەرا دلَەودواینی ئەسپ عەرەبی رەسەنیگ بەخشانەسە مەلك فەیسەلَ. ئمجا باس لەوە کەن و ئویشن ئەگەر نواگیری لە مەلك نەکریاتاگ شایەت تا ناوچەی بنکویرەو قۆرەتوو تەمای زەوەیلیان بکرداگ.

قوناغ دویم تەعریب لەسەردەم کۆماریەیل دەسکردەسەپی، ك لەتی شیواز تەعریبکردنەگە لەئالَشتکردن ناو ئاوایەیل و مەدرەسەو سەندن مولَك و زەویەیل کشتوکالَی یا زراعیەوە ئالَشت بوی ئەرا تووپوارانکردن ئاوایەیل و جیوازکردن مەردمەیلیان تا رەسیگە گوللەوارانکردن، ئمجا لەسەرەتای شەسەیل سەدەی گوزەیشت ئەو شۆڤێنیەیلە ك وەل (عەبدولکەریم قاسم)بوین ترس فرەیگ نیشتە گیانیان، چوینکە زویتر لە رووژنامەی (خەبات)، کورد رەخنە لەوە گرتویگ، ك بایەسە لە دەستوور بنویسیەیگ عەرەب عیراق بەشیگە لە نەتەوەی عەرەبی نەك گشت عیراق، دی لەو وەختە وەدویاوە عەبدولکەریم قاسم و شۆڤینیەیل دەوروەری ترس چیە دلَیان و دویاخر لە ٩ ئەیلوول سالَ (١٩٦١) ك شوورش ئەیلوول لە دەربەندیخانەوە دەسکردەپی، ئەوە بوی شۆڤینیەیل دەسکردنە جیوازکرن کوردەیل دەوروەر کۆمپانیا یا شەریکەی نەفت و مەحەتەی چەمەندەفەر یا قەتار خانەقی و گومان لە هەر کوردیگ بکردان یەکسەر جیوازی کردیان وەرەو ناوچەیل خوارگ عیراق، وەلی تا ئەو سەردەمیشە تەعریب نەچویگە قوناغ درندانەوە، ئمجا لەشوون کوودەتا یا ئنقلاب سیەی (٨) شوبات ١٩٦٣ و کوشتن عەبدولکەریم قاسم و ئەفسەرەیل دیموکراتی، وەشیوەیگ درندانەو لەوەرچەونەگرتن نرخ ئنسانیەت دوبارە دەسکریا تەعریبکردن خانەقی و چەنەها ئاوایی تووپواران کریان و دەیەها کوردیش گوللەواران کریان، ئەویش وە مەهانەی ئەوە ك خواردن ئەرا پیشمەرگە بەن و ئابلَوقە یا حسار خستنە بان ئاواییەیل دەوروەر خانەقی. وەل ئەوەیشا لە سالَ (١٩٧٢) یەکم ئاوایی خانەقی ك لەچوارچیوەی پرووسەی تەعریب ویرانکریا ئاوایی (توولَەفرووش) بوی، ك ئەویش لەوەر ئەوەك نزیك بوی لە مەحەتەی چەمەندەفەر خانەقیەوە، لەسالَ (١٩٦٨)یش ك حزب بەعس کوودەتا یا ئنقلاب ئەنجامداو جلَەو دەسلاَت گرتەدەس، دەسکردنە تەرحیلکردن کوردەیل ناو شار خانەقی و دویای ئەوەیش وە مەهانەی تەبەعیەی ئیرانەوە دەسکردنە تەسفیرکردن و لەماوەی کەمتر لە (٢)سالَ (١٩٦٨ و ١٩٦٩) نزیکەی (٣٠٠)هەزار کورد بیتاوان لە خانەقی و مەنەلی و شارەبان تەسفیر کریان وەرەو ئیران. لەسەرەتای سالَەیل هەفتایش سەران حزب بەعس وەل سەرکردایەتی کوردا دەسکردنە گفتوگووکردن و دویاخر لەسالَ (١٩٧٠)ریککەفتننامەی ئادار دەرکردن، وەلی لەوەیش فەن وفیلَ لەکورد کریا، چوینکە لەو ریککەفتننامە چارەنویس ناوچەیل دەولَەمەن و پڕ نەفتەیل جویر کەرکووك و خانەقی هەر لەیوا مەندو هەردوگلا ریککەفتن لەبان ئەوەك لە ئایندە سەرشماری تەواویگ لەو ناوچەیلە بکریەیگ ئەرا ئەوەك ئەگەر دەرکەفت کورد لەو ناوچەیلە زیاتر بخریەنە بان کوردستان. ئمجا لە شوون ریککەفتننامەی ئادار پرووسەی تەعریبکردن کەمترەو بوی تا ئەو وەختە سەدام حسێن وەل شای

ئیرانا لە ساڵ (١٩٧٥)ریککەفتننامەی شووم جەزایرموورکردن، دویاخر وەشیوەیگ درندانە دوبارە دەسکریا تەعریبکردن شار خانەقی، وەل ئەوەیشا تووپ و تەیارەی جەنگییش وەکار هاوردن و گشت ئاوایەیل خانەقی چووڵکردن و مەردمەیلیشی جیوازکردن ئەرا خوارگ عێراق، ك تەنیا چەن ئاواییگ دەوروەر خانەقی چووڵ نەکریان، ئەویش لەوەر ئەوەك ئەگەر رووژنامەنویسیگ یا کەسیگ بیگانە سەردان خانەقی بکردان ئەو ئاوایەیلە نیشانیان بیاتان، وەلی مەردم ئەو ئاوایەیلیشە وە زوور کریانە بەعسی.

لەساڵ (٢٠٠٠) حکوومەت بەعس بریاریگ دەرکرد وە ئەوەك نسبەی کورد لە خانەقی وە تەواوی کەمەو بکریەیگ، وەلی لە راپەرینەگەی وەهار ساڵ (١٩٩١) لە ١١ / ٣ خانەقی رزگار کریا، وەلی دویای (٢) رووژ حکوومەت بەعس هیز فرەیگ ئامادە کرد و دەور خانەقی دا، لەوەر ئەوە پێشمەرگە خوەی کیشاوە ئەرا ناوچەی بنکویرەو خانەقی هیشتنەجی ئەرا ئەوەك زەرەد فرەیگ نەرەسیگە مەردمەگەی، ئەوە بوی دویاخر حکوومەت بەعس کەفتە گیان ئەو جایەڵ جوانەیلە ك لە راپەرینەگە بەشدار بوین و زیاتر لە (٨٠) جایەڵ خانەقی دەسگیر کریان و لەناوچەی (مەڵکشای) گوللەواران کریان.

ئمجا بیجگە ئەو هەمگە زوڵم و زوورە ك حزب بەعس لە مەردم ناوچەگە کردیاگەی، وەل ئەوەیشا چەنەها کەس وە روحیگ پڕ لە ئنسانیەتەوەو لەبان ئەو هەمگە بەدبەختی و دەردەسەریە هاوکاری سەربازەیل زەخمدار کردیان و تەرم سەربازەیل کوشیاگیش وەخاك سپاردیان، وەلی حکوومەت بەعس رەحم لە کورد خانەقی نەکرد و زیاتر لەوەیش خیزانیگ لە خیزانەیل شار خانەقی وەناو ماڵ (مام شەوکەت) دو کوریان شەهید کریاویگ، وەلی لەوەر ئەوەك بەشداری لە راپەرین کردوین نەیشتن پرسەیان بنەن.

ناحەزەیل و دوشمنەیل کورد هەمیشە لە هەوڵ نەهیشتن و لەناوبردن مللەت کورد بوینەو ئەوەك وەپیان کریاگە دەرهەق وە کورد دریغی نەکردن، بیگومان تا کووتایی ساڵەیل (٨٠)، چەن خوتبەدەریگ لەمزگەفتەیل شار خانەقی جویر رەحمەتی (مەلا عارف)و چەن مەلایگ تر وە زوان کوردی خوتبە دیان، وەلی لەساڵەیل (٩٠) ئەویش قەیەغە کریا، ئەیە بیجگە ئەوەك ناوناین مناڵ وەناو کوردی و پووشانن دڵنگ کوردی قەیەغە کریان.

ئبراهیم باجەلان تاریخنویس فرە وە شانازیەوە باس لە غیرەت و ئازایەتی و چەونەترسی مەردم خانەقی کەیگ و ئویشیگ : مەردم شار خانەقی روح کوردایەتی دیرن و حکوومەتەیل یەك لەشوون یەك عیراق هەرچەنی گشتیان ئەو هەمگە تەعریبکردن و جیوازکردنە ناهەقە ئەنجامدان لەشار خانەقی و دەوروەری، وەلی هویچ وەختیگ نەتویەنستن وژدان و روح مەردم خانەقی تەعریب بکەن. ئمجا باس کەیگ و ئویشیگ : هەرچەنی تا رادەیگ حکوومەت بەعس تویەنست قسەکردن وە زوان کوردی لەناوچەیل فرەیگ قەیەغە بکەیگ، وەلی لەخانەقی ئەو کارە وەپی نەکریا، ئەوە بوی تا وەخت رمیان رژیم بەعسیش گشت نەورووزیگ لەخانەقی ئەو بوونە هەر وەردەوام بوی و ئاگر کریاوەو هەڵپەرگەی کوردی کردیان وخوەشی کردیان.

قەیران حزب و نموونەی هەرێم کوردستان

دلێر ماوەتی

گەشەکردن حزب سیاسی بی گیروگرفت نەویە، رووژئاوایەیل لەسەرەتاوە ئسراحەت نەکردن ئەرا حزب و لەخوەیانا حزب ناچار هەڵوژریاگەیل کەیگ پەیوەندی وە حزبەیلەوە بکەن و کەسەیلیگیش لەخوەیانا حزبایەتی بووگە سەبەب گەناتەکاری و کیشمەکیش و دابەشبوین کوومەڵگاو قاپی واز کەیگ لەوەردەم دەسوەکارخستن دەرەکی، حزب سیاسی لەگشت شوونیگ لەقوناغیگ لەقوناغەیل ژیانی وەتاییەت لەقوناغ جیوازکردن یا ئنتقالی تویش قەیران تیەیگ، قەیران حزبەیل قەیرانیگ جەهانیە، وەلی زیاتر ئەو حزبەیل تویشی بوون ك هان لەقوناغ جیوازکردن،

بەشیگی پەیوەندی وە کیشمەکیش دەیشت حزبەوە دیریگ و بەشیگیش وە کیشمەکیش ناوخود حزبەوە دیریگ، وەلی حزب لە بونیاد دیموکراسی دەور گرنگ یا موهمیگ دیریگ و نوێنەرایەتی چین و لایەنەیل کوومەڵگاو بەشەیل جیاواز کەیگ، وەل ئەوەیشا ریکخەر رای گشتیەو بەدیل و ریگەچارە خەیگە وەردەس دەنگدەرەیل و هاودەنگی ئەرا ریکخستن کار پەرلەمان و حکوومەت مسۆگەر کەیگ و هەمان وەخت هەلیش کەیگەدی ئەرا جموجویل فراوان کوومەڵایەتی و بەشداری سیاسی فراوانەو کەیگ. حزب بیجگە ئەو رەخنەیلە لەلی گیریەیگ، تا ئیسەیش بەدیل ئەرای نەکریاسەدی، راس نیە بویشیم تا ئیسە حزب هەووجە بویەو لەیەودویا هەووجە وەپی نەیریم، لەوەر کار غەلەتیگە دژ حزب بویمن یا وەچەویگ سووکەوە تەماشای بکەیم، چوینکە بەشداری حزبایەتی و پرووژەی سیاسی یەکیگە لەچارەسەرەیل بنەرەتی، ئمجا لەجیای وازهاوردن لە حزبایەتی بایەسە هەول بیەیم حزبەیل خاسەو بکەیم بخەیمنەیانە بان سکەی خوەیان، ئەگەر هات وخاس نەوین تویەنیم وەسەبەب دەنگدایەنەوە دەسلات لەلیان بسینیمنەوە، چوینکە ئەرا دەس وەدەسکردن دەسلات هویچ بەدیلیگ تر نەیریم و لەزویەوە هەول فرەیگ دریاگە ئەرا گەشەی دیموکراسی و سەرکەفتن قوناغ جیوازکردن، وەلی وەبی وجوود حزب سیاسی شکەست هاوردگە. ئەگەر بایگ و تەماشا بکەیم، دوینیم ك (جەنراڵ دیگۆڵ) لەفرەنسا نەتەوەیگ رزگار کرد و (جۆرج واشنتۆن)یش ئی ئەمریکای ئیسە دروسکرد ك هەرچی خوسەیانیش هات لە حزبایەتی، وەلی نەتویەنستن فۆرمیگ تر دابنەن جویر بەدیل لەجیای حزب. لە رووسیا (پۆتین و بۆرس یەڵسن) باوەر وە حزبایەتی نەیاشتن وشکەست هاوردن، جموجویلەیل کورد لەو وەختەوە خاستر دەرکەفتن ك حزب سیاسی سەرپەرشتی لەلیان کرد، چوینکە وەبی حزب دەسلات دەس وەدەس نیەکریەیگ، هویچ فۆرمیگ تریش نیەتویەنیگ بووگە ناوجیکەر مەردم و حکوومەت، تەنیا ئەو حزبە بووگە مقەیەتیکەر مەردم و سەفیر حکوومەت، کەس نیەتویەنیگ ك حکوومەتیگ متمانە لەلی سەنریاوە بەدیل ئەرای دروس بکەیگ تەنیا حزبەیل نەون. ٢٠٠ ساڵە ئی ئەرای‌چوینە لە ئۆروپا پەریەسەوەو جیگیر بویە، تازە تازە لەکوردستان ئویشن حزبایەتی باوی نەمەندگەو حزبایەتی و دویاکەفتن جویر یەکن، یا کادرەیل حزب دویرەو خریەن، وە چەواشەوە حزب هەمیشە دەور کاریگەری داشتگە لەبان ژیان و گەشەکردن کوومەڵگا. تەماشا بکەن لەرووهەڵات تا رووژئاوا، لە باکوور تا باشوور گووشەی زەوی (کۆمۆنیستەیل، تیرورسەیل، ئسلامیەیل) گشتیان خوەیان لە حزب سیاسی ریکخستنە، هویچ کوومەڵگایگ نیە حزب سیاسی لەتی نەوگ، هویچ فەرهەنگیگ نیە مستەلح حزب سیاسی لەتی نەوگ، ئمجا وەختیگ قوناغ جیوازکردن یا ئنتقالی سەختە مەعنای ئەوەسە قوناغ رزگاری نیشتمانی ئاسانترە لە بونیاتنانین دیموکراسی، دیموکراسی وەبی وجوود حزب مەحاڵ و زەحمەتە، وەلی دیارە گشت حزبیگ بەرهەم دیموکراسی نەیریگ، چوینکە حزب بەعزە جاریگ دەور خاس دیریگ و بەعزەجاریگیش دەور خراو دیریگ، حزب وەختیگ دەسکردە گەناتەکاری دی نیەتویەنیگ وەزیفەی دیموکراسی جی وە جی بکەیگ.

حزبەیل بایەسە شەرم نەکەن و بەرنامەی حزبەیلیان لەناو حکوومەت جی وە جی بکەن، چوینکە سیمای دیموکراسی وە ئەوە جوانە بەرنامە ئی حزبە لەئیدارەتکردن سەرکەفتگەو بەرنامەی ئەو حزبە سەرنەکەفتگە، لەگشت وڵاتەیل دیموکراسی حکوومەت رەنگدانەوەی خواست حزبەیلە، حزب تویەنیگ مەردم ئەرا پشتگیریکردن حکوومەت بکیشیگ، حکوومەتیش وە مەبەس کۆنترۆلکردن کوومەڵگا تویەنیگ نەف لەحزبەیل وەربگریگ، یا ئەگەر فراکسیۆنەیل جیاواز پەرلەمان لەوەر رووشنایی سیاسەت حزبەیلیان پشتگیری حکوومەت نەکەن ئەی وەگوورەی چ بەرنامەیگ لەدانیشتنەیل گفتوگوو کەن؟ لەوەر ئەوە کفرە مەردمانیگ بیلایەن بچنە پەرلەمانەوە لەبان لیست حزبیگ.

بیگومان پەیوەندی حزب و حکوومەت دڵ دیموکراسیە، وەلی نیەوگ ئەو پەیوەندیە لیخن بووگ و لەدەیشت یاسا یا قانوون بووگ، حزب سەرکەفتگ لە هەڵوژاردنەیل سستم و پیکهاتەی حکوومەت ئاڵشت نیەکەیگ ، بەڵکوو تەنیا سیاسەتەگەی ئاڵشت کەیگ، لەوەر ئەوە نیەوگ حزبەیل شوون حکوومەت بگرن، بەڵکوو بایەسە خزمەت ئامانجەیل گشتی حکوومەت بکەن. حزبەیل بایەسە کاریگ لەیوا بکەن ئیدارەگەیان وەناو حزبەیلیانەوە بووگ جویر ئەوەك لە ئەمریکا ئویشن ئیدارەی بۆش و کۆماریەیل یا ئیدارەی ئۆباماو دیموکراتیەیل.

بیگومان مەردم بایەسە نائومید نەون لەحزبایەتی و پرووسەی سیاسی، چوینکە بەشدارینەکردن بووگە مایەی ئفلیجکردن پرووسەگەو بەشدارینەکردن مەردم لە هەڵوژاردنەیل ریگە ئەرا دکتاتۆریەت خوەش کەیگ، لەوەر ئەوە چوین خەبات جەوەل قوربانی تواس هەمان شیوە ئی قوناغ هەستیار یا حەساسیشە قوربانی توایگ وەلی وەجووریگ تر، ئمجا دیارترین جیاوازی لە ناونی وڵاتەیل پیشکەفتگ و کوردستان ئەوەسە (لەورا دامەزریاگ حکوومەت و دامەزریاگ دادوەری و حزب ئۆپۆزسیۆن)سەروەخوەیانن و دەسلاتیان جیاوە کریاگە، وەلی لە کوردستان ها لەقوناغ جیوازکردن یا ئنتقالی و حزب لە قوناغ خودبەشیەوە چووگە قوناغ دامەزریاگیەوە، ك بیگومان ئەو دامەزیاگەیلیشە فرە کزن و نەتویەنستنە ئەو پەیوەندیە وەخاسی ریك بخەن و حزبیش هاوکاریان نەویە، لەوەر ئەوە کاریگ ئاساییە ئەگەر تویش قەیران بووگ، لەوڵاتەیل حزب تۆتالیتاری یا شموولی و ئایدیۆلۆجی ریشەی قویلیگ دیرن و چەسپانن دیموکراسی کار ئاسانیگ نیە، وەتاییبەت لە وڵاتیگ ك ئەزموون هەڵوژاردن و دەس وەدەسکردن دەسلات نەویگە کلتوور و حاڵەت گونجیان لەتی نەکەفیگە وەرچەو.

نەریت باخداری لەلای کورد

د. کەیوان ئازاد

بیگومان ئیمه وه غەڵەتا نەچیمنە ئەگەر بویشیم (باخ) جوانترین دیمەن سروشت و ژیانە، ك تارادەیگ هویچ چشتیگ لە سروشت و ژیان ئەوەنەی باخ مەیل ئادەمیزاد بان گووشەی زەوی نەکیشاگە، وەل ئەوەیشا لەکتاوەیل پیرووزیش گەوراترین پاداش پەروەردگار لەی دونیا وە جوانترین دیمەنەیل (باخ و باخچەی جوان)تاریف کریاگە لە بەهەیشت.

مەعنای ئەوەسە خاسترین خەڵاتیگ ك پەروەردگار لەی دونیا ئەرا بەنەیل خوەی دایناگە (باخ و بەرهەمەیلیە). ئمجا لەیرا (باخ و باخداری) تاریخیگ کویەن و گەورایگ وەل ئنسانیەت و ئادەمیزادەیل بان زەویا دیریگ، تا رادەیگ وە وەدیکردن کشتوکاڵ یا زراعەت و باخداری ژیان ئادەمیزاد گویرانکاری گەورایگ هاتە بانی، ئەویش وە ئەوەك ئادەمیزاد لە قوناغ کووچەری و بیسەرووەریەوە ئەوەز کرد ئەرا نیشتەجیبوین و ژیان هاوبەش. یەیش بیجگە ئەوە ك هووکارەی کشتوکاڵ و کاڵین و چەنەها بەرهەم تری کرد، لەی مەیدانیشە باخ و باخداری یەکیگ بوی لە دیارترین دەسکەفت و سفەتەیل ئەو قوناغە.

لەباوەت مللەت (کورد)یش لە خاکە کویەنەگەی کوردستان، کار باخ و باخداری وە یەکیگ لە کویەنترین رویداگەیل تاریخی دیاریکریاگە. ك جویر خاك، مەلوەنیگ بویە لە کویەنترین پایەیل کشتوکاڵیەیل جەهان، بەڵگەیش ئەرا ئەو راسی تاریخیە (ئاوایی چەرمۆ)ی کشتوکاڵیە لە نزیك شاروچکەی چەمچەماڵ سەر وەپاریزگای کەرکووك. ئەو ئاواییە وەرجە (٦٧٠٠ و.ز) مەردمەگەی خەریك کشتوکاڵ بوین و باخ و باخچە دروسکردنە، لەوەر ئەوە غەڵەت نیە ئەگەر بویشیم میژوو یا تاریخ باخ و باخداری لەلای کورد لە زوورم فرەی کوومەڵگایەیل و مللەتەیل و نەتەوەیل دونیا کویەنترە.

لەو سەردەمیشەوە تا ئیسەو بگر تا ئەو وەختیشە ك ژیان لەبان زەوی مینیگ، باخداری وەل ئادەمیزاد و کوومەڵگایەیلا هەر مینیگ و هەمان وەخت لەلای تاك و خیزان و کوومەڵگای کوردەوارییش دریژە دیریگ، وەلی گرنگی یا ئەهمیەت ئی خاڵیشە ها لەوە ك ئەگەر تا کووتایی سەدەی (٢٠) زایینی (باخ و باخچە) هەوەجەیگ تاریخی و بنەمایگ ئابووری بتەو کوومەڵگای کوردەواری بویگ، ئەوە بیگومان لەشوون ئەو سەدە بویەسە نەریت سەقەتیگ، وەو مەعنا ئەگەر تا ئەو قوناغە لە تاریخ باوگ و باپیرەیل ئیمەی کورد (باخ و باخچە) ئەرا ئەوە دروس کردوین ك سروشت جوانتر بکەیگ و پەرە بیەنە چەنەها جوورە گوڵ و سەوزی و دار و درەخت. وەلی ئەرا چەن ساڵیگە باخکردن بویەسە نەریتیگ چەولەچەوبرین و سەقەت و ئەوانەك پویلیگ وە هەر جووریگ جەمەوکردنە دانەسەی پارچەیگ زەوی و کردنەسەی باخ، وەلی وەچەواشەوە ئەو زەویەیلە تەنیا هەر وەناو باخن، چوینکە ئەگەر بەریگ داشتوون نە خاوەن باخەیل لەلی خوەن و نە هیلن کەسیگ لەلیان بخوەیگ و نەیش بازارەیل کوردستان قانجاز یا نەف لەلیان کەیگ. دی ئەو باخەیلە هەر لەوەر ئەوەسە وە بەرهەمەیلیان جوانەو بوون و خاوەن باخەیلیش تا ئەرایان بکریەیگ نیەیلن کەس لەلیان بخوەیگ، وەختیگیش بەر ئەو باخەیلە وشك و سیسەو بوون دی وە کەڵك خواردن نیان و رزیەن.

کیشەی کورد لە تورکیا قوناغ هاوکاری وەل باوەت کورد دەس وەپی کردگە

دڵشاد یوسف

لەوەختیگ سەرۆك تورکیا ئعلان کرد ك قوناغ یا مەرحەلەی هاوکاری وەل باوەت کورد دەس وەپی کردگە و بویە بایس ئەنجام گرتن گفتوگووەیلیگ لە میدانەیل حکوومەتی و سیاسی, دادگای ناودوڵەتی سەرلەنوو بریار یا قەرار دا ك گویڵ سەرلەنوو ئەرا دادگا بکیشیگ ئەوەیش وە بوخت گوم بوین دارایەیل لە کووتایی ساڵەیل نەوەدەگان سەدەی گوزەشتە. گشت لایەنەیل سیاسی و لیبرالی لە توریکا ئەی باوەرە دیرن ك عەبدوڵڵا گویڵ کلیل چارەسەرکردن باوەت کوردە وەلی ئەی پرووسە پیشکەفتنیگ وە دەس نیەتیەریگ ئەگەر گشت حزبەیل ئۆپۆزسیۆن و رووشنهویرەیل و وەتایبەت ئعلامیەیل لەتی بەشداری نەکەن هەردەس پیشخەری یا مبادرەی داخلی وە هاوکاری و نەتسیق و بەشداری گشت دەسگایل دەوڵەت و حزبەیل ئۆپۆزسیۆن نیاز دیریگ, و لە وەختیگ باوەت کورد لە تورکیا باوەت ناخوەیی یاداخلییگە بایەد وە ریککەفتن گشت لایەنەیل داخلی چارەسەریگ ئەرای پەیا بکریەیگ. حزبەیل کوردی و لە سەرتایانیش پارت کوومەڵگای دیموکرات لە دەسپیشخەری یا موبادەرەی گویڵ پیشوازی کردن و ئعلان ئامادەگی کردن ك لەلی پشتگیری بکەن و دەسمیەت بیەن ئەرا سەرکەفتنی. وەلی باوەت گرنگتر یا موهمتریگ هەس ك ئەوەیش هەڵویست یا مەوقف لایەنەیل ئۆپۆزسیۆنە و لەسەرەتایانیش پارت مللەت کۆماری وە سەرۆکایەتی دەنیز بایکل و پارت جموجویل نەتەوەیی وە سەرۆکایەتی دەوڵەت بەخجلی. لەوەختیگ هەڵویست یا مەوقف ئەی دو حزبە وەل یەکەو جیاوازی دیریگ وەلی هەڵویست یا مەوقف پارت مللەت کۆماری گرنگی یا ئەهەمیەت فرەتریگ دیریگ وەی خاترە ك توانایی زیاتریگ دیریگ ئەرا هانداین لایەنەیل علمانی وە ئامانج یا هەدەف بەشداری کردن لەی پرووسە . هەوجوورەگ وتیم هەڵویست یا مەوقف پارت کۆماری کاریگەری خاسیگ لەبان چالاکەو کردن لایەنەیل سیاسی داشت وەتایبەت لەشوون ئەوەگ دەنیز بایکال سەرۆك پارتەگە ئعلان کرد ك پارتەگەی لەباوەت کورد پلان یا خوتەیگ دیریگ . لە پلان یا خوتەی بایکال کوومەڵیگ لە پیشنیار یا ئقتراحەیل زامن کریا ك لە سەرتایان پیشنیار یا ئقتراح دەعوەت کورد ئەرا دامەزرانن ئایندەی توریکا وە شیوەی هاوبەش و ئعلان عەفوو گشتی و کووتایی هاوردن وە پرووسەیل تیرۆریستی و دویرەو خستن جایل جوانەیل لە ناوچەیل کورد نشین لە توور یا شەبەکەیل مافیا و تیرۆریستی و بەشدار کردنیان لە دەسگایل دەوڵەت. وەلی پارت جموجویل نیشتمانی وە سەرۆکایەتی دەوڵەت بەخجەلی لەی باوەتە توند بوی و دەسپیشخەری یا موبادرەی حکوومەت تاوانبار کرد و وت ئەی دەسپیشخەرییە لە دەیشت وڵات دیاری کریاس ك هالە دژ یا زد قسیەیل عەبدوڵڵا گویڵ ك وت باوەت کورد باوەتیگ داخلیەو و خوەیان بایەد چارەسەریگ ئەرایی پەیا بکەن.ئیمنە لەیرا ئەی پرسیارە ئەرامان ئاشکرا کریەیگ ك ك ئایا ئەی دەسپیشخەری یا موبادەرە ئەرا چارەسەرکردن باوەت کورد سەرکەفیگ یا نە؟.

تاوان کوشتن ئادەمیزاد لە کوومەڵگای تورکیا

بەهرۆز گەلاڵی

مەسەلەی تاوانەیل فرەی کوشتن ئادەمیزاد لە تورکیایش وەك گشت وڵاتیگ تر رووژانەسەو ئی جووره تاوانه روی وه روی کوومەڵگای تورکیایش بویەسەوە. وەگوورەی را پۆرت یا تەقریر ئەمنیەت ئەو وڵاتە، نسبەو شمارەی تاوانەیل لە ناوچەیل خوەرئاوای تورکیا فرە زیاترە لەناوچەیل خوەرهەڵاتی.

دیارە جوورەها تاوان کوشتن ئادەمیزاد و تاوان تر لە تورکیا وەك گشت وڵاتیگ تر وجوود دیریگ و رویدەیگ. وەلی ئەگەر تەماشا بکەیم، دوینیم وەگوورەی راپۆرت ئەمنیەت لەباوەت نسبەی تاوان کوشتن ژنەیل لەبان مەسەلەی ناموس لە تورکیا لە ٦ ساڵ گوزەیشت شمارەی یەکجار فرەیگ کەفیگە وەرچەو، وەجووریگ لە بەعزە ناوچەیگ تاوان کوشتن فرە مەترسیدارە، جویر ئەوەك وەرجە ماوەیگ لەبان مەسەلەی ناموس لە ئاواییگ نزیك ماردین (٤٤) کەس کوشیان. یەیش نەخوەشی فرە گەورایگە بویەسە تویش کوومەڵگایەیل خوەرهەڵات ناوڕاس.

ئی رویداگەیل ناخوەشە لە تورکیا وە پلەی یەکم لە ناوچەی (مەرمەرە)و، وەپلەی دویمیش لە ناوچەیل (ئیجە) رویدەن. ئمجا وەگوورەی لەیکەوداین و بەحسەیل وەڕیەبەرایەتی گشتی ئەمنیەت لە ناونی ساڵەیل (٢٠٠٠ تا ٢٠٠٦) نزیکەی (١٠٩١) زنجیرە تاوان کوشتن ژن و پیاگەیل رویداگە. هووکار رویداین ئەو تاوانەیلیشە (٢٩٪) لەبان ناموس بویەو (١٥٪)یش لە بان پەیوەندی خوەشەیسی ژیر وەژیر بویەو (٣٪)یش لەبان دەسدریژیکردن بویە لەبان دویەتەیل مناڵ و (٩٪)یش لەبان کار دزی بویە.

یەکێتی ژنەیلیش لەو مەیدانەوە شمارەی یەکجار فرەیگ لەو جوورە تاوانەیلە لەلای خوەیان توومار کردنە ك نەدریانەسە دادگاو لەتوومارگە یا سجل رەسمی ناو تاوانەیل نەنویسیاگە.

تەنیا لەساڵ (٢٠٠٧) لە تورکیا (٢٢٠)کەس لەبان مەسەلەی ناموس گیان لەدەسدانە، وەتایبەت زیاتر ئەو رویداگەیلە لە شار (کۆجالی) بویە. لە (ئەستەمبوڵ)یش هەر هەفتەیگ یەك کەس لەبان ئەو جوورە باوەتەیلە کوشیەیگ . وەلی وەگشتی مەسەلەی ناموس و کوشتن ژنەیل و پیاگەیل لەشار (ئەستەمبوڵ و ئەزمیر و بورسە و دیاربەکر و ئەنتالیا) وەپلەی یەکم تیەیگ.

وە هەرحاڵ مەسەلەی ناموس وەتایبەت کوشتن ژنەیل لە ناوچەیل خوەرهەڵات و باشوور خوەرهەڵات تورکیا وەشیوەی فرەیگ رویدەیگ و ئی جوورە تاوانەیلیشە لە وڵات تورکیا بوینەسە مەترسی گەورایگ و کوومەڵگای تورکیا فرە ناڕەحەت کردگە.

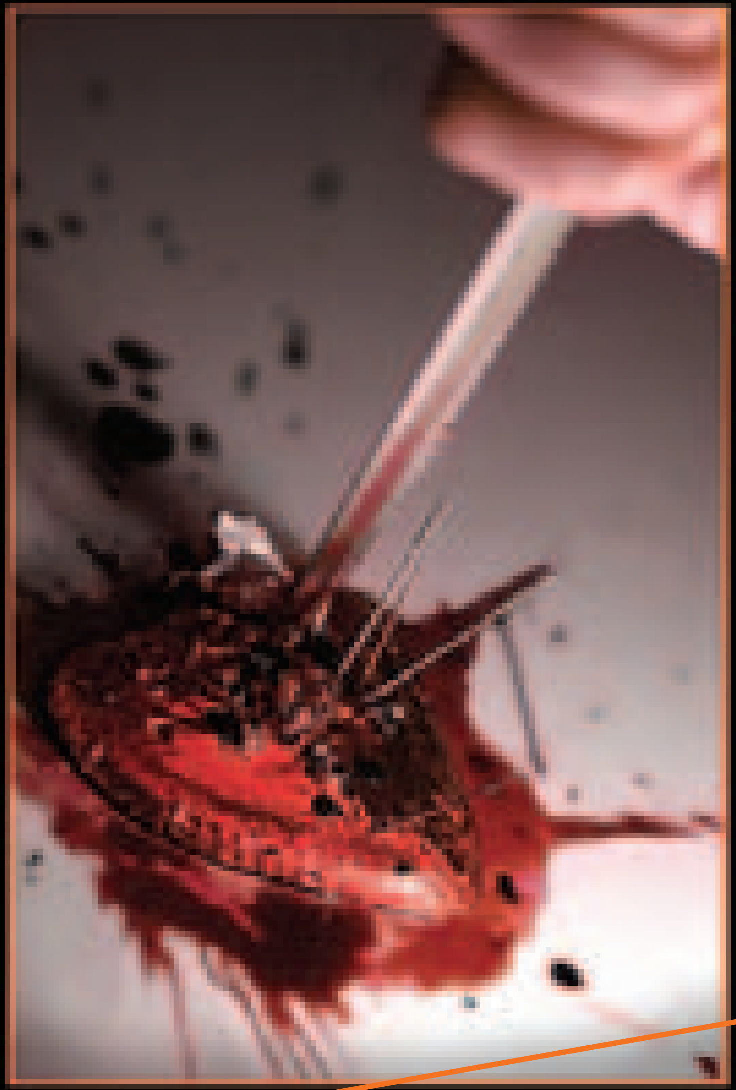

وەگوورەی راپۆرت ئەمنیەت لەباوەت نسبەی تاوان کوشتن ژنەیل لەبان مەسەلەی ناموس لە تورکیا لە ٦ ساڵ گوزەیشت شمارەی یەکجار فرەیگ کەفیگە وەرچەو، وەجووریگ لە بەعزە ناوچەیگ تاوان کوشتن فرە مەترسیدارە

بیکاری و دەسبەتاڵی ..ریگەیگ ئەرا تویشبوین وە نەخوەشی دەروینی

کازم زرار

تویەنیم بویشیم نەخوەشی دەروینی پیکهاتگە لە قەیریگ نیشانەو ژان و ناتەواوی لەو کەسە ك ژیان بەیگە سەر لەناو هەر کوومەلگایگ و ئی ناتەواویەیلیشە بەسیانەسە هویرەوکردن و مەیل و هەلسووکەفتەوە . لە ئەنجامیش کاردانەوە یا رەد فعل دیریگ لەبان رەفتار و هەلسووکەفت تاك لەژیان تایبەتی و کوومەڵایەتی . ئمجا نەخوەشی دەروینی پەیا بووگ لە ئەنجام هووکار کوومەڵایەتی و بایۆلۆجی و ژینگەیی ك بوونە سەبەب دروسکردن فشار دەروینی ، دویای ئەوەیش نەخوەشی دەروینی لەلی پەیا بووگ . نەخوەشی دەروینی جوورەیل فرەیگ دیریگ ، وەلی باوترین ئەو نەخوەشیەیل دەروینیە لەزوورم کوومەلگایەیل دیارن و پیکهاتنە لە خەمووکی یا کەئابەو دلەراوکی و نەخوەشیەیل دەمارگیری (تعصب)و ....هتد .

وەگوورەی ئەوە سەرشماریەیلە ك ئەنجامدریانەو پەخشەو کریانە لەلایەن ریکخریاگ تەندروسی دەروینی جەهانیەوە ئەیانە بەشیگن لەو شمارە ئامارەیلە ك لەساڵ ٢٠٠١ تا ٢٠٠٩ ئەنجام دریانە :

*نزیکەی ٤٠٠ ملیۆن کەس لەجەهان دوچار تیکچگن و ژان دەروینی و ئەقڵی هاتنە ك زوورمیان وەدەس خەمووکی و دڵەراوکیەوە ناڵنن و کەمتر لە ٣٥٪ لەلیان وەشیوەی خاس و گرنگ یا موهمیگ خزمەت پزیشکی نەیرن ، تەنانەت لەوڵاتەیل پیشکەفتگیش .

* نزیکەی ٤٥ ملیۆن کەس لەجەهان دوچار شیزوفرینا (فصام) هاتنە ، ك ملیۆن ونیم لەلیان لە ولاتەیل پیشکەفتگ ژیەن .

* ٤٥ ملیۆن کەس دوچار نەخوەشی پەرکەم(صرع) هاتنە ك ٣٨ ملیۆن لەلیان لە وڵاتەیل تازەرەس و فەقیرەیلن و ٢٠٪ یش لەلیان خزمەت پزیشکی دیرن .

* نسبەی خەمووکی یا کەئابە وەشیوەی ئاشکرایگ زیای کردگە لە جەهان ، وەل ئەوەیشا هەردوگ حاڵەت خەمووکی و شیزۆفرینا بوینەسە هووکار وە نسبەی ٦٠ ٪ ئەرا ئەنجامداین دیاردەی خودکوشتن لەلای ئادەمیزاد لەسەرانسەر جەهان . هەمان وەخت فشار کارکردن و شوون کار یەکیگە لە هووکارەیل سەرەکی لەگشت شوونیگ ئەرا تویشبوین وە نەخوەشی دەروینی و دروسکردن کیشەی کوومەڵایەتی و هەمان وەخت بیکاری و ، وجوود بووشایی یا فراغ لەژیان مەردم ریخوەشکەرن ئەرا زیایبوین نەخوەشی دەروینی و سەرهەڵدان کیشەی کوومەڵایەتی، لەوانەیش خووگرتن وە خواردن ماددەیل بیهووشکەر و ئەنجامداین تاوان و زیایبوین دیاردەی خودکوشتن وەتایبەت لەلای جایەڵەیل . ئمجا لەیرا تویەنیم بویشیم یەکیگ لەو نەخوەشیەیلە ك زوورم کوومەڵگا پیچاسەوەو هووکاریگ سەرەکیە ئەرا دروسبوین کیشەی دەروینی لەناو تاکەیل کوومەڵگا پیکهاتگە لە وجوود شمارەی فرەیگ لە مەردم بیکار ، لەوەر ئەوە بەحسەیل دەروینی ئاشکرای ئەوە کردنە ك پەیوەندی بتەویگ هەس لەناونی بیکاری و تویشبوین وە نەخوەشی دەروینی ، وە جووریگ ئەگەر هات و تاك هس وە ئارامی و ئاسایش دەروینی کرد ئەوە بیگومان دویرە لە تویشهاتن نەخوەشی دەروینی ، وەلی ئەوەك کار وەدەسی نیەکەفیگ ئەوە بیگومان نارەحەت و بیتاقەت بووگ و توانای کۆنترۆڵکردن خوەی لەدەس دەیگ و هەر لەوەر ئەوەیش فرەجار دەس کەنە ئەنجامداین تاوان وەك دزی و ئازارداین مەردم ، یا ئەوەسە هەوڵ هەیواین دەن لەو واقعە ك لەتی ژیەن.

کیشەی جایەڵەیل و چوینیەتی چارەسەرکردنی

هاوژین فەرحان

جایەڵەیل چینیگ وەرفراوان کوومەڵگان و دەور سەرەکی دیرن لەپیشکەفتن شارستانیەت و کوومەڵگا، لەوەر ئەوە گەشەکردن عەقڵی و لاشەیی دیرن و خاوەن هیز بی مەرزیگن، وەلی ئەو هیزە هەر لەخوەیەوە ئاشکرا نیەوگ، بەڵکوو بایەسە کەش وهەوای دەروینی و کوومەڵایەتی و ئابووری و سیاسی خوەی ئەرای خوەش بکریەیگ. یەکیگ لە گرفتەیل سەرەکی جایەڵ جوانەیل ئیمە وجوود بووشایی یا فراغ وەختە، لەوەر ئەوە هەمیشە دوینیمنەیان وە تەنیاو دەسە دەسە لە بازار و لەشوونەیل گشتی وسیەن و هاتوچوو کەن وەبی ئامانج، یا ئەوەسە لەچایخانەو شوونەیل تر خوەیان وەکارەیل بی مەعناوە خەریك کەن. وەل ئەوەیشا زوورم جایەڵەیل حەز لە چشت تازەو تازەگەری کەن و فرەیگ لە سستم و شیوازەیل کویەن باوگەیل رەتەو کەن، وەلی وەداخەوە فرەجاریش لەهەوڵداین سەرنیەکەفن. چوینکە تازەگەری و رەفتاریان لەبان بنەمایگ بتەویگ و نەخشەی خاسیگ نیە، بەڵکوو جووریگە لە چەو لەچەوبرین وڵاتەیل تر، وەل ئەوەیشا یەکیگ لە گرفتەیل تر جایەڵ ئەوەسە ك گەردن لەشوون شناسنامەی تایبەت و خود وەدیکردن، ك وەداخەوە زوورم جایەڵەیل ئیمە بی شناسنامەن و خوەیان نیەناسن لەوەر نەوین سیاسی و ئابووری و رووشنهویری تایبەت وە خوەیان، ك یەیش لەگشت مەیدانەیل ژیان وە تەواوی رەنگەو داگە، یەکیگ لەوانەیش کووچکردن وەجەم جایەڵەیلە ك شایەت گەردین لەشوون شناسنامە یەکیگ بووگ لە موهمترین هووکارەیلی. یەکیگ تر لەگرفتەیل جایەڵ ئەوەسە ك نیەتویەنیگ هاوسەنگییگ لەناونی خواست و ئارەزووەیل جیاجیای دروس بکەیگ، یەیش لەیوا کەیگ جایەڵ لە بارووەزع دەروینی سەختیگ بژیەیگ و هەمیش هس وە نارەحەتی دەروینی بکەیگ. ئەمجا ئەرا ئەوەك جایەڵ بتویەنیگ لەو گرفت و بار دەروینی سەختە بپەریگەوە، بایەسە لەیوا پەروەردە بکریەیگ کەسایەتی بتەویگ داشتووگ و بتویەنیگ لە حەز و ئارەزووەیل نارەوای دویرەو بکەفیگ و لەوەخت خوەی بریار گونجیاگ بەیگ و خوەی لەو کیشمەکیش دەروینیە دویرەو بخەیگ، جویر ئەوەك فرەجار جایەڵ کەفیگە ناو کیشەو گرفت کوومەڵایەتی و نیەتویەنیگ وەئاسانی خوەی وەل داب و نەریت کویەن کوومەڵایەتی باوگەیلا بگونجنیگ، یەیش چووگەوە ئەرا ئەوەك جایەڵ زوورم ئەو داب و نەریت کویەن کوومەڵایەتیە رەتەو کەیگ و هەوڵ ئەوە دەیگ ئاڵشتیان بکەیگ وە داب و نەریت تازەتر، وەلی ئەو خواست و ئارەزوو جایەڵەیلە وەئاسانی نیەتیەیگەدی، بەڵکوو فرەجاریش روی وە روی هەرەشەو سزادایین کەسەیل چواردەوری بووگەوە. هەر لەوەر ئەوەیش دوینیم فرەجار لەگشت کوومەڵگایەیل جووریگ لە کیشمەکیش و ناکووکی لەناونی نەوەی تازەو نەوەی کویەن رویدەیگ، ك وەداخەوە لەی کیشمەکیشە تەماشا کەید نەوەی کویەن سەرکەفیگ و نەوەی تازەیش جویر جایەڵ وەدەس نارەحەتی و ژان و زەخمەیل سەرنەکەفتنیەوە ناڵنیگ.

وەبوونەی ٣٢مین ساڵیاد شوورِش گوڵان

تەرجەمەی گوڵ سوو

کوردستان عیراق چگە قوناغ یا مەرحەلەی سەختیگ وە تایبەت لە شوون سەرنەکەفتن شوورِش کوردی وەخاتر ریککەفتننامەی خیانەتکارانەی عیراق وەل شای ئیران ك وەگوورەی ئەی ریککەفتننامە بەش گەورایگ لە زەیوەیل و ئاوەیل عیراقی دریا شای ئیران و بویە بایس وەدی هاتن نائومیدی لە دەروین هاووڵاتیەیل. دەسڵات دیکتاتۆری لەو قوناغ یا مەرحەلە ئستفادە کرد و گەناتەکاری لە زەوی کوردستان پەخشەو کرد و لەشوون ئمزا کردن ریککەفتننامەی بەدناو جەزائر لە ٦ئازار ١٩٧٥ هێرشەیل گەورایگ ئەرا ئاوارە کردن کورد لە شمارەیگ لە ناوچەیل کورد نشین لەوانەیش خانەقین و مەنەلی و ناوچەیل ترەکیگ لە ناورِاس و باشور یا جنوب عیراق ئەنجام دا و گشت ئەی هاووڵاتیەیلە ئەرا ناوچەیل سنووری یا حدودی کوردستان کل کریان ك جوور ئامادە کاریگ بوی ئەرا پرووسەی عەرەبنشین کردن ئەو ناوچەیلە, سەرکەردەیل کورد لەو وەختە وە هویر وازیگ کار کردن لە ئەندازەی خەتەر پلان یا خوتەیل ناودەوڵەتی ك گشت وڵاتەیل هەرێمی لە دژ یازد کورد و جم وجویل ئازادیخوازەگەی ك لە شوورِش ئەیلوول ساڵ ١٩٦١ تا ساڵ ١٩٧٥ توانایی خوەی نیشان دا بەشداری کردن.

سەرکردەیل کورد لەو وەختە دەس کردنە وسانن پرووسەیل چەکدارانە ئەوەیش وەی خاترە ك بیانگیگ نەیە دەس حکوومەت عیراقی تا بتویەنیگ وەریککەفتن ناودەوڵەتی دەس بکەیگە پەلاماردایین کورد و کوردستان. سەرکردەیل کوردستان جوور مەلا موستەفای بارزانی نەمر و ئدریس بارزانی کوری و سەرکەردەیل شوورِش وە هویر واز مەیدانییگ کار

کردن تا بتویەنن وە داین کەمترین خەسارەتەیل ئەی قیران یا ئەزمە و پیلان یا موئامرەیلە بنەنە پشت سەر . وەلی لەیوا بوی ك دەرفەت یا فورسەت وەدی هات و لە چنە رووژیگ لە ١٩٧٦/٥/٢٦ ئاگر شوورِش گوڵان ئەرا ئازادی نەتەوەی کورد دەم گرت و ئەی باوەتە بویە بایس سەرسورِمان دەسڵات دیکتاتۆری بەعس و دوشمەنەیل مللەت کورد ئەوانە ئەی باوەرِ داشتن ك لە شوون سەرنەکەفتن شوورِش ئەیلوول کورد توانا نەیریگ ئەرا بەرپاکردن شوورِش تازەیگ وەلی ئەی دەرسە هووکارە بوین ك مللەتەیل گەورا تویش قەیران یا ئەزمەیلیگ تیەن وەلی تویەنن وە رەحەتی ئەی قەیران یا ئەزمەیلە بنەنە پشت سەر . شوورِشەگە تویەنست ریشەی کوردیاتی بتەوەو بکەیگ و سەرکەفتن سیاسی و سەربازیگ وەدەس باریگ و لە راپەرِین یا ئنتفازەی گەورای وەهار ساڵ ١٩٩١ کوردستان تویەنست زەمینەیگ ئەرا ژیان سەرکەفتگ خوەی وەدی باریگ و لە وەختیگ لەشوون جەنگ کوەیت گشت لای عیراق تویش گەمارۆ یا حسار ناودوڵەتی هات مللەت کوردستانە وە ئازادیگ رەسوید و ئەرا یەکم جار لە مێژوو یا تاریخ تەجروبەی دیموکراتیگ سەربخەیگ و لە ساڵ ١٩٩٢ یەکمین پەرلەمان و حکوومەت هەڵوژریاگ و دەستگایل دەستووری و قانوونی دامەزریەن. ئیمنە لەی رووژە وە سەربەرزی ئەو شوورِش سەرکەفتگە وەهویر تیەریم و سەر ریز و ئحترام ئەرا گشت شەهیدەیل حەرکەت ئازادیخواز نەتەوەی کورد و گشت شەهیدەیل عیراق ك ئەرا یەك ئامانج یا هەدەف تەقالا کردن ك ئەوەیش ئازادی مللەتەیلیان بوی چەمنیم.

قەیرانەیل جایەڵ لە کوومەڵگایەل رووژهەڵاتی

گوڵ سوو

ئەگەر بایگ وەچەن وشە یا کەلیمەیگ تاریف جایەڵ بکەیم، تویەنیم بویشیم جایەڵ وەك هەر ئادەمیزادیگ تر لەکوومەڵگا پیکهاتگە لە ئادەمیزاد، وەلی ئادەمیزادیگ پڕ توانا و خاوەن هیزیگ وەردەوامەو کاریگەری گەورایگ دیریگ ئەرا گوێڕانکاری ئەگەر بایگ و، وەشیوەیگ خاس و تەندروس ریك بخریەن،

لەگشت وڵاتەیل دونیا و لەهەر کوومەڵگایگ جایەڵ دەور گرنگ یا موهم وبنەڕەتی دوینیگ، یەیش لەشوون ئەوە تیەیگ ك ئی چینە خاوەن هیز و توانایگ فراوانەو نسبەی زوورمینە پیك تیەرن لەگشت کوومەڵگایگ، ئمجا ئەگەر بایگ و باس لەجایەڵ بکەیم لەکوومەڵگایەیل رووژهەڵات وەتایبەت لە کوومەڵگای کوردەواری، دوینیم جایەڵ تویش بارووەزعیگ هاتگە ك تویەنیم ناوی بنەیم قەیران، یەیش جوور ئەوەك ئاشکراس ك سستم و دەسڵات و خود جایەڵ خوەی دروسکەر ئی بارووەزعە بویە، ئی قەیرانەیلیشە جوور یەك نین، بەڵکوو چەن جووریگن و هەر یەکیگ لەلیان چەن فاکتەر یا عامڵیگ ها لەپشت دروسبوینی، ئی قەیرانەیلە جایەڵ تویش لادایِن کەیگ و دویریەو خەیگ لەخاسسازی وڵات و کوومەڵگا وئنسانی. ئی قەیرانەیلە ك تویش جایەڵەیل رووژهەڵات هاتگە چەن جووریگن وەك (قەیران دینی، قەیران فکری، قەیران سیاسی، قەیران کوومەڵایەتی)، ئەو هووکارەیلە ك لەیوا کردگە جایەڵ لەکوومەڵگای کوردی تویش قەیران دینی بایگ چەن هووکاریگن، یەیش گەوراترین کارەساتە ك لەیوا کەیگ جایەڵ دویرەو بکەفیگ لەکوومەڵگاو گووشەگیر بووگ، لەی چەن ساڵ دویاخرە لە کوردستان چەنەها جایەڵ شناسنامەی دینی خوەیان ئاڵشت کردن و چەنەها جایەڵ چینە ناو ئەفغانی و پاکستانی و مەردم وەکافر دانە قەڵەم، ئمجا لەیرا پرسیاریگ هەس ك ئایا ئەوەك واز لەدینەگەی خوەی باریگ چوین تویەنیگ خزمەت وە کوومەڵگای خوەی بکەیگ یا ئەوەك مللەتەگەی خوەی وەکافر دەیگە قەڵەم ئایا ئسلام هەوەجە وەپی دیریگ؟ نەخەیر، بەڵکوو ئەیانە توان کوومەڵگا لەناو بیەن و ناو ئنسانیەت پیس بکەن.

لەوەر ئەوە ئمڕوو جایەڵ لەکوومەڵگای کوردی تویش قەیران دینی هاتگە ك لەئەنجام کەسیگ ناتەندروس لەلی دەرچووگ ولەی قەیرانە نوقم خەیاڵ ئەفسانەیی بووگ، وەگشتی لەشوون ساڵ (١٩٩٠)ەوە هەوڵیگ دریاگە لەلایەن چەن حزبیگەوە ئەرا ئەوەك دین بخریەیگە چواچیوەیگ سیاسەت و ئی حزبەیلیشە خوەیان وەنوێنەر دین زانن و ئەیانەیش مەردمان دەوروەر ها پشتیان ئەرا مەمەر تایبەت، توان وەناو دینەوە بەشیگ لەجایەڵەیل کۆنترۆل بکەن، ك بیگومان یەیش قەیران سەختیگەو چارەسەری زەحمەتە.

ئیمە نیەتوایم ناو ئەو حزبەیلە باریم ك لەبان ئی باوەتە کار کەن و توان جایەڵەیلمان دویرەو بخەن لەمەعنای ئنسانیەت و فکریان لەکەدار بکەن وەناو دینەوە، وەلی هەر یەکیگ لەو حزبەیلە ك ئمڕوو کار کەن لەبان چین جایەڵ کارکردن نیە لەبان ئەوەك جایەڵ وە چشتیگ مۆدێرن و شارستانی و پەسەنکریاگەوە ئادەمیزاد ئاشنا بکەن، بەڵکوو ئەیە قەیرانکردن جایەڵ جوانەیلەو دویای ئەوەیش قەیرانکردن کوومەڵگایە.

لەناونی کوومەڵگای مەدەنی و دامەزریاگەیل کوومەلگای مەدەنی

موزەفەر تاهیر

ئیمە گشت جاریگ ئویشیم وزوورممانیش وەل ئەوەیا کووکیم ك دامەزریاگەیل کوومەڵگای مەدەنی ك مەبەسمان سەنتەر وریکخریاگ ویەکێتی وهەر لەیوا دامەزریاگەیل تر وەگشتی هەڵوژریاگ کوومەڵگان ونموونەی پیشکەفتگ کوومەڵگان، وەو مەعنا ئەوانە ك نزیکن لەی ریکخریاگەیلە لەئەنجام رەنگەودایِن ئنفتاح فکری وعەقڵیانە ك لەهاوشیوەیلیان دویرتر دوینریەن وهویر ئایندە دیرن وخاستر مامڵە وەل دیاردەو چشتەیل وەرجەسە کریاگە کەن، وەلی ئەوەك کەفتگەسە وەرچەو یا وەگوورەی خوەندنەوەی چەن باوەت ولەیەکەودائینیگ لەبان ریکخریاگەیل کوومەڵگای مەدەنی سرنج یا مەیلیگ لەلامان پەیا کرد ك جویر رەخنەیگ بنیاتنەر لەی گووشە خەیمنەی روی بیگومان کوومەڵگای مەدەنی، ئەو کوومەڵگا ك قانوون ودادپەروەری لەتی سەروەرە وزوان شارسانی لەبانیان زاڵە وتاکەیلی وە ئاسو وەرفراوانیگەوە نوورنە جم وجویلەیلی، ك ئەوەك هس وەپی کریەیگ زوورم ئەوانە تەنانەت سەرۆك ریکخریاگ یا سەنتەر وکوومەڵەن چ لەنویسانن یا لەوەخت دیدار چەمك یامفهوم کوومەڵگای مەدەنی وەل چەمك دامەزریاگەیل کوومەڵگای مەدەنیا تیکەڵ کەن، وە مەعنایگ تر نیەزانن ك ئی دو چەمکە لەیەکتر جیاوازن وهەر یەکیگ لەلیان مەعنای تایبەت خوەی دیریگ و غەڵەت گەورایگە ك ئادەمیزاد هەردوگیان تیکەڵ یەکتری بکەیگ و نەتویەنیگ لەیەکتر جیایانەوە بکەیگ.

یەیش خوەی لەخوەی ئەو راسیە ئەرامان دەرخەیگ ك وەداخەوە ئەوانە ك ئمڕوو مووڵەت (N.G.O) وەرگرتنە تویەنیم بویشیم زوورمیان شایستە یا لایەق ئەو ئەرك پیرووزە نین، چوینکە ئەوانە تا ئیسە لەبان چەمك کوومەڵگای مەدەنی رانەهاتنە، ئەی چوین تویەنن هاوشیوەیل خوەیان لەی چەمکەیلە حالی بکەن؟ لەور ئەوە فرە موهمە ك لایەن پەیوەندیدار خەم ئی کیشەو گرفتەیلە بخوەیگ وهەر هویچ نەوگ خول یا دەورەیگ ئلزامی ئەرا هووشیارکردن سەرۆك سەنتەر وریکخریاگەیل لە گشت شارەیل هەرێم کوردستان واز بکەیگ.

سەردەم جەلائیریەیل

د. کەیوان ئازاد

(جەلائیریەیل) بنەماڵەیگ ئیڵخانی بوین و لەشوون بنەماڵەی (مەغوول) ئەرا ماوەی (٨٨) ساڵ فەرمانڕەوایی بەشیگ لە خاك کوردستان کردن، لەو ماوەیشە سەردەمانیگ خەریك داگیرکاری و کاولکاری کوردستان بوین. لەباوەت ڕەگەز جەلائیریەییلیش ئەرای‌چوین جیاجیا هەس، لەی بارەوە تاریخنویس مەغوول وەناوبانگ (فەزڵوڵڵا عومەری هەمەدانی) ك هاوچەرخ سەردەمەگە بویە، جەلائیریەیل وە هووزیگ لە تورکەیل ناساندیە.

(نوری عەبدولحەمید ئەلعانی) هەمان ئەرای‌چوین داشتگە، وەلی (ئەولیای چەلەبی) ئویشیگ: ئەیان هەمان ڕەگەز مەغوولن، وەگوورەی ئەوەیش مەغوولەیل چنەوە ئەرا ڕەگەز تورك، لەوەر ئەوە غەڵەت نیە ك جەلائیریەیل وە یەکیگ لە هووزەیل تورك ئاشنا بکەیم.

دەرکەفتن ئی هووزە ئەرا ئەو وەختە چووگەوە ك کەسایەتییگ جەلائیری وەناو (ئەیلکا) لەلایەن (هۆلاکۆ)ەوە سەرکردایەتی هیزیگ لە مەغوولەیل وەپی سپاریا، تا وەهاوکاری چەن سەرکردەیگ تر بتویەنن قەڵای ئسماعیلیەیل بگرن. ئەوە بوی لە شوون ئەو کارەو ئەو سەرکەفتنە نازناو یا لەقەب (نۆیان) وەپی بەخشیا لەلایەن (هۆلاکۆ)، وشە یا کەلیمەی (نۆیان)یش وەمەعنای (سەرکردەی گشتی) تیەیگ. وە یەیش جەلائیریەیل وە سەبەب ئەو سەرکردەوە دەرکەفتن، ئمجا وەختیگیش مەغوولەیل شار بەغدا داگیر گردن (ئەیلکا نۆیان) یەکیگ بوی لە سەرکردەیل دیاری لەشکر مەغوول. دویای مردن (نۆیان) ك ساڵ (٧٢٢ ك – ١٣٢٢ ز) وەل دو کوریا لە نزیك (ئەیلستان) کوشیا، (ئاق بۆغا)ی کوڕی شوونی گرت، ئی کوڕیشە لەجەنگیگ ناوخوەیی ناونی سوڵتانەیل مەغوول کوشیا. دویاخر چوارم کوڕی وەناو (حەسەن) شوونی گرت. ئی کەسایەتییشە وە (شیخ حەسەن جەلائیری)و دامەزرنەر ئی بنەماڵە ناسریا. دەرکەفتنیشی چووگەوە ئەرا ئەو وەختە ك دویەت (ئارغۆن ئابقاخان)مەغوول خوازی. بیگومان وە یەیش قورسایی سیاسی وکوومەڵایەتی ئەو بنەماڵە زیای کرد، وەلی دەرکەفتنیان وەك هیزیگ سیاسی کاریگەر چووگەوە ئەرا دویای (ئەبو سەعید ئۆلجاینۆ)ی مەغوول. ئەویش لەوەختیگ (ئەبو سەعید) لەساڵ (٧٣٦ ك – ١٣٣٥ ز) کووچ یەکجاری کرد و کوڕیگ لەشوون خوەی نەیشتەجی تا شوونی بگریگ.

ئی ڕویداگە بوار یا مەجال دا (شیخ حەسەن) ك لەشوون چەن جەنگ سەختیگ لە ساڵ (٧٣٧ ك – ١٣٣٦ز) شار (مەراغە) داگیر بکەیگ. لەو شاریشە ئاشکرای دەسڵاتیگ سەروەخوەیی کرد. دی وەی جوورە ئی بنەماڵە ڕەسیە پایەی دەسڵات.

باروووەزع کورد لە سەردەم جەلائیریەیل:

جەلائیریەیل هیزیگ تر ئیڵخانی بوین، ك لەشوون مەغوولەیل ئەرا ماوەیگ دەس گرتنە بان کوردستاناو (شیخ حەسەن جەلائیری)گەورای ئی بنەماڵەیشە لەماوەی دەسڵاتی (٧٣٢ -٧٥٧ ك) مەرز دەسڵاتی وەرەو ناوچەیل ئامەد و عیراق عەرەبی و خووزستان فراوانکرد و شار (بەغدا) کردە پایتەخت دەسڵاتی.

لەلایگ ترەوە (شیخ حەسەن کوڕ شیخ ئۆیس کوڕ شیخ حەسەن) ك کوڕەزای (شیخ حەسەن جەلائیری) بویە، کەفتە کیشمەکیش وەل باپیرەی خوەیاو هەریمەیل (ئازەربایجان وئاران وگورجستان) داگیر کردو شار (تەوریز)یش کردە پایتەخت دەسڵاتی. وەو ڕویداگیشە کیشمەکیش کەفتە ناونی (تەوریز و بەغدا) ، هەر وەو سەبەبیشە شار و ئاوەیل ناونیان ك سەر وەکوردستان بوین، بوینە مەیدان جەنگ و مرافەو کەفتنە وەر پەلامار تالان و کاولکاری هەردوگلا. ئمجا (شیخ حەسەن گەورا) لەساڵ (٧٤٠ك – ١٣٣٩ز) لەوەختیگ نەعرەتە کردە بان هەریم (ئازەربایجان) ئەوە بوی لە (نەغەتو – جەغەتو) نزیك شار (مەراغە) ڕەسیە لەشکر (شیخ حەسەن بویچگ) و لەشوون جەنگ سەختیگ لەناونی هەردوگیان، (شیخ حەسەن گەورا) شکیاو ناچار بوی و خوەی کیشاوەو هاتەوە ئەرا بەغدا. وە یەیش بەشیگ لەکوردستان کەفتە ژیر دەس (شیخ حەسەن بویچگ)، ئەویش (چۆپان) فەرمانڕەوای ئازەربایجان وەك دەسڵاتدار کوردستان دانا.

لەوەرانوەر ئەوەیش، شیخ حەسەن گەورا ئەرا ئەوەك هەق خوەی بسینیگ لە کوڕەزاگەی، جاریگتر لە شوون ساڵیگ نەعرەتەیگ تر کردە بان هەریم ئازەربایجان، وەلی ئی جاریشە شکیاو هەر وەو سەبەبیشە چەنەها ماڵە کورد سزیاو تالان کریا.

لەلایگ ترەوە شیخ حەسەن بویچگ وە پەلاماریگ و هەر لەهەمان ساڵ لەناوچەی (ئامەد) ئەوە بوی (حاجی تەغلی کوڕ سوتای) جیگر (شیخ حەسەن گەورا) شکان و دویای ئەوەیش شار (مووش) کوردنشین ویرانکردو چەنەها زەوی کشتوکاڵی کاولکرد، وەلی وەرجە ئەوەك ئەو لەشکرە بایگە دویاوە ئەرا ئازەربایجان (شیخ حەسەن گەورا) لەشکر قایمیگ وە سەرکردایەتی (شیخ عەلی جەعفەر و قەرە حەسەن) کلکردە (ئامەد)و دویای جەنگ سەختیگ لەشکر وەرانوەر شکانن ولەشارەیل (ماردین و ئامەد) دەریان کردن. یەیش لەیوا لە لەشکر وەرانوەر کرد بکەفنە تالان و کاولکردن ئەو ئاوایی و شاروچکەیلە ك شیخ حەسەن گەورا داگیریان کردویگ، ك ئەویش شار و ئاوایەیل ناوچەی (ئامەد وهەکاری) کوردنشین بوین. بیجگە ئەو کیشمەکیش سەختە لەناونی پیاگەیل بنەماڵەی (جەلائیری)لەناونی ساڵەیل (٧٥٦ – ٧٦٠ ك)، بنەماڵەی (موزەفەریەیل) لە ناوچەیل (ئسفەهان و فارس و کرمان) بوینە هیزیگ تر و هاتنە ناو ئەو کیشمەکیشە لەبان هەریم (ئازەربایجان)، وەلی ئەنجام ئەو کیمەکیشیشە هەر ویرانی وکاوکاری ناوچەگە بوی ك چەنەها شوون کوردنشین لەتی بوی.

لە شوون مردن (شیخ حەسەن گەورا)یش لەساڵ (٧٥٧ ك – ١٣٥٦ ز)، کوڕەگەی (شیخ ئۆیس) دریژە دا سیاسەتەیل باوگی و لەروی نەعرەتەی (موزەفەریەیل) وسیا. وەل ئەوەیشا (سوڵتان حەسەن ٧٧٦ – ٧٨٤ ك) یەکیگ تر بوی لە فەرمانڕەوایەیل جەلائیری و ئەویش دریژە دا سیاسەت شەڕفرووشی و پەلامار وەردەوام، ك ئەرا فراوانکردن مەرز دەسڵاتی چەنەها ناوچەی کوردنشین ویران و کاولکرد.

لەی ڕویەوە ئەرا نواگرتن لە سیاسەت و نەعرەتەیل (بەیرم خواجە)ی سەرکردەی (قەرە قۆینلۆ تورکمانی) ك شارەیل (موسڵ و شەنگاڵ وئەرجیش وئەرز ڕووم)یش داگیر کردویگ، پەلامار هەردوگ قەڵای (بەنوماهی و ئەرجیش)داو داگیریان کرد. ئەویش بویە سەبەب کیشمەکیش تازەیگ لەناونی هەردوگ بنەماڵەی (جەلائیری ئیڵخانی و قەرە قۆینلۆی تورکمانی). ئی کیشمەکیش و ناکووکییشە دویای مردن (سوڵتان حەسەن) دریژە کیشا. وەل ئەوەیشا لەلایگ ترەوە بویە هەلیگ ئەرا بنەماڵەی (قەرە قۆینلۆ)و دەس خستنە کاروبار ناوخوەیی بنەماڵەی جەلائیری و نەفوەرگرتن لەو ناکووکیەو ئەرا ئەوەك کووتایی وەو دەسڵاتە بارن تا دویاخر ناوچەیل ژیر دەسڵاتیان بخەنە ژیر دەسڵات خوەیان. ئمجا وەسەبەب ئەو کیشمەکیشە شارەیل (موسڵ و شەنگاڵ و ئامەد و مووش و ماردین) و ئاوایەیل دەوروەری کەفتنە وەر پەلامار ئەو کیشمەکیشەو زوورم ئەو شارەیلە ویران و تالان کریان. وە هەر حاڵ سەردەم بنەماڵەی (جەلائیری ٧٢٢ – ٨١٣ ك) سەردەمیگ ناخوەش و پڕ لەمرافەو پەلامار کاولکاری بوی، ك لەتی باروووەزع کوردەیل و ناوچەیل کوردنشین وەرەو ئەنجام خراویگ برد و سەدەها دۆنم زەوی کشتوکاڵی سزیاو سەدەها ئاوایی و شار و شاروچکە کەفتنە وەر پەلامار کاولکاری هیزەیل ئەو سەردەمە. ئەیە بیجگە ئەوەك چەنەها هووز و سەرۆك هووز کورد دەسڵاتداریتی (جەلائیریەیل) وەرگرتن و قانجاز یا مەنفعەت لەو سەرکەفتنەیلە کردن، ك لەزەفتکردن سامان دوشمنەیلیان هاوردوینەی دەس.

ئمجا دویای چەنەها سەردەم لەو تاریخە ئایا وەخت ئەوە ناتگە جاریگتر تەماشای ئەو ڕویداگەیل گوزەیشتمانە بکەیم و نەیلیم خاکەگەمان جاریگتر بووگە مەیدان جەنگ و کیشمەکیش ئەو گەوراهیزەیل تاریخە؟ یا وەخت ئەوە ناتگە وە گشتمانەوە، وە دڵ و گیان پشتگیری لە حکوومەت هەریم کوردستان و ئەزموون سەرکەفتگ چەن ساڵەی بکەیم ك وە خوین هەزاران ڕوولەی ئی خاك و نەتەوە ئاو دریاگە؟ ئیمە نیەوگ ئیسە بایم و ناونیتگ یا ڕەخنەی ناوەجی بگریم و حکوومەتەگەمان سووك بکەیم لەوەر چەو دوشمنەیل و ناحەزەیلمان، وەلی ئەگەر هات و ڕەخنەیلمان لەوەر خاتر پیشکەفتن ئەزموونەگەو دەوڵەمەنکردن بووگ نەك وە مەبەس شیوانن و سووککردنی، ئەوە بیگومان وە قانجاز یا نەف مللەت و حکوومەتەگەمانەو هەمان وەخت کار پەسەن و خاسیگەو کەس نیەتویەنیگ لەی لایەنەوە حاشا لەلی بکەیگ، چوینکە ئیسە ئیمەی کورد وە سەبەب ئەو حکوومەت و دەسڵاتەوە بایەسە ڕیگە بگریم لەو گرووپ و هیزەیلە ك مەرامیان خراوەو توان جاریگتر کوردستانەگەمان بکەنە مەیدان جەنگ و مرافەو کیشمەکیش ناوچەیی و هەریمی و جەهانیەیل، ك بیگومان دەرئەنجام ئی کاریشە هەر تالان و کاولکردن و فەوتیان سەر و سامان کوردستان و لەدەسداین ڕووڵەیل کوردستانە.

مەسەلەی کورد لە دوای جەنگ دویم جەهانی

ئارام حەمید

سالەیل جەنگ دویم جەهانی وەزیاییوین قەیران و تەنگەوەری سیاسی ناسریەیگ ، ك بویە نەعرەتەی ئاشگرایگ دژ وە رژیم نەیار و دکتاتۆر لە بەغدا ، ئەو وەختیشە ریکخریاگ "هیوا" وە گر وتین زیاترە وە هاتەمەیدان سیاسی ، ئی ریکخریاگە لە لایەن قەیری ئەفسەر کورد پیشکەفتگخواز لە ساڵ ١٩٣٩ دامەزریا.

بارزانی نەمر لە ماوەی وجوودی لە سلێمانی پەیوەندی وەی ریکخریاگە کردگە و تویەنستگە لە ریگەی ئەوانەوە خوەی برەسنیگە ناوچەی بارزان، لەوەرا هەر لە ساڵ ١٩٤٣ بارزانی نەمر و یاوەرەیلی نەخشەی شوورش دانانە، ك وەگوورەی ئەو نەخشە بایەسە قەرەبوو یا تەعویز کەمی نسبەی چەك بکریەیگ وە پەلاماردایین بەرژەوەندی وبنکەیل پۆلیس لە ناوچەیل نزیك. لە تاوسان ساڵ ١٩٤٣ بارزانی نەمر و یاوەرەیلی تویەنستنە ٢١ بنکەی پۆلیس لە هەردوگ ناوچەی "شیرۆان مەزن و مێرگەسوور" بگرن.

بارزانی نەمر یاوەرەیلی دەسکردنە کاریل سەربازی دویای وە دەسهاوردن پشتگیری ریکخریاگەیل نەتەوەیی و پیشکەفتگخواز تر جویر "رزگاری، شۆرش، یەکێتی خەبات و ریکخریاگەیل تر پشتگێری لە لیان کردیان.

شوورشگێرەیل لە کووتاییەیل هەمان ساڵ چەنەها سەرکەفتن وە دەس هاوردن، دویای ئەوەك حکوومەت نوری سەعید قەناعەت هاورد وە سەختی لەناوبردن ونەهیشتن شوورش کورد ئەوە بوی رەزامەنی خوەی نیشاندا لە بان ئەنجامدایین دانشتین و گفتوگوو، لە کووتاییەیل کانون یەکم ساڵ ١٩٤٣لە "مێرگەسوور" گفتوگوو لە ناونی بارزانی نەمر و ئەفسەرەیل پەیوەندی لە لایەن حکوومەتەوە ئەنجام دریا، بارزانی نەمر وە ناو سەرکردایەتی شوورشەوە چەن مەرجیگ دانا ئەرا وسانن جەنگ، لە وانەیش:-

١- دامەزرانن ناوچەیگ ئیداری تایبەت وە کورد.

٢- دامەزرانن وەزیریگ کورد لە وزارەتەیل وەریەو بردن ناوچەی کورد.

٣- پۆست یاریدەر وەزیر ئەرا هەر وەزیریگ بدریەیگە کورد.

٤- زوان کوردی بووگە زوانیگ رەسمی.

٥- جی وە جیکردن خاسسازی ئابووری لە کوردستان.

لە رووژ ٧ کانون دویم ساڵ ١٩٤٤ شاند یا وەفدیگ حکوومی وە سەرۆکایەتی "ماجد مستەفا" رەسیە ناوچەی شوورش، دویای هەفتەیگ لە گفتوگوو کردن رەسینە ریککەفتنیگ ك وەگوورەی ریککەفتنەگە ریگە دریا "شێخ ئەحمەد"، و شمارەیگ لە سەرکردەیل بارزانی بانەوە ئەرا ناوچەی بارزان، ئمجا ئی خاڵەیلیشە لە مەرج سەرکردایەتی شوورش بوی لەو ریککەفتنامە ك ئویشیگ:-

١- تەواو ئەو خاك و زەویەیلە ك پێشمەرگە کۆنترۆڵی کردنە لە ژیر چەودیری خوەیان مینیگەوە.

٢- ئازاد کردن گشت زندانیەیل ك وە سەبەب رویداگەیل گیریانە.

٣- چەك و تفاق پیشمەرگەیل لە لای خوەیان مینیگەوە، وەل ئەو چەکیلیشا لە چوارچیوەی جەنگەیل دەسیان کەفتگە.

٤- ئیدارەی ناوچەگە دریەیگە کورد.

٥- هەق زانست و رووشنهویری دریەیگە کوردستان.

٦- دانایین پویل ئەرا دروسکردن مەدرەسە و نەخوەشخانە لە کوردستان.

ئەگەر کورد ئومید و ئارەزوو خوەیان وە قەوڵ و پەیمانەیل ئنگلیز بەسانەوە وە بەخشین حوکم زاتی، ئەوە مەرکەزەیل دەسلاتدار لە عیراق وەرەزامەنی بەریتانیا و پشتگیری ئەو بریار یا قەرار دانایین چارەسەریگ کووتایی ئەرا پرس و کیشەی کوردستان ئەوەیش وە زوور چەك وە هیز سەربازی بوی.

شمارەی ئەو سوپایشە ك بەشداری لەتی کرد رەسیە ٢٥ هەزار سەرباز و وە چەنەها تەیارە پشتگیری لەلی کریا، لە کووتایی مانگ ئەیلوول لە ناوچەیگ ك ٢٤ کیلۆمەتر لە بارزانەوە ریگەی دویر بوی جەنگیگ قورس و خویناوی بەریا بوی، بویە سەبەب واز کردن ریگەی ئابلوقەدایین و خود کیشاننەوە. وەزعەگە وە جووریگ بوی ك جەنگەیل ئاییندە وەل هیزەیل حکوومەت و وەکراگیریاگەیلا بوونە سەبەب ئەنجام زەرەدەیلیگ بی مەعنا، ئەوسایش خەبات مللەت کورد فراونتر بوی، لە وەزع سەختیگ رویکردنە مەرزەیل ئیران و عیراق و هەزارەها کورد بوینە قوربانی ورسگی و زوقم و سەرما، لە ١٩٤٥/١٠/١٣ لە لایەن حکوومەت عیراقەوە ئعلانیگ رەسمی ئاشکرا کریا ك ئشارەتیگ بوی ئەرا کووتاییهاوردن وە جم و جویلەیل سەربازی، وەل ئەوە هەمگە کارەسات دڵتەزنە بارزانی نەمر وە هاوکاری و پشتگیری یاوەرەیلی تویەنست وە زیرەکی و دانایی راپەرینەگە بووەیگە رییەوە.

شوورش دویم بارزان وە چگن بارزانیەیل ئەرا رووژهەڵات کوردستان کووتاییهات، سەرکەفتنەیل بارزانی نەمر لە بان هیز هاوبەش عیراق و ئنگلیز بویە مایەی ئەوەك جویر سەرکردەیگ وە توانا و هەڵکەفتگ ناو دەربکەیگ نەك وە تەنیا لە باشوور کوردستان، بەڵکوو لە بەشەیل تر کوردستانیش.

تیرەی بێویانی

گوڵ سوو

رەوکردن بێویانیەیل لە زێدوماوای رەسەنیانەوە (جوانرۆ) ئەرا ناوچەیل ئێڵ گۆران وە سەرەتای قوناغ تازەیگ و گرنگ یا موهم لە ژیان ئی تیرەی ئێڵیاتیە شماریەیگ، جوور ئەوەك فرەیگ لە رووڵەیل تر جاف جیواز بوین ئەرا ئەو شوونەیلە و لەتی جیگیر بوین و جوور جار جاران دەسکردنە ژیان ئێڵیاتی خوەیان و گشتیان لەورا وە جاف گۆران ناسریان. سەبەب رەوکردن ئی تیرەیل جافیشە لە شوون رەسەن خوەیان چووگەوە ئەرا دو سەبەب سەرەکی، یەکمیان: بەرپابوین جەنگ و مرافەو کیشمەکیش لە ناونی جاف جوانرۆ و میرەیل ئەردەلان ئەوانەك فشار خستیانە بان جاف جوانرۆ ئەرا ئەوەك دەسلاتیان کز بکەن و دەس بگرنە بان زەوی و زار و موڵکەیلیان و سەبەب دویمیش چووگەوە ئەرائەوە ك سەرۆك ئەشرەتەیل گۆران دەلالەت تیرەیل جاف جوانرۆ کردن و هانیان دان تا جیواز بوون ئەرا لای ئەوان، وەو شیوەیش نەف لە هیز و توانایان بکەن وەمەبەس بەرقەرارکردن ئاسایش و ئارامی لە ناوچەگە. ئەوە بوی جەنگاوەرەیل بێویانی چەن بەتالیۆنێگ چەکدار، لە سوار و پیادە، لە ناو هیز جەنگاوەر گۆران پیکهاوردن، وەلی ئەو ناکووکیەیل ناوخوەییە ك دویاخر لە ناو سەرەیل تیرەگە رویدا، بوینە سەبەب کزەوبوین هیز و سام بێویانیەیل. باس ئی تیرە لە نویسانن و دەفتەرەیل بنەماڵەی قاجاری وەناونیشان (بیبیان و بیامە) لەیوا هاتگە ك لە ناوچەیل سەرد ئیلاخ لە نزیك تیرەی نێرژی و، لە گەرمەسیریش لە ناوچەیل زەهاو و بیبیان (معارف سلگان) و بیبیان (شاوەلی)، نیشتەجان. ئێسەیش وە بوونەی پەخشبوین بێویانیەیل ئیمە نیەتویەنیم شوون دیاریکریاگیگ ئەرایان دیاری بکەیم. وەلی کریەیگ هەوارگەیل جارانیان ئەرا وەرز زمسان وە ناوچەیل (بان لوادەو لەوەرگایەیل قزڵ و زەهاو) دەسنیشان بکەیم. هەرلەیوا زەوی وزار و کشتوکاڵیان لە ناوچەیل شیمان و بۆنان قەڵای زنجیر بوی، ك ئەشرەتەیل قەڵخانی (تیرەی ئەسیری و بەهرامی) داڵاهوو زەفتی کردن. بیجگ لەوەیش موڵك وزەوی و زار ئی تیرە وە سەبەب دیاریکردن مەرز ئیران – عیراق، بوینە دو بەشەوە، بەشیگ لەلی کەفتە وەر عیراق و ئەو بەشەگەی تریش سەرۆك ئەشرەتەیل قەڵخانی لە ئیران زەفتی کردن. بیگومان رووڵەیل ئی تیرە لە جیای ئەوەك پشت فەیزوڵڵا سوڵتان رەزا سوڵتان سەرۆکیان بگرن، چینە پاڵ میرزا بەگ سەرۆك قەڵخانی، ك پەیوەندی قایمیگ وەل تیرەی وەڵەوەگیا لە (جاف جوانرۆ) داشت، چوینکە عەزیز بەگ سەرۆك وەڵەوەگی دویەت میرزا بەگ خوازیەو کردیەسەی هاوسەر خوەی. شمارەی بێویانیەیل وە ٥٠٠ خیزان مەزەنە کریەیگ، ك لە بنەرەتەوە چنەوە ئەرا تیرەی دوورۆیی و لە سەردەم کویەنیش بەشیگ سەرەکی بوین لە یەکگرتگی جاف جوانرۆ.

ئەرمینیا یائەرمەنستان یەکیگە لەو وڵاتەیل جەهان ك ری وەدەریا نەیری و چواردەوری وشکیە. ئی وڵاتە کەفیگە باشووری یاجنوبی ناوچەی قەفقاز و لەناونی هەردو دەریای سیەو دەریاچەی خەزەر ،هەرلەوەر ئەوەیش مینیگە پیەڵیگ لەناونی ئاسیا وئەوروپا؛ هاوسایل ئەرمینیا ئەیانەن:لە باکوور یا شمال وڵات جۆرجیا و لە باشوور یا جنوب وڵاتەیل ئێران وجمهووری نەخجەوان و لە رووژهەڵات ئازەربایجان ولە رووژئاواوایش تورکیا. ئەرمینیا وڵاتیگە کویەستانیە و ساڵانە واران فەرەیگ لەتی واریگ؛ گەوراترین دەریاچەی ئەرمەنستان دەریاچەی سوانە ك بەشیگ گەورا لە روبەر یا مەساحەی ئەو وڵاتە گردگەسەوەر.

ئەرمینیا ئەو وڵاتە ك تا ئیسەیش ژانەیل جینۆساید ئاراز لەشی دەیگ

گوڵ سوو

مللەت ئەرمەن مێژوو یا تاریخ کویەنەو دریژیگ دیری ویەکیگە لە مللەتەیل کویەنەی رووژهەلات ناوراس. ئەرمەنەگان لە سێ رەگەز یا بنەچەی هووری و لووی و فریژیەگان پیکهاتنە؛ ك هووریەگان رەگەزیگ یا توخمارەیگ قەفقازین، وەلی لووی و فریژیەگان لە هیتیەگانن ك هیتیەیلیش لە هندۆئەوروپیەگانن، وەلی زوان ئەرمەنەگان میرات فریژیەگانە. ئەرمینیا هەر لەکویەنەوە بەشیگ لەئمپراتۆری ئیرانی بویە وەلی جارجاریگیش تەقالا ئەرا سەروەخوەیی داگە ولە ساڵ ١٩٠ زاینی یا میلادی تویەنستگە دەولەت ئەرمەنستان دامەزرنیگ. ئی دەولەتە یەکم دەوڵەت لەجەهان بوی ك دین مەسیحی جوور دینیگ رەسمی خوەی جاردا ئەویش لە ساڵ ٣٠١ یەعنی ١٢ساڵ وەرجلە ئەوەگ ئەو دینە جوور ئاینیگ رەسمی لە رۆما ئعلان بکریەی. تاسەدەی نووزدە ئەرمەنستان جوور بەشیگ لە ئیران بوی وەلی لە شوین جەنگ ناونی ئیران وررووسەگان لەسەردەم قاجارەیل وەگوورەی ریککەفتننامەی تورکمان چای لە ساڵ ١٨٢٧ وەیەکجاری ئەرمینیا لەئیران جیاوە بوی. بەشیگ فەرە لە ئەرمەنەگان لە ژیردەسلاّت عوسمانیەیل مەنن ولەسەرەتای جەنگ یەکم جەهانی لە ساڵ ١٩١٥ وە سەدان هەزار نەفەریان کەفتنە وەر پرووسەیل کوشتار دەسەجەمی تورکەیل وبەشیگیان لەو کوومەڵ کوژیە نەجاتیان بوی و وەرەو ئەرمەنستان رووسیای ئەوسەردەمە واین. ئەرمینیا تا شوورش ١٩١٧جوور بەشیگ لە ئمپراتۆری رووسیای قەیسەری مەن و لەشوین ئەوەگ لینین رابەر شوورش ١٩١٧ حەق دیاری کردن چارەنویس یا حەق تەقریر مەسیر ئەرا نەتەوەیل رووسیا وەشیوەی رەسمی دیاری کرد؛ ئەرمەنەگان لە ساڵ ١٩١٨ سەروەخوەیی خوەیان ئعلان کردن. فەرە وەپی نەچی حزب شیوعی ئەرمەنستان دەسلاّت لەی وڵاتە گردە دەس وکۆمار یا جمهوری سوشیالستی ئەرمەنستان ئعلان کریاو بویە بەشیگ لە یەکیەتی سۆڤیەت جاران. لە ساڵ ١٩٤٥ تا ١٩٤٨زیاتر لە ١٥٠ هەزار لەو ئەرمەنیەیلە ك لە جینۆساید تورکەیل نەجاتیان بویگ لەلایەن ستالینەو ری وەپییان دریا لە جمهوری ئەرمینیای سۆڤیەت نیشتەجا بوون؛ ئەو ئەرمەنیەیلە لە وڵاتەیلیگ جوور سوریاو لوبنان وعیراق وقوبرس وفەرەنسا ویونان روی کردنە ئەرمەنستان. لە ساڵ ١٩٩١ لەشوین رمیان سۆڤیەت ئەرمەنستانیش جوور کۆمارەیلتر سەروەخوەیی خوەی ئعلان کرد؛ لەشوین ماوەیگ کەم لە ئعلان سەروەخوەیی ئەرمینیا دەس نابان ناوچەی قەرەباغ ك وڵات ئازەربایجان وەبەشیگ جیا نەکریاگ لە خاك خوەی زانیگەی. ئازەربایجان بیجگە ئەوەگ ئەرمنستان وەداگیرکردن ئەو ناوچە توومەتبارکەیگ ؛ تاوان جەمکوژی ولەناوبردن ئازەریەگان ئەو ناوچەیلە خەیگە مل ئەرمینیا. جینۆساید ئەرمەنیەگان لەسەردەم دەوڵەت عوسمانی ئەو کیشەسە ك وەدریژایی ئی ساڵەیلە کاریگەری ناسە بان پەیوەندیەیل دبلۆماسی وەل هاوساگەی تری ك تورکیاس. تورکیا وەپاساو ئەوەگ ئەو رویداگە وەرجلە دامەزرانن کۆمار تورکیا رویداگە و هویچ وەرپرسیارییگ لەی باوەتە نیەکەفیگە مل دەوڵەت ئیسەی تورکیا؛ مل ئەرا داواکاریەیل ئەرمەنیەگان نیەچەمنی و ئەو رویداگە وەجەمکوژی وەحەساو نیەتیەری وئویشیگ ئەو ژمارە لە کوژیایەگەیل ك باسیان کریەی دویرە لەراسی و ئەگەر کەسەیلی ژیانیان لەدەس داوین ئەوە جوور قوربانیەل جەنگ یەکم جەهانین. لەی دویاخرە بریگ لە رووشنهویرەیل ونویسەرەیل تورکیا لەلایەن خوەیانەو وەبوونەی جەمکوژی ئەرمەنیەیل داوای وەخشین وعەفووکردنە وهەمیش لە دەسلاّتدارەیل تورکیا تواستنە ئەوانیش لە سەرجەم ئەرمەنیەیل جەهان عوزرخوازی بکەن ك یەیش بویەسە بایس نارەحەتی ونارەزایەتی دەولەت تورکیا و رەجەب تەیب ئەردوگان سەرۆك ئەنجوومەن وەزیرەیل تورکیا لەی باوەتە وەتگە ئیمنە وەخاتر تاوانیگ ك هویچ دەسیگ لەتی نەیاشتیمنە داوای عەفوو نیەکەیم. شایان باسە تەقالای ئەو رووشنهویرەیل تورکیا لەشوین کوژیان هرانت دینك نویسەر ئەرمەنی ئەنجام گردگە. چاودێرەیلیش هانەو باوەرە ك تورکە فاشیستەگان لە ریکخراو ئەرگەنەکون هرانت دینك کوشتنە. هەر لە باوەت جەمکوژی ئەرمەنیەیل چەن ساڵ وەرجلە ئیسە پەرلەمان فەرەنسا ئەو تاوانە وە جینۆساید ناسان ك یەیش بویە بایس نارەزایەتی توند دەوڵەت تورکیا. لۆبی ئەرمەنیەیل لەسەراسەر جەهان دەیان ساڵە تەقالا کەن تا پشتگیری وڵاتەیل رووژئاوا وەدەس بارن تا ئەوانیش گوشار بخەنە بان دەسلاّتدارەیل تورکیا وئعتراف وەتاوانەگەیان بکەن.

داستان تەرمیگ

فەهەد عامر

وەرجە سالێگ رووژنامەنویسیگ ئەرجەنتینی وەناو (خوان باتیرا) داوای ئەوە کرد ك قەورەگەی (ئیڤیتا) لەوەردەم گەشتیارەیل هەڵەوبدریەیگ تا قەرزەیل ئەرجتینی بدریەیگەوە، ئەوە بوی دەسوەجی خودنیشانداین گەورایگ لەوەردەم نویسینگە یا مەکتەب رووژنامەنویسەگە لە (بۆینس ئایرس)پایتەخت ئەرجەنتین بەرپا کریاو خودنیشاندەرەیل شیشەی پەنجەرەگەی شکانن، لە ئەنجام ئەو کاریشە رووژنامەنویسەگە ناچار بوی وەل هاوکارەیلیا لە قاپی پشتەوە بهەیوان، دویای (٢) رووژ ئەو رووژنامە ك (خوان باتیرا) کار لەتی کردیاگ ئەوە پەخشکرد ك بڕیار لەکار وسانن ناوبریاگ داگەو قەوڵ لەلی وەرگرتگە جاریگتر باس باوەت (ئیڤیتا) نەکەیگ، ئمجا ئی مەسەلە چشتیگ تر خەیگە هویرمان، ك چەن سالێگ لەیەوەر لەوەختیگ (مادۆنا)ی ژنە گورانیچڕ ئەمریکی جویر ئەکتەر دەور (ئیڤیتا) برد، یەیش بویە مایەی ئەوەك هس هاووڵاتی ئەرجەنتینی زەخمدار بکەیگ، لەوەر ئەوە وتیان چوین بووگ ژن بەدرەفتاریگ وەك مادۆنا دەور ئیڤیتا بووەیگ.

داستانە راسەقینەگە لەساڵ (١٩١٩) دەسکردەپی، وەختای دویەتیگ وەناو (ئیڤیتا) لەخیزان ژار و کەمدەسیگ لەوڵات ئەرجەنتین هاتە دونیا، ئمجا لە عومر (٢٤) ساڵی بویە یەکم بێژەر یا موزیعە لەوڵات، (خوان بیرۆن)سەرکردەی سوپا لە سەردانیگی ئەرا رادیۆ حەز کەیگ لە دەنگ خوەش و پڕ لەسووزەگەی (ئیڤیتا)و کەیگەی قسەکەر رەسمی خوەی، ئمجا وەختای دەسلاڵت (خوان) دەرکەیگ لە کارەگەی، ناوبانگ ئیڤیتا ئەرا دعایەکردن ئەراخوەی وەکار تیەریگ لەناو فەقیرەیل و نەدارەیل و ئەفسەرەیل سوپاو جویر پاداشیگیش خوان کەیگەی هاوسەر خوەی وە یەکەوە رەسنە تەخت سەرۆکایەتی، ئمجا هەرچەنی ئیڤیتا خانم یەکم بوی لەوڵات، وەلی مللەت زەحمەتکیش وڵاتەگەی لەهویرەو نەورد ك رەساننەی دەسلاڵت، ئەوە بوی لە ریگەی دامەزرانن چەنەها دەزگای خەیرخوازیەوە دەسمیەت لیقەومیاگەیل دیاگ، وەل ئەوەیشا گەردیاگە فەقیرەیلاو چشت دیاگە پیان، وەلی ئیڤیتا فرە نەژیاو لەعومر (٣٣) ساڵی وە نەخوەشی شیرپەنجە یا سەرەتان مرد، ئمجا وەختیگ لە سەرەمەرگ بوی پیاویگ لە نزیکەوە وسیاویگ ك وەرجە ئەوە نەناسویگەی و ناوی دکتۆر (ئارا) بوی (ك وە یەکیگ لە گەوراترین پسپۆرەیل مۆمیاکردن و مقەیەتیکەر لاشەی مردگەیل دریەیگە قەڵەم) هەر ئەوەنە ئیڤیتا دویا هەناس کیشا، دکتۆر ئارا خوینەگەی لە لاشەی کیشاو ماددەی تایبەتیگ کردەتی ك نەیشت لاشەی دابڕزیەیگ لەبان قسەی هاوسەرەگەی و چەنەها پرووژە ئەرا دروسکردن پەیکەر ئەرا (ئیڤیتا) دانریا، وەلی ئەوەنە وەپی نەچی (خوان بیرۆن) لەبان کار لاوریاو دویرەوخریا ئەرا ئسپانیا، ئەوە بوی (ئەدوارد لۆگارد) شوونی گرت و رازی نەوی تەرم مۆمیاکریاگ هاوسەرەگەی بەیگەپی. وەڵ ئەوەیشا (لۆگارد) هەوڵ ئەوەدا رەسم ئیڤیتا لەلای مللەت ئاڵشت بکەیگ و بریاردا لاشە مۆمیاکریاگەگەی لەناو بووەیگ، ئمجا لەیوا کرد تەرمەگە لە غورفەی شمارە (٦٣)ی ماڵ سەندیکا یا نقابەی کارگەرەیلەوە باریەیگ، وەلی وەخت نەوی و ساڵ (١٩٥٥) لە کوودەتا یا ئنقلابیگ کوتوپڕ لەبان کار لاوریا، وەختیگیش سەرۆك (پێدرۆ ئەمابۆرد) هاتە شوونەگەی، دەستوور دا تەرمەگەی بدزن، ئەوە بوی لە بارەگا یا مەقەر هەواڵگری یا مخابرات سەربازی شاردەوەی لە ترس ئەوەك نەك مەردم پەلامار شوونەگە بیەن و تەرمەگە برفنن. لە بارەگای هەواڵگرییەوە، تەرمەگەی ئیڤیتا ئەرا (٦) جارتر شوونی ئەوەز کریا، تا دەرەئەنجام دریا دەس (فیلاس) سەرۆك تازەی هەواڵگری یا مخابراتەوە، ئمجا (فیلاس)یش چەنەها تابووت هاوشیوە دروسکرد و دابەشیان کردە بان سەفارەتخانەیل ئەرجەنتینا، دی وەو جوورە تەرمەگەی (ئیڤیتا)کەس نەزانست کەفتە چ سەفارەتخانەیگ و ئەرا ماوەی (١٦) ساڵ لە مەردم شاردەوەی و لەو ماوەی ١٦ ساڵیشە گشت دڵسووزەیلی وەردەوام داوای تەرمەگەی کردیان تا وەشیوەی خاس و گونجیاگیگ بسپارنەی خاك. وەل ئەوەیشا (خوان بیرۆن) هاوسەریشی لە ئسپانیاوە هەمیشە داوای تەرمەگەی کردیاگ.ئەوسا تەنیا سەرۆك هەواڵگری و خود سەرۆك ئەرجەنتین زانستیان تەرمە راسەقینەگە ها کاملا، تەنانەت سەفیر ئەرجەنتین لە بەلجیکا نەزانست تابووتەگەی ئیڤیتا ها لەژیرخان سەفارەتخانەگەی، وەختیگیش وە مەسەلەگە زانست و ئاگادار بوی، ژیر وەژیر جیوازی کرد ئەرا شار (میلانۆ)ی ئیتالیاو لەورا وەخاك سپاریا، یەیش دەسپیشخەری یا موبادرەی خاسیگ بوی ك هەرچەنی دویاخر باج قورسیگ دا.وە هەر حاڵ لەوەختیگ ئەنجوومەن وەرین سەربازی هاتەوە ئەرا دەسلاڵت و حوکم وڵات کەفتە دەسیان، ئەوە بوی (خوان بیرۆن) لە دویرەوخریاگی یا (مەنفا) کلکریا شوونی و هاوریاوەو ئەو تابووتیشە ك تەرمەگەی ئیڤیتا لەتی بوی دوینریاوەو دی وە ئامادەبوین دکتۆر (ئارا) هەڵەودریا، وەلی لەراسی دیمەن و شیوەی تەرمەگە جیگەی سەرسورمەندن بوی لەوەختیگ (ئیڤیتا) هەر وەك خوەی وە قژە زەردەگەی و روخسارە جوانەگەیەوە مەندویگ. هەر لەوەر ئەوەیش (خوان) هاوسەری وەختیگ چەوی کەفتەپی و دیەی یەکسەر دەسکردە هاوار و گیرستن و هەر وتیاگ (ئیڤیتا خەفتگەو هویچی نیەو نەمردگە)، ئمجا خوان بیرۆن لەشوون ئەوەك ئەرا ماوەی کەمیگ دوبارە پۆست سەرۆکایەتی وڵات گرتە دەس، دی ئەوە بوی مەرگ تەنگ وەپی هەڵچنی و ماڵئاوایی یەکجاری لە دونیا کرد و مرد، ئمجا وەرپرسەیلیش بریار یا قەرار دان تەرمەگەی (ئیڤیتا) وە جووریگ وەخاك بسپاریەیگ ك هویچ هیز و هویچ دەسلاتیگ نەتویەنیگ جاریگتر لەشوون خوەی جیوازی بکەیگ، دی وەو جوورە تابووتەگە وە تەرمەگەوە وە قویلی (١٥) قەدەم لە کۆنکرێت پڕ شیش و لە ژیر چەودیری و پاسەوانی تونیگ وە جووریگ وەخاك سپاریا، تا رووژ ئمروویش هویچ ئادەمیزادیگ نەتویەنستگە ئەو تابووتە لە شوون خوەی باریگە دەیشت، تەنیا (مادۆنا) نەوگ ك (ئیڤیتا) لەناو قەورەگەی هەراسان و نارەحەت کرد.

ئنفلۆوەنزای وەراز و گەشت و گوزار

د. جەزا تەوفیق

باروودۆخی گەشت وگوزار لەجەهان قەیریگ فاکتەر جووراوجوور کار لەلی کەیگ و ئاراستەو جموجویلی دەسنیشان کەیگ، ئەرا نموونە: فاکتەر یا هووکارەیل ئنسانی کاریگەر وەك جەنگ و مرافەو نائارامی و چەواشەگەیشی لەئاشتی و ئارامی و بەرقەراربوین ئاسایش وەشیوەیگ خاس یا خراو کاریگەری لەبان چالاکی گەشت وگوزار هیلنەجی، وەل ئەوەیشا فاکتەرەیل سروستییش کاریکەری راسەوخۆ لەبان گەشت وگوزار هیلنەجی و فرەجار ئایندەی ئی کەرت یا قەتاع ئابووریە دەسنیشان کەن، چوینکە فاکتەرەیل سروشتی وەختەیل فرەیگ دروسکەر بنەمایەیل گەشت وگوزارن، ئمجا وە شیویان ئی بنەمایەیل سروشتیە گەشت وگوزاریش شیویەیگ،

ئەرا نموونە تەقینەوەی گرکان یا بورکانەیل و پیسبوین ژینگەی هەوایی ناوچەیل گەشت وگوزاری بووگە مایەی وسانن یا کەمەوبوین گەشتەیل ئەرا ئەو ناوچەیلە ك گرکانەگە لەتی رویداگە، هەمان وەخت رویدان زەویلەرزەو کاولکردن ناوچەیل گەشت وگوزاری و ژیرخان ئابووری بووگە مایەی وسانن چالاکیەیل گەشت وگوزاری و زەرەد گەورایگ رەسنیگە ئابووری ئەو ناوچەیلە، ئمجا لەی باوەتەوە سەرچەوەیل ژینگەیی و کەشوهەواشناسی ئشارەت وەو زانیاری یا مەعلووماتەیلە کەن ك وەسەبەب گویریان ئاو و هەوای جەهان و دیاردەی پەنگەوخواردن گەرمیەوە فرەیگ لە ناوچەیل گەشت وگوزاری جەهان سفەت و تایبەتمەندی سروشتی خوەیان لەدەسدانەو هەر لەوەر ئەوەیش گەشتکەرەیل وەك جاران روی نیەکەنە ئەو ناوچەیلە. ئمجا لەباوەت ئەو باس و کیشە ك ئیسە گشت جەهان خەریك کردگەو مەترسی خستەسە دل گشت ئنسانیەتەوە، ئەویش (ئنفلۆوەنزای وەرازە) ك لەی ماوە سەرەتای دیاردەگە لە مەکسیك کەفتە دەیشت و لەماوەی کەمیگیش شوونەوار ئی باوەتە لە زوورم ولاتەیل جەهان دەرکەفتگەو جویر ئەوەك پسپۆرەیل ئی نەخوەشیە ئشارەت وەپی کەن مەترسی (ئنفلۆوەنزای وەراز) فرە لە (ئنفلۆوەنزای باڵدار) ترسناکترەو لەکەسیگەوە ئەرا کەسیگتر وە ئاسانی جیواز بووگ، لەوەر ئەوە ئیسە لەبان ئاست جەهان هەر ولاتیگ وەگوورەی ئەو زانیاریەیلە ك دیریگەی رینمایی و فەرمان تاییەت دەرکەیگ و ئاگادار هاوولاتیەیل ولاتەیلیان کەن ك گەشت نەکەن وەرەو ئەو ناوچەیلە ك مەترسی ئەوە لەلیان کریەیگ ئنفلۆوەنزای وەراز لەتیان پەخشەوبویگ ، هەر لەوەر ئەوەیش ئیسە دوینیم لەوەر ئەو مەترسیە تەیارەخانەیل جەهان وەك جاران قەرەباڵغ نین و شوونەیل گەشت وگوزاریش لەباشوور رووژهەلات ئاسیاو ئەمریکای باشوور تا تیەیگ گەشتکەرەیل لەتیان کەمەو بوون و گلەو خوەن ئەرا ولاتەیل خوەیان. وەل ئەوەیشا سەرچەوەی تەندروسیەیل جەهانیش ئشارەت وە ئەوە کەن ك ولاتەیل باشوور ئۆروپا ك کەفتنەسە بان کنارەیل دەریای ناوراس ئەگەر فرەیگ لەلیان کریەیگ ك ئنفلۆوەنزای وەراز لەتیان پەخشەوبویگ، لەوەر ئەوە ئەگەر بایگ و ئی نەخوەشیە دریژە بکیشیگ ئەوە بیگومان چالاکیەیل گەشت وگوزاری ولاتەیل یۆنان و ئسپانیاو ئیتالیاو قوبرس و تورکیا دوچار قەیران و سسی گەشت وگوزاری تیەن. ئمجا لەی باوەتەوە خاستر ئەوەسە دەزگایەیل پەیوەندیدار هەریم کوردستان ئی کارە وە جددی بگرن و کار خودمقەیەتیکردن خاسیگ ئەرا هەریم کوردستان ئەنجام بیەن تا ژینگەی هەریم وەپاکی بمینیگەوە.

خاسەو کردن کۆمپانیای تەئمین عیراقی کاریگ گرنگە

قاسم نکە نەزال

کۆمپانیا یا شەریکەیل تەئمین لە ولاتەگەمان کۆمپانیایەیل رەسەنیگن. چوین هە لە سالەیل (٤٠) کار ئەکردن ونەخش یا دەور گەورایگ لە دابین کردن یا تەئمین ژیان وموڵك ومالەیل هاوولاتیەیل دژ رویداگەیل وخارەت کردن ودزیین داشتن, وەلی وەداخەوە ئی کەرت یا قەتاعە لەی وەختمانە تویش ناتەوانی وزوعف دیارییگ هاتگە وەسەبەب نەبین دەزگایەیل حکوومەتی ك بتویەنی بر یا مەبلەغیگ پویل بدا وەئەوانە لە ری رویداگەیل توند وتیژی تویش زەرەر وزیان هاتنە, و وەل یە ك ئی بار یا زەرفەیلە ك وەتویش ولاتەمان ئەیات دەرفەت ئەدا وە ئی بەشە چالاکەو بکریەی وەخاتر نیاز هاوولاتیە ئەرای. وەتایبەت دەسمیەت کۆمپانیا یا شەریکەی تەئمین عیراقی لە ری زیاگەو کردن سەرمایەی کۆمپانیا یا شەریکەگە تا بتویەنی رکابەری یا تەنافس وەل کۆمپانیا یا شەریکەیل تەئمین عیراقی وبیگانە بکاد وئامانج وهەدەف لە زیاگەو بوین سەرمایەی شەرکەی تەئمین عیراقی وەخاتر یەسە تا ئی کۆمپانیا یا شەریکە وەرەو مەیدان رکابەری بچی وەل ئەو کۆمپانیا یا شەریکەیل بیگانە ك مومکنە وەرەو ناو ولاتەمان عیراق بیەن لەسایەی ئابووری بازار لەشوون خاسەوبوین باروودۆخ ئەمنی بەغدا وپاریزگایەیل. چوین لەیرەو جوورەیل تازەیگ لە تەئمین پەیداکریا, جوور تەئمین هاوپەیمان وتەئمین رووداگەیل شەخسی بوی, وەی جوورەیلە لە تەئمین بایەد کۆمپانیا یا شەریکەی تەئمین عیراقی سەرمایەی گەورایگ بیاشتی, هەمیش زیاگ بوین سەرمایەی ئی کۆمپانیا یا شەریکە لایەن سەرمایەگوزاری کۆمپانیا یا شەریکەگە چالاکەو ئەکاد, چوین یە جوور سەرچەوەی ئەساسیگە ئەرای زیاگ بوین پویل وداهات. وەمەردمەیل فریەیگ هەس چاودیری وحمایەت خویان لە ری تەئمین وەمل ژیان وموڵك ومالەیلیان ئەکەن, لە لای کۆمپانیا یا شەریکەیل تەئمین دژ رویداگەیل ودزیین وخارەت کردن, ولە وەراوەر ئی کارە بر یا مەبلەغ گەورایگ لە پویل ئەدەن ك بایەد ئی رووشنهویری تەئمینیە لەلای هاوولاتیە چالاکەو بکریەی وبریار یا قەرار کۆمپانیا یا شەریکەی تەئمین عیراقی ژمارەیگ لە چینەیل کوومەڵگا وتەئمین وەمل ژیان دژ هەرەشە وخەتر عەمەلیات تیرۆریستی وەتایبەت مامۆستایەیل زانکۆ بگرێید ئەوەر. وبایەدیش فیشتر وشیار بید ولە هەرەشە وخەتەر توند وتیژی وتیرۆریسم یا ئیرهاب وکاریگەری یا تەئسیری وەمل خیزان عیراقی کەمەو بکریەی, وکووچ کردن ئەو عەقڵەیل زیرەك عیراقیە وەرەو دەشت ولاتە بووسننەوە. تەئمین کردن وەمل ژیان هاوولاتیە وموڵك ومالەیلی یەکی لەو کارەیل گرنگ یا موهمەسە ك بایەد هاوولاتیە وەراس فکر وەئی چیشتە بکاد چوین یە چارەسەر کارەیل فریگ ئەرای ئەکاد لە ژیان ئایندەی, ونە هە وەوجوورە ئەویژن ئی تەئمینە هویچ حەقیگ ئەرای هاوولاتیە دابین وزامن ناکاد!.

ساڵەیل قیل قەرنەیل قڕان

مەسعوود قەنبەری

ساڵەیل قیل ، قەرنەیل قڕان
مه منال کام رووژ کام مانگ کام ساڵ کام قەڕن
کام وڵات کووره و بویم ؟!
ــ ته له شەو چرکن مانگ دیزەی ساڵ قیل قەڕن قڕان پیا بویده !
له وڵاتیگ که ئووردی پایز بڕ بڕ هاتن و
چنگ خسن له دەمچەو باخەیل و
خوەزیەوەیل سەونز دارەیل
رویتگاننەو و
له بان ئاگر کتاوەیل زانایل
مەڵویه برشانن
وه چەوەیلمان میژەتووقەکردن و
وه خوینمان ئاسیاو گل دان!
وه کەلەسەرگمان مەناره سازین و
له بانیەو دەنگ ئەزانیگ هیز گرت !
: مه منال کام کام کام
کامم ؟!
ـ ته، له شەو قلاّ ، مانگ مار ، ساڵ سنان
قەرن داڵ و دار و دەروەچ و دیو و درووو و
دویکەڵ و دویزەمه پیا بویده !
له وڵاتیگ که
دار بڕین و دار چقانن و
بەڕ دارەیل کەلەسەرگ ئایەم بوی
له جی دار تەور سەونز کردوو
له جی وەنەوشه ئاسندرِگ !
وه ناو نیشانیگ
نەنگد وه تیژی سقان شکیای براگەد ناوکد بڕی !
خوەزیەو کەویگ کرده پەتەسوو و نابان زامد
داڵگد وه گوپی زویخ گووشد کرد و
باپیرد وه پا بمارکی
چەپاڵی شەوقەره زەنگی کرده ملد !...
ئیمه منال ساڵەیل قیلیم و قەرنەیل قڕان
کەلەسەرگ قەی دارەیل وه سیف دوینیم و
خوین ناو چەمەیل وه ئاو و
دەس و قول بریای باپیرەیلمان وه ماسی !...
ئیرنگه
ورسی خوەیم و تیەنی ئەڵقورنیم و
یەك ساکی بی نزی له ئایەمیگیم

خــــوەزگـــــه

کاوەی خوسرەوی

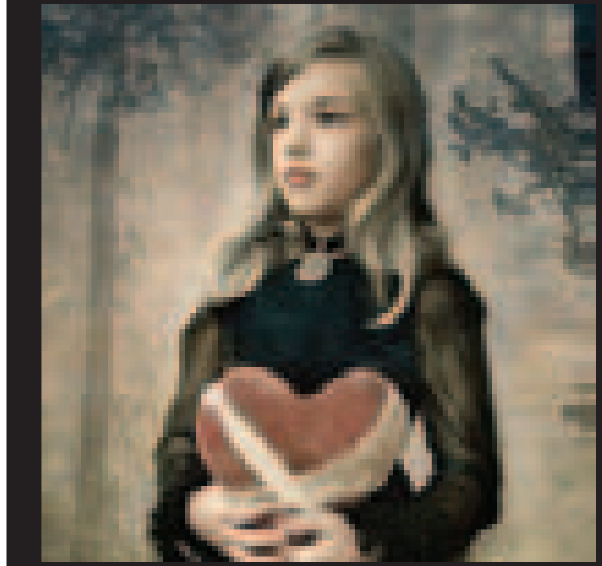

خوەزگه توانستم
ئەگەر ئەڕا رووژیگیش بیه
بووم وه میوانت،
تا دڵم جوان وەکەم
وه نیگای چەومەسێ له رێ کانیا،
دواره عاشق بوم،
وه تماشاێ سەروێن لارێ چەو خوماریێ
له بەزم پڕ له نەزم سازودەهوڵا.
تا بوینم...
خوەزگه بیەسه لاولاو،
وڵاتیش جوور بەرزه چنار،
پەناگای عشقن
ئەرا عاشق و دڵدار.

یار بە نەك نەیار

عەلی مهرابی

دڵ تەنگی شەو هات، هەم وەی
دیارم
لەشکەر کیشا ملك، دڵەێ
خەمبارم
نەیار ڕیشخەن کەێ، وەی هاڵێ
زارم
گووش گەردون کەڕکەێ، ناڵەو
هاوارم
ئی نان تەفرەقه، نانەێ پەڕ شاڵم
پەشێو کرد یاران، شکان شا باڵم
لەداخ بێ دەنگی، پەرگەنەس هاڵم
سروەێ نەفەستواێ، شوڵەێ
زوخاڵم

جویه جویه گەنم گەنم

رەزای مەوزوونی

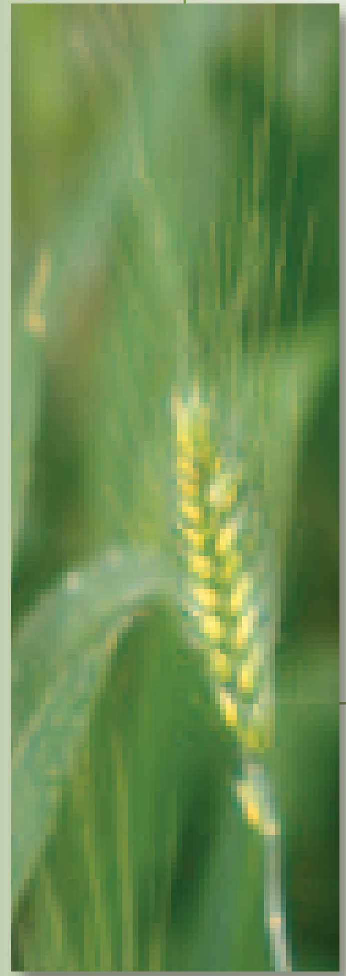

جویه جویه ، گەنم گەنم ،
زەوی نویسیمن تاگەر نەمریم
ماڵ ماڵ ، کویچه کویچه، شارشار ،
زەوی پرەو کەیم ،
تا بخەفیم ، ژاو بخوەیم ، جەنگ بکەیم !
ویژه ویژه ،چەپاڵ چەپاڵ ،
زەوی دڕیمەو تا گەر بمریم
ئایەم هیمان نیەزانی ئرا ئایەمه!؟
مدادەیل وەرزیرن
مدادەیل گەنم کاڵن !
مدادەیل له چوار فەسڵ ساڵ
شەو و رووژ له زەوی چەرمی دەفتەرەیل
وشه کاڵن !
وشەیل جیغ دەن سەوز کەن پەل کیشن !
گاجار خوشه خوشه شعر گرن !
مناڵیگ کەیدەیانه داوان و دزیدەیان !
مەردمیش نیشن و چەپ کوتن !...

داڵــــگ

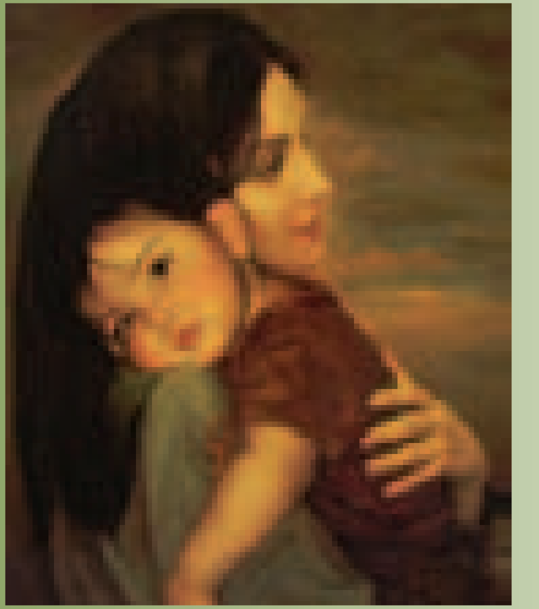

له دەروەچەیل ماڵەگەی شەوەکیان خوەری هلای
یه نویر ئیل ئیمەسه ماڵەیلەگان! بکەن دعای
ئەگەر تمام ئاسمان خودا بکەیدنەی د بەش ،
بەشیگەلی ئرای وڵات بەشیگەلی چەوی توای
هەنای له ماڵەگەی درای کەل ومەل وکویه ك هویچ
گله گله هسارەگان وه پای پەتی تیەنەو نوای
هەنایگ داڵگم هەسەی، بچوو ت بویشه جادەگان
رخم نیەچوو له وەفره لویل، رخم نیەچوو له سەردەوای
چەوەیلەگەی وه لوو خەوه و ، هسارەسه وه روی شەوەو
کەسیگ کەیدنەی چەوه و ، خودا بکەی چەوی درای
وەتم ك مانگەشەو بنەم له بان گیسه شوورەگەی
نەمەن له بان ئی زەویه هساره دەق نەکەی ئرای
کیه دواره باوشی له دویر وا بکەی ئرام ؟
کیه ك یەی گڕی بنەم سەرم له بان هەر د پای ؟
ئەگەر وه گووش ئاسمان عەزیزەگان ! دەنگم رەسی ،
خوەش وه حاڵ هەر کەسی ك داڵگی هه ها له لای!

زندانیەیل ئازاد

حەسەن مدن

له سستم زندانەیل چین دەستووریگ هەس ناسریاگە وەناو (زندانیی ئازاد) وەگوورەی ئەوەیش وەریەوبەرایەتی زندانەیل لەناو ئەو زندانیەیلە ك حوكم كار قورس لەبانیان دریاگە كامیان لە گشتیان ئازاترە لە جی وەجیكردن ئەو كارەیلە ك وەپی سپاریاگە ،ئەوە لەلیان هەڵوژنن و كەنەی چەودیر یا مراقب لەبان ئەواكانتر لەوەخت جی وەجیكردن كارەیل. فرەجاریش زندانیی ئازاد لەناونی ئەو كەسەیلە هەڵوژیەیگ ك ماوەی سزاگەیان فرەسەو ئەوەنەی نەمەندگە ماوەگە تەواو بكەیگ، یەیش لەوەر ئەوەسە تا كابرای زندانی هویر لەوە نەكەیگ كەڵك لەو كارە وەربگریگ وەك چەودێر و بەهەیوایگ. پاسەوان یا حەرەس زندان چ لەچین بووگ یا لەوڵاتەیل تر، لەوەخت جی وەجیكردن ئی فكرە مەسەلەیگ سایكۆلۆجی گرنگ یا موهم پیادە كەن، ئی فكرەیشە ئەرا ئەو زندانیە ك بویەسە چەودێر لەهەمان وەخت تام ئازادی و تام دەسڵات وەپی بەخشیگ. ئمجا فكرەگە لەیرا سەختە، چوینكە زندان و ئازادی دو چشتن وەیەكەوە جەمەو نیەون، لەوەر ئەڵڵاجەوی مستەڵح (زندانیی ئازاد) ها لەورا ك هەمان وەخت مستەڵح قویلیگیشە، چوینكە هانمان دەیگ هویر لەبارووەزع مەردمەیل ئازاد بكەیم و بزانیم ئایا وە راسی ئازادن یا وەچەواشەوە؟ ئی مەسەلە، ئەو قسەیل وەناوبانگ (هێربەرت ماركۆز)ە خەیگە هویرمان ك لە كووتایی شەسەیل سەدەی گوزەیشت لەباوەت (ئادەمیزاد تاك) ئاشكرای كرد، ك ئادەمیزاد زایندەی سستمەیل تۆتالیتاری یا شموولیە. ئمجا وەگوورەی ئەرایچوین (ماركۆز)، كوومەڵگای ئادەمیزاد تاك، كوومەڵگایگ سەركوتكارە، وەلی وەجنگ تازەیگەوە، وەجووریگ وجوود كاڵای فرەیگ و توانای گەورای وەبەرهاوردن لەیوا كردگە ك كۆنترۆڵ كوومەڵگا لەبان تاكەیل لە جاران زیاتر و تونتر بووگ، ئی كۆنترۆڵیشە شیوەی حساردان ئەقڵ و ئارەزوو چینەیل فراوان كوومەڵایەتی گریگە خوەی. لەروخسارەوە ئادەمیزاد ئمروو، وەتایبەت لەكوومەڵگایەیل پیشكەفتگ پیشەسازی، ئادەمیزادیگ ئازادە، وەلی لە ناوەوە هەمیشە زندانیە، ئادەمیزادیگە وەك (زندانیی ئازاد) لە زندانەیل چین، شەوەكیان چەودێری هاوكارەیل خوەی كەیگ، وەلی وەشەو لەهەمان زندان وەلیانا خەفیگ. ئازادی ئادەمیزاد ئی سەردەمە وەك بارگرانییگە وە كوولیەوە، چشتیگە قورس و سەخت، ك لەدەیشتەوە شیوەیگ تر دیریگ و لەناویشەوە جووریگ ترە.

شكەست پەیوەندی هاوسەرگیری لەناونی هونەرمەندەیل

مهدی سەلیم

زوورم هونەرمەندەیل ئەرا پیكهاوردن ژیان هاوسەری حەز كەن وەل هونەرمەندیگ تر وەك خوەیان ژیان هاوسەری دروس بكەن و ئاسوودە بوون وەیەكەوە، وەلی ئەگەر بایگ وتەماشا بكەیم دوینیم ك پرووسەی هاوسەرگیری لەناونی هونەرمەندەیل فرەجار شكەست تیەریگ و، وە تەڵاق كووتایی وەپی تیەیگ، نموونەیش لەی بارەوە فرەس، وەك دراوەر (مخرج) فەرەنسی (رۆجیە فادیم) ك تویەنست خانم (بریجیت باردۆ) باریگە ناو كار سینەماو بكەیگەی ئەسارەی سینەمای وەناوبانگ و لەشوون ئەوەیش وەیەكەوە ژیان هاوسەری دروسكردن و مناڵیگ لەلی ئەرای بوی و دویاخر تەڵاقی دا. یەكتریناسین هونەرمەندەیل لەریگەی شانۆ یا مەسرەح و سینەما ك چارەنویسەگەی وەو جوورە وەپی تیەیگ، هونەرمەند (حسێن فەوزی) وەل سەماكەر ناودار (نعمە عاتف) بوینە ژن و شوی و دویاخر جیاوە بوین لەیەك. هونەرمەند (عاتف سالم) تویەنست دویەتیگ غەریب هەڵوژنیگ لەوەخت خوەی ك ئەویش (نەبیلە عوبەید) بوی، ئمجا بردەی بان شاشەی سینەماو دویاخریش تەڵاقی دا. هونەرمەند (رەمسیس نەجیب) وەختیگ لەزانكۆ یا جامعەی ئەمریكی قوتابی بوی چەوی كەفتە (لوبنا عەبدولعەزیز)و ئاشقی بوی و چەن فلمیگ ئەرای هاوردە بەرهەم و دویاخر داوا لە(لوبنا) كرد بووگە هاوسەری، وەلی وەمەهانەی ئەوەك ئەو موسڵمانە داواگەی لەلایەن باوگیەوە رەتەوكرد، هەر لەوەر ئەوەیش (رەمسیس) خوەی كردە مەسیحی لەوەرخاتر هاوسەرگیری و ئەویش شوی كردەپی و دویای ئەوەیش تەڵاق رویدا. نموونەیگ تر هونەرمەند مۆسیقاژەن (رەحبانی)و خانم (فەیرووز) ك كووتایی ئەوەیش هەر تەڵاق بوی، وەلی لەیرا دوینیم ك هونەرمەندەیل خوەیان باس خوەشەویسی كەن لەناو كارەیل هونەری خوەیان و لەوەختیگ بایەسە خوەیان بوونە نموونەیگ ئەرا ئەو خوەشەویسیە جویر ئەوەك لە فلمەیلیان نیشان مەردم دەنەی، تەماشا كەید كارەگە لەلای ئەوان جووریگ ترەو هەمان وەخت درووكردنە وەل یەكاو ئەیە واقع هونەرمەندەیلەو هەر یەكیگ لەلیان چەن جار شوی كردگەو چەن جار ژنخوازیە وەك:

-١ نەجوا فوئاد ، شوی كردە فوئاد حسێن و دویاخر شوی كردە ئەحمەد رەمزی و لەشوون ئەویش شوی كردە كەماڵ نەعیم و ئیجا شوی كردە سامی زیعنی و لەكووتاییش عیماد عەبدلحەلیم و ئاخرەگەیشی تەڵاق بوی.

-٢ میرڤەت ئەمین، شوی كردە موەفەق بەهجەت و لەشوون ئەویش شوی كردە عومەر خورشید و ئمجا وە حسین فەهمی و لەشوون ئەویش حەسەن قەلا و لەئاخریشەوە شوی كردە مستەفا بەلیدی و دویای ئەوەیش تەڵاق دریا.

-٣ سوهەیر رەمزی، شوی كردە حلمی بەكر و دویاخر وە محەمەد مەلا و ئمجا وە محەمەد قابیل و لەشوون ئەویش سەید متوەلی و لەئاخریشەوە فاررووق فیشاوی و ئمجا تەڵاق دریا.

-٤ هالە سدقی ، شوی كردە مەجدی كەرەم و لەشوون مانگیگ جیاوە بوین لەیەك.

-٥رانیافەریدشەوقی،شویكردەوەلیدسەعیدوتەنیا٢مانگوتەڵاقدریا.

هووکار جیابوینەوە یا تەڵاق

سوارە سەباح

پرووسەی هاوسەرگیری وە موهمترین پرووسەی ژیان هەر تاکیگ دانریەیگ و هەر لەریگەی ئی پرووسەیشەوە دریژە دریەیگە وەردەوامبوین رەگەز ئادەمیزاد و فرەبوینی، ئمجا وەختیگ ئادەمیزاد لەلایەن عومر و ئەقڵ و لاشەیی و لایەن ئابووری و کوومەڵایەتیەوە کامڵ بوی، دی هویر لەوە کەیگ ك کەسیگ هەڵوژنیگ و لەفرەلایەنەوە لەخوەی نزیك بووگ، مەعنای ئەوەسە ئی پرووسە یەکیگە لە ئامانجەیل گرنگ یا موهم ژیان. وەل ئەوەیشا هەوەجە وە مفەیەتیکردن و، وەردەوامی دیریگ. هەرچەنی لەناو گشت خیزانیگ هەر لە نەخوەنەوارەوە تا رەسیگە خاوەن بەرزترین باوەرنامەو هەر لە پیشکەفتگترین کوومەڵگا تا رەسیگە دویاکەفتگترین کوومەڵگا کیشەو گرفت لەناونی هاوسەرەیل رویدەیگ، وەلی گرنگ یا موهم ئەوەسە وە ناخوەشی کووتایی وەپی نایگ فرەجار تەماشا کەیم کیشەی بویچگیگ فرە گەوراوە بووگ تا رەسیگە حاڵەت تەلاقداین، یەیش وە سەبەب چارەسەرنەکردن ئەو کیشەسە ك بەعزە وەختیگ مینیگە بان ئاست عومر و رووشنهویری و فامیدەیی هەروگلایەن، چوینکە گەوراترین کیشە ریگەچارەی خوەی دیریگ، وەلی ئایا هاوسەرەیل کامیان دگان وە غەڵەت خوەیا نەیگ ك وەختەیل فرەیگ یەکیگیان تاوانبار ئەواکەی تر کەیگ، ك بیگومان یەیش ئەنجام خراویگ لەلی کەفیگەوە ئەرا هەردوگلایان.

فرەجار کیشەو گرفتەیل بەرهەم هووکار ئابووری و کوومەڵایەتیەیلن، وەلی ریگەی چارەسەریان مینیگە بان هەردوگلا، ك ئایا تویەنن لەریگەی گفتوگووکردن و دانیشتنیان وەل یەکا باس لە کیشەیلیان بکەن؟ چوینکە پرووسەی جیابوینەوە یا تەڵاق کاریگەری دیریگ لەبان هەردوگلایان و مناڵەیلیانیش، وە تایبەت ئەگەر بتوان دوبارە پرووسەی هاوسەرگیری بکەن، ك بیجگە کاریگەریەیل خراوی، وەلی فرەجار جیابوینەوەیان خاسترە لەوەیەکەوە ژیانیان، وەتایبەت فرەجار هاوسەرگیری بووگە زندانیگ ئەرا ژنەیل.

ژنەیل فرەیگ هەس هەرچەنی تویش چەوسیان و پاشیلکردن هەقەیلیان بوونەوە، وەلی وەسەبەب ناخوەشی جیابوینەوەو قسەی مەردم و کاریگەریەیلی لەبان ژیان ئایندەی ئەوە بیگومان گشت چشتیگ قەبوول کەیگ.

بەعزە جاریگ ناخوەشی و نارەحەتی و گشت ئەو ژانەیلە وەجووریگ تر خوەیان دەرخەن وەك خودسزانن و خودکوشتن و خیانەت هاوسەرگیری. وەلی خاسترین کار ئەوەسە ك ئادەمیزاد وە شیوەیگ زانستی و ئەقلانی هویرەو بکەیگ و هەڵەپەلە نەکەیگ لە بریاردایین و خوەی ئامادە بکەیگ ئەرا هەر رویداگیگ ك تیەیگە تویشی و نیەوگ وەبی چارەسەر تەماشای بکەیگ، بەڵکوو هەوڵ جددی بیەیگ ئەرا ئەوەك بتویەنیگ لەژیانیگ پر لە بەختەوەری بژیەیگ ولە هەمان وەخت زوان خوەشەویسی و گفتوگوو لەناونی خوەیان دروس کەن تا زاڵ بوونە بان کیشەیلیان، چوینکە مەرج نیە ئەوەك باروەزع ئابووری و ماددیەگەی خاس بووگ دی بەختەوەرەو سەرکەفتگە، نەخەیر جار لەیوا هەس خیزانەیل فرەیگ باروەزع ئابووری و ماددییان خاس نیە وەلی وە بەختەوەری ژیەن و هویچ کیشەیگ نەیرن، لەوەر ئەوە کیشەیل ئابووری و کوومەڵایەتی نیەوگ ئادەمیزاد کزو بیدەسلاتەو بکەن و ئاراستەی بکەن وەرەو ژیانیگ ناخوەش.

ژن لە ناونی هویر کویەن و جەهان

سوارە سەباح

ژن ئەو ئادەمیزادەسە ك وە دریژایی میژوو یا تاریخ وە گشت قوناغەیلیەوە هەر لە قوناغ نەفامی (جاهلیەت کویەن) تا ئی قوناغ تازە ك وە قوناغ پیشکەفتن و تەکنۆلۆجیا وجەهانگیری (عەولەمە) ناسریاگە، هەق خوەی وەك دروسکریاگ یا مەخلووقیگ ئازاد ناو کوومەڵگا وەرنەگرتگەو هەمیشە لەژیر چەپووك زوڵم وچەوسیان یەخسیر کلتوور و داب ونەریت کوومەڵگایەیل بویە، وەگوورەی ئەو قانوونە ك کوومەڵگاگەی پەیرەوی کردگەو، وەل ئەوەیا ك جەهان ئمروو پیشکەفتنیگ گورج و ئاشکرا وەخوەیەوە دیە، وەلی ژن لەناو ئی پیشکەفتن و تازەگەریە چارەنویسی وە کورا رەسیەو پلەو پایەی لە چ مەیدانیگ ژیان قایمە؟ وەتایبەت لەولاتەیل رووژهەلات ناوراس وزوورم ولاتەیل رووژهەلات ئاسیا، دید جیاوازیگ دیرن ئەرا مەسەلەی ژنەیل لەگشت مەیدانەیل (کوومەلایەتی و سیاسی وئابووری وروشنهویری) وتا ئیسەیش لەناو خیزان و کوومەڵگا ژن جویر ئادەمیزاد تەواویگ هساو ئەرای نەکریاگە. ژن کەفتگەسە ناونی دو ئاگرەوە، ئەگر هویر کویەنخوازی ك ئیڵ وکلتوور حوکمی کەیگ و ئایدیۆلۆجیای پیاگسالاری بالادەسەو مەرز وەرتەنگیگ ئەرا هەڵسوکەفت وژیان تایبەت ژنەیل دانریاگە، ئاگر دویمیش هویر تازەگەری دونیای پیشکەفتنخواز ئمرووە، ك وەقوناغیگ جەهانگیری ناسریاگە ك ژنەیل لەی قوناغە وە ئاراستەی غەڵەتیگا بریاگە وەمەبەس مولکایەتیکردنی وەشیوازیگ مۆدیرن، مەعنای ئەوەسە ژن لە بونیاتنایین کوومەڵگا بەشداریکردن ئازادانە نەیریگ و لەمەیدانەیل (سیاسەت وحزب ودەسلات) جموجویل نەیریگ.

وە مەعنایگ تر، ژن دەور کارا یا فەعالیگ نەیریگ لە بونیاتنایین کوومەڵگا لەوەختیگ دیموکراسیەت بەشیگ لەلی پیکهاتەی بەشداریکردن ژنە لەدەسلاتەیل بالا، یەیش ئەوەنە نسبەی کەمیگە شایستەی ئشارەت وەپیکردن نیە ك هەرچەنی لەیەکەودەرەیل سیاسی و کوومەڵناسی هەر یەکیگ وگوزارش یا تەعبیر تایبەتیگ دیرن ئەرا چەمك جەهانگیری یا عەولەمە و ئویشن ژن زەرەدمەن یەکەمە لەو قوناغەو ئویشن: ئەو چەمکە چین فەقیر وبیدەسلات و کەمدرامەت نیەگریگەوەو ژنیش هاوشان ئەو جموجویلەسە.

دیارە سەردەم تازەگەری لە زوورم ولاتەیل جەهان تەنیا جویر (لاشەو کەرەسە)تەماشای ژن کەیگ وە مەبەس بازرگانیکردن وەپی و هەمان وەخت وەگوورەی باروەزع ئابووری و سیاسی و کوومەلایەتی و هەرلەیوا وەجەهانگیربوین کوومەڵگاگە پەلکیش مەیدانەیلیگی کەیگ.

ئەرا نموونە: لە بەعزە ولاتەیلیگ تا ئیسە وەقوناغ چەرخ تازەی نەزانیەوە گوزەر کەن و هویچ ریزیگ لە دونیای تەکنۆلۆجیاو تازەگەری نیەگرن و ژنیش لەو جوورە ولاتەیلە لەچوارچیوەی دیاریکریاگیگ گیر کردگەو تائیسەیش سزای تونیگ دریەن و لەشوونەیل گشتییش وە ئاشکرا سووکایەتی وە کەسایەتییانەوە کریەیگ ولە بەعزە ولاتیگیش بازرگانی یا توجارەتکردن وە لەش ژنەیل بویەسە چشت ئاشکرایگ وژن ومناڵ جویر کەرەسەی بی قیمەتیگ لەولاتیگ ئەرا ولاتیگ تر دەسئەوەزی وەپیان کریەیگ و لە باروەزع خەمینیگ چارەنویسیان نادیار کریەیگ، یەیش لەوەرخاتر وەدەسهاوردن قانجاز یا نەف ودەسەوەرکردن هەوەجەیلیان ژنەیل وەکار تیەرن، لەی حاڵەتیشە ژن تاوانباریشە.

ڕاسیەگەی چەك ئەتۆمی

جیمس كارول

دیارە خەو لەناوبردن چەك ئەتۆمی یا نەووی تەنیا ئەرا ئەوانەسە ك خەو وەپییەوە دوینن ، هەرئەوەیش ئەو كار واقعەسە ئەرا ئەو گامەیل ئارامە ك ڕەوانەمان كەیگ وەرەو ڕزگاركردن ئەسارەیل لە چەك ئەتۆمی یا نەووی ك خەریكە بار شانی قورسەو كەیگ .

وەل ئەو ئەركەیلیشە ك وڵاتەیل یەكگرتگ گرتنەسەی مل، وەلی لەیوا دیارە پلاندانەرەیل ئەمریكی وە تەواوی باوەڕ وە ئەوە دیرن ك وجوود چەك نەووی چشتیگ سروشتیەو هەر لەوەر ئەوەیش وەرەو نوابردن نەوەی تازەیگ لەی چەكیشە كار خواستیگە، شایەت هەر ئی هویر و باوەڕیشە بووگ ك بویەسە سەبەب ئەوە ك وڵاتەیل تر مكوڕ نەون لە بان مەسەلەی لەناوبردن چەكەیل ناوەكی یا نەووی، ئەیە بیجگ لەوەك ڕیگری كریەیگ لەو دەوڵەتەیلە ك ئارەزوو ئەوە دیرن بوونە خاوەن ئی جوورە چەكە یەیش ئەوەسە ك بووگە سەبەب قورسەوبوین كیشەی ئیران و پیشبینی كیشمەكیش لەلی كریەیگ وەل ئەو وڵاتەیلە ك ئارەزوو دیرن بوونە خاوەن ئی جوورە چەكە. لەیوا دیارە ئی كیشەیشە چارەسەر نیەكریەیگ ئەگەر وڵاتەیل دڵنیا نەون لەوەك لەناوبردن چەك نەووی ئامانجیگ سیاسی واقعیەو ئاسانە باریەیگەدی تا لە ڕویداین هەر تەنگەوەرییگ دویرەو بكەفیم لە ئایندە. لە سەرەتا كیشەگە وە شیوەی ئاسانیگ ناسریا، ئەو وەختە ئی جوورە مادەیل كیمیاویە وە (ژەهر)یگ دانریان، لە سەرەتای سەدەی ٢٠ ئادەمیزادەیل وە ڕاسی هسكردن ك گەردین لە شوون تەكنیك چەك تازەیگ وەرەو مردن حەتمییگ بەیگەیان، وە جووریگ ك ڕزگاربوین لەلی جوور خیانەت گەورایگە. ئەوانە تواستن نواگیری لەی چەك ژەهراویە بكەن و ئی جوورە چەكەیلیشە وە گوورەی قانوون (هۆگ) ساڵ ١٩٠٧ وە ناقانوونی لە قەڵەم دریان، وەلی ئی نواگیریە ئەو دەوڵەتەیلە نەوسان ك كەفتوینە ناو جەنگ جەهانی یەكمەوە تا غازەیل ژەهراوی وەكار نارن، ئەو غازەیل ژەهراوییشە جویر خەو ترسناكیگ بوین لە ناو جەنگەگە. چوینكە وەل ئەوەیشا ك شمارەی فرەیگ نەكوشت (كەمتر لە ١٠٠ هەزار) وەلی شمارەی ئەو سەربازەیلە ك زەخمدار بوین لە ملیۆنیگ زیاتر بوین ك لەو وەختە وە هویچ شیوەیگ لە خەیاڵ ئۆرپیەیل نەوی. شایەت ئەو شارستانیەتە ك لەبان خوین ڕشیاگ دروس بویە، گووش نەیەیگە ئازار و ناڕەحەتی ئەو زەخمدارەیلە ك ناڕەحەتی فرەیگ كیشان وە دەس سەختی هەڵمژین هەواوە، وەلی یەكراس دویای جەنگەگە دوبارە جموجویل ڕیگرتن لە چەك كیمیاوی دەسكردەپی، لە ساڵ ١٩٢٥ ڕیككەفتننامەی جنیف چەك كیمیاوی وە ناقانوونی لە قەڵەمدا، وەلی لەیوا دیارە ئەوانەك واقعی بوین فرە لە باوەت ئەو واقعیەتە زانستیان ك لەتی ژیان، یەیش ئاشكرای ئەوە كەیگ ك ئەنجوومەن پیرەیل ئەمریكا ئمزاكردن ئی ڕیككەفتننامە دویاخستن تا ساڵ ١٩٧٥، لوجنەیگ بریتانییش لە ساڵ ١٩١٩ ڕەسیە ئەوەك ئی غازە چەك شەرعییگە لە جەنگ. وە دریژایی تاریخ ڕیگری سەركەفتگیگ لە جوورە چەكیگ لە جەنگ تۆمار نەكریاگە. هەر وەل دەركەفتن چەك ئەتۆمیا لە ساڵ ١٩٤٥ هەردوگ لایەنەگەی جەنگ سەرد وە هەڵەپەڵە هەوڵ ئەوە دان ئی چەك ژەهراویە عەمبار بكەن ك ئیسە وەچەك كیمیاوی دریاسە قەڵەم، میخائیل گۆرباچۆف و ڕۆناڵد ڕیگان هەوڵ ئەوە دان گشت جوورە چەكیگ كیمیاوی لەناو بووەن، لە جنیف و ڕیكیافیك هەر یەكیگ لەلیان پەیمان ئەوەدان ك وە هاتن ساڵ ٢٠٠٠ چەك نەووی وە تەواوی لەناو بووەن، ئەو ئامانجە ك هویچ وەختیگ نەهاتە دی. جەنگ عیراق -ئیران و، وەكارهاوردن چەك كیمیاوی لە لایەن سەدام حسێنەوە دژ مللەتەگەی، ئەوە دەرخست ك ئی جوورە چەكە تویەنیگ تا چ ڕادەیگ ترسناك بووگ.

ساڵ ١٩٩٠ گۆرباچۆف و جۆرج بۆش ڕیككەفتننامەی ناودەوڵەتی قەیەغەكردن چەك كیمیاوی ئمزا كردن، یەیش ئەوە بوی ك یەكمجار (هۆگ) سەدەیگ وەرجە ئەوە خەو وەپیەو دی. ڕیككەفتننامەی قەیەغەكردن چەك كیمیاوی وە نزیكی لە لایەن زوورم دەوڵەتەیلەوە ئمزا كریاگە، وەل ئەوەیشا ك قەیری پاشمەندەو كارخانە مەندنە، وەلی شمارەیان كەمەو كریاگە یا بەسیانە، هەرلەیوا وەردەوام چەك كیمیاوییش لەناو بریەیگ. ئیسەیش شەرعیەت ئی جوورە چەكە ڕەتەوكریاگە و ئەوە ئسپات كریاگە ك ئەو كەسە واقعیەیلە ك لە ساڵ ١٩١٩ مەهانە ئەرا ئی جوورە چەكەیلە دینەسەوە لەبان غەڵەت بوینە.

دەرکەفتن زانست

گوڵ سوو

هەر لەو وەختەوە ك فەیلەسووفەیل یونان هەوڵدان ئەرا شییەوکردن سروشت گویرانکاری لە سروشت، دی تووزە تووزە وەل گوزەرکردن وەختا زانستیگ ئەرا تاریخ پیکهات. لەو زانستە هەول ئەوە دریا هووکار سروشت رویداگەیل تاریخی بکریەیکە دی. لە وەیش وە دویاوە دی شکست لە جەنگ نەخریا هساو تووڵەسەندن یا (ئنتقام) خوداوەندەیل. هردۆت تاریخنویس یۆنانی لە سەردەم کویەن لە سەدەی پەنجم زاینی ژیا. نویساننەیل هردۆت پیکهاتنە لە (٩) کتاو، لەوەر ئەوە وەپی ئویشن "تاریخ لە ٩ کتاو " هەر یەکیگ لەو کتاوەیلیشە وە ناو یەکیگ لە خوداوەندەیل یونانی ناوی ناگە. قەیری لە باحسەیل پەسەنکردن و ناونایِن بەرهەمەیل هردۆت وە کار کەسەیل تر زانن لە سەدەیل دویاخر و هان لە بان ئەو باوەرە ك نویساننەیلی لە سەرەتاوە هویچ پەسەنکردنیگ نەیاشتنە. هەر لە فکرمەنەیل یونانی تا تاریخنویسەیل سەردەم، جویر (ویل و دۆرانت و ئارنۆڵد تۆبن بی) هردۆت وە باوگ تاریخ دانانە. وە باوەر "هنری ئێس لۆکاس" مامۆستای تاریخ زانکۆی (میشیگان)، هردۆت شایستەی ئەو نازناوەسە، چوینکە گشت زانیاریەیل سەردەم (٢٠) لە نەتەوەیل خوەرهەڵات کویەن وە تایبەت مادەیل و فارسەیل و بابلیەیل و یونانیەیل و ئیتالیەیل و فینقیەیل و مسریەیل قەرزار هەوڵەیل ئەون. ئەگەر هردۆت نەویاتاگ "شامپلیۆن" فرەنسی نەتویەنستیاگ خەت هیرۆگلیفی بخوەنیگەوە، چوینکە هردۆت زانیاری وەرفراوانیگ لە نەتەوەیل کویەن لە کتاوەگەی وە یادگاری هیشتەسەجی. ئەو زانیاریەیلیشە بویەسە سەبەب هاندایِن هس جموجویل تاریخناسەیل و شوونەوارناسەیل سەدەیل تازە و لە ئەنجامیش بویە سەبەب بەرپابوین و دەرکەفتن ریەیل فرەیگ لە راسیەیل تاریخی سەدەیل کویەن ئادەمیزاد. وەرجە هردۆت تاریخنویسەیل تر جویر (کادمۆس و هلانیکۆس و میتی‌لین و هەکاتە و شارێن) ژیانە و هردۆت لە وەخت جایەڵی ئارەزوو داشتگە رووژیگ لە رووژان بناسیگەیان. ئەو تاریخنویسەیلە زیاتر لە باوەت چوینیەتی بنیاتنایِن شارەیل گەورا و کویەن و خیزانەیل گەوراو دەسڵاتدار قسە کردنە و فرەجار وە وەسفیگ خەیاڵی باس لە بنەوبنچینەی کەسەیلیگ کردنە و بردنەسەیانە بان خوداوەندەیل و قارەمانەیل کویەن. هردۆت وە جایەڵی باوەتەیلیان خوەندگەسەوە و لە ئەفسانەیل خەیاڵی نەف وەرگرتگە، وەلی دویای ماوەیگ فامستگە ك شیوەی تاریخنویسانِنیان ئەوەنە راس نیە و تاوانباریان کردگە وە دروسکردن ئەفسانە و مەتەڵ. بەرهەم هردۆت یەکەمین بەرهەم بوی ك لە هویروباوەر دینی و نوورستن جەمەوکەرەیل زانیاری جوگرافیایی و نەتەوەناسی زیاتر رەسیە بەحس و ئەنجام و لەیەکەودایِن لە راسیەیل ئنسانیەت ك دیاریکەرە ئەرا داب و نەریت باوەر.

کاریگەری تەکنۆلۆجیا لەبان ژیان ئادەمیزاد

ئەحمەد عومەر

ئی سەردەمە سەردەم زانیاری و تەکنۆلۆجیاس ،لەسەرانسەر جەهان مەردم گووشەی زەوی قانجاز یا نەف فرەیگ کردن لە تەکنۆلۆجیای سەردەم ،تەکنۆلۆجیا دەوریگ سەرەکی دوینیگ لەگشت مەیدانەیل ژیان، وەل وەدیکردن هەر چشتیگ تازەی پەیوەندیدار وە تەکنۆلۆجیاوە فرە کار سەخت و نارەحەت ئاسانەو کەیگ، وەل ئەوەیشا گویرانکارییگ بنەرەتی لەژیان ئادەمیزاد پەیا کەیگ و کاریگەرییش دروسکەیگ لەبان کوومەڵگای ئنسانیەتیش.

وە یارمەتی وکەڵك وەرگرتن لە دەزگایەیل ئەلیکترۆنی و رەسانن مەردم وەردەوام زانیاری وەرگرن لەگشت مەیدانیگ نەك تەنیا لەباوەت وڵات خوەیان، بەڵکوو لەباوەت گشت دونیا وئەو چشتەیلیشە ك لەگوزەیشت رویدانە ك ئادەمیزاد وەرجە ئی سەردەمە هویچ زانیاری یا مەعلووماتیگ لەباوەتیان نەزانستگە.

پیشکەفتنەیل تەکنۆلۆجی و پیشەسازی ئی سەردەمە تویەنیم بویشیم زایندەی جووریگتر کلتوور و شارستانیەتە، ك سەرچەوەی هویر و ئەرای‌چوینیگ دروس وراسەقینە دەرخەیگ لەباوەت سروشت گویرانکاریەییل ژیان وشارستانیەت، ئمجا ئەگەر بایگ و ئیمە تەماشایگ گوزەیشت سەدەی (١٨)ی زایینی بکەیم، دوینیم ك وەسەبەب گامەیل پیشکەفتن پیشەسازی و تەکنۆلۆجیاوە کوومەڵگای وڵاتەیل رووژئاوا لەگشت مەیدانیگەوە ئەوەز کرد و فرە لەهویر وئەرای‌چوینەیل ئادەمیزاد لەیوا هویرەو کردیاگ ك فرە بی هیزە، وەلی ئادەمیزاد لەو وەختەیلە تویش نارەحەتی فرەیگ هات وەسەبەب خرافات و هویر دویاکەفتگ تاکەیل ناو کوومەڵگایەیلیان، وەل ئەوەیشا وەسیلەیل تەکنۆلۆجی گویریان هاتە بانیان.

ئەوسا ئادەمیزاد لەیوا هویرەو کردیاگ ك فرە بیهیزە لەروی گویریان تەکنۆلۆجیاوە، وەلی وەسەبەب ئەو پیشکەفتنەیل تەکنۆلۆجیاوە مەیل و هویر سووز ئادەمیزادەیل ئەرا یەکتر کەمەو بوی، وەل ئەوەیشا پیشکەفتنەیل تەکنۆلۆجیا وەل خوەیا جووریگ تر لەهویر و را لەباوەت ژیان و ئایندەی ئادەمیزاد پەیا کرد، ك ئەهمیەت ژیان و پەیوەندیەیل کوومەڵایەتی و سفەتەیل ئەخلاقی لەچەو ئەوسا فرە کەمەو بویە.

مەردم ئیسە لەئەوسا دەوڵەمەنترن، ئیسە جووریگ تر گوزارش لە ژیان کریەیگ، وەل ئەوەیشا گەشەکردن ئابوورییش وە سەبەب تەکنۆلۆجیاوە گویریانیگ سەرەکی لەژیان ئادەمیزادەیل پەیا کرد، فرەیگ لە کارخانەیل تیکەڵ یەکتر کریان و، وە سەبەبیانەوە ژیان شارنشین ئەوەز کرد. وەهەر حاڵ ئەنجام کاریگەری تەکنۆلۆجیا لەبان ژیان ئادەمیزاد ئاشکراو دیارە لە گشت مەیدانیگەوە.

جەهانیگ وەبی وجوود پیاگەیل

گوڵ سوو

سەرهەڵدایِن جەهانیگ وەبی رەگەز نێر کار ستەمیگە، وەلی باس و خواسەیل لە دونیا ئاراستەیان وەو جوورەسە ك رەگەز نێر ئادەمیزاد و حەیوان هان لەکنار فەوتیان، ئمجا وەگوورەی ئەو زانیاریەیل پەخشەو کریاگە ك پەخشی کردنە، لەیوا نیشاندەن ك کەرەستەی کیمیاوی لە ژینگە کاریگەری خراو دیریگ لە بان رەگەز (نێر)و بووگە هووکار دەرکەفتن نیشانەیل رەگەز (مایە) چ لە حەیوان و چ لەئادەمیزاد. زانای ئامادەکارەیل ئی راپۆرت یا تەقریرە، ئی ئاگاداریکردنیانە لەباوەت ئادەمیزادەوە فرە وە(جدی) گرتنە، ئەوان باوەریان لەیواسە ك باروەزع مەخلووقەیل زینگ وە سەبەب کەرەستەی کیمیاویەوە کەفتگەسە ژیر هەرەشە، ئەیە لەوەختیگە ك ماوەیگ وەرجە ئیسە راپۆرت یا تەقریریگ لە ئەمریکا پەخشەو بوی و باس لەوە کردیاگ ئەو ژنەیلە ك دوگیانن ئەگەر منال ئەرایان بووگ، ئەوە منالەیلیان مامڵەی ژنانە کەن.

گڤین لیڤنیز یەکیگە لەراویژکار یا موستەشارەیل وەزارەت تەندروستی یا سەحەی بەریتانیا ویەکیگە لە نویسەرەیل ئی راپۆرتە ئشارەت وە ئەوە کردگە: راپۆرتەیل پر لە زانیاری ك نەمەندن رەگەز نێر نیشاندەن ئادەمیزاد و حەیوان لەی سالەیل دویاخرە روی وەروی هەزاران جوورە کەرەستەی تازەی کیمیاوی بوینە. وەل ئەوەیشا مەرکەز ئۆروپا پەخش ئەوە کردگە ك ئەو کەرەستەیل لەناوبەرە ٩٩٪ی لەژینگە یا بیئە بڵاوەو بوینە، وەلی لەباوەت چارەسەر ٨٥٪ ئی کەرەستەیلەوە تا ئیسە ئەو زانیاری یا مەعلوومات تەواوە لەوەردەس نیە. ئەو راپۆرتیشە ك لایەن مەرکەز خەیرخواز(چیمت رۆست)ەوە ئەنجامدریاگە وەپشتگیری ٢٥٠ باحس زانستی لەگشت دونیا یلاوەو بویەو زیاتر جەخت لەبان کاریگەری کەرەستەیل کیمیاوی کردگە لەبان حەیوانەیل، بیجگ لەوەیش نێرەماسی لەی فەوتیانە وەرجە گشت گیانلەوەریگن، مەعنای ئەوەسە نیمەی نێرەماسیەیل دەریاچەیل بەریتانیا لە ئەندام نێرینەی ئەوانەوە خایە دروس بووگ، وەل ئەوەیشا لەراپۆرتیگ تر لەباوەت نێرە تمساحەیل فلۆریداوە ك ئەنجام دریاگە، دەرکەفتگە ك خاوەن هۆرمۆن نێرانە کەم و هۆرمۆن فرەی مایەن، ئی تمساحەیلیشە لەئیسەوە گرفتار کیشەی لەدایگبوین هاوشیوەن، لەهەمان وەختیش نێرەکیسەڵەیلیش تایبەتمەندی مایە لەتیان دەرکەفتگە. لە فلۆریدا نزیکەی ٤٠٠ کەرەستەی خاوەن کاریگەری خراو کریاسەدی، زانایەیل زانکۆ یا جامعەی (کاردێف)یش باس لەوە کردنە ك نێرە رەشووڵەیلیش مەغزیان وە هۆرمۆنەیل مایە تیر بووگ و ناچارن هەمان دەنگ دەربکەن ك رەشووڵەیل مایە دەریکەن. لەی حاڵەتیشە تویەنیم بویشیم پیاگەیلیش لەی مەترسیەوە دویر نین.

زیرەکترین دزەیل جەهان

ماجد سوێرەمەیری

خوەنەوارەیل ئەزیز؛ ئی جارە وەبی ئەوەگ فرە باس ناوەرووك باوەتەگەمان بکەیمن، یەکسەر ئی وەسەرهات خوەشە ئەرادان باس کەم ك نیشانەی کارزانی ولاتەیل پیشکەفتگە ، لە گشت مەیدانەگان ژیان هەتا لەو مەیدانەیلە ك وەنارەوا ناویان بریەیگ ، بفەرمان ئیوەو ئی وەسەرهاتە:کابرای دزیگ هەمیشە خەریك دزین جزدان مەردم بیچارە وجانتای ژنەیل غافل بوی و وەی جوورە رووزگار خوەی بردیادە سەر، وەلی گرفتیگ داشت؛ ئەویش ئەوە بوی ك ئەوەنە ناودارەو بوی پۆلیس ناسینەی و دی هەر دزییگ بکردیاگ یەکسەر هاتیان گردیانەی وخستیانەی زندان، تا رەسیە ئەو رادە ك هەر دزییگ لەو ناوچە روی بیاتاگ هەر کردیانەی ملی، هەتا ئەگەر خوەیشی نەویاتا؛ وەی جوورە ژیانی تاڵەو بوی ئەوەنە تویش کوشتن وبرین وسووکایەتی کردن هاتیاد ولەناو مەردمەگە هەمیشە وەسەرشووری گر خواردیاد؛ لەبان ئەوە بریاردا سەرخوەی هەڵبگریگ ولەو ولاتە دەربچووگ و روی بکەیگە ئەمریکا، پەیوەندی کردە یەکی لە رەفیقەیل کوێنی ك لەو ولاتە ژیەیگ تا ئاسانکاری خاسیگ ئەرای بکەیگ وڤیزای ئەمریکا ئەرای گیر باریگ. وە هەر حاڵیگ بوی رەسیە ئەمریکا ، وەلی چوینکە ئی کابرا مەسەلەی دزی تیکلای خوینی بوی؛ دی نەتویەنست کاریك تر بکەیگ؛ لەی ولاتە سێ رووژ نیشت هەر چەو نیاگە بان مەردم تا بزانیگ لە کورا جزدانەیلیان هەڵگرن وخەنەی کام گیرفان وئەوە دا یەکا چوین بتویەنیگ وە ئاسانی دزی لەلییان بکەیگ، دویای تەمام بوین سێ رووژەگە یەکم جزدان دزی ودڵی خوەشەو بوی ك کابرای خاوەن جزدان وەپی نەزانست، وەلی سێ چوار گام ری نەکرد وەختی تەماشاکردن کابرای ئەمریکی ریك وپیك ودڵنگ رەنگینیگ چنگ کوتا دەسی وگردەی، کابرای دزیش لە هەیوەتا وەختە دڵی لە رپە بووسیگ ودەسکردە لالکیان لەی کابراو وت من مەقسەدم نەویە دزی بکەم (لە خوەیەو کابرای ئەمریکی پۆلیسە وگردیەسەی)؛ وەلی کابرای ئەمریکی وتەپی هویچ رخد نەچووگ، منیش وەك تو دزم و لەو رووژەوە هاتیدەسە ئی ولاتە من چەو نامەسە باند وزانم تو کابرای زیرەکیگید وتوامەد وەلەو کار بکەید، دزەگەیش وەی قسە فرە دڵی خوەشەو بوی و وت من ئامادەم ؛ وەی جوورە کابرای ئەمریکی دەس کردە مەشقداینی وجارجاریگیش پویل خستیادە لای تاگەر تاقییەو بکەیگ، وەلی ئی دزە خیانەت وغەدر لە رەفیقە نووەگەی نەکرد ودویای شەش مانگ لە مەشقداین ودویای ئەوەگ تەمام متمانەی کابرای ئەمریکی گیر هاورد، کابرای ئەمریکی وتە پی ئمروو وە یەکەو یەکم دزی کەیمن و هات دەسەی دڵنگ فرە ریك وپیك وگران داپی تا بپووشیگەی وکەفتنەری تا کارەگەیان ئەنجام بیەن ك لە ناو کووشك یا قەسر گەورای کابرای فرە دەوڵەمەنیگ بوی ، وەی جوورە تویەنستن بچنە ناو کووشکەگەو ئنجا چینە ناو ئەو خانگ یا غورفە ك گەنجینەگەی لەتی بوی بی ئەوەگ قاپی یا پەنجەرەگەی بشکنن و وەشیوەی جوانیگ کابرای ئەمریکی قاسەی پویلگە کردەوە بی ئەوەگ بشکنیگەی وهەرچی پویلی ناویە دەرکرد ونیشتە بان کورسییگ و وتە رەفیقەگەی بچوو کارت پاپەزان ئەرامان بار، کابرای دز سەری لەی کارە سورمەن و وت کورە بیلا تا زویە پویلەگە بووەیمن وبهەیوایمن تا کەس لەلیمان باخەوەر نەویە، ئمجا ئەرا خوەمان لە ماڵ خوەمان پاپەزان کەیمن... کابرای ئەمریکی خوریە لی و وت وەقسەم بکە وهەقد نەوگ، من سەرکارم تا تو؟بایەسە هەمیشە وە قسەم بکەید ... ئەویش ناچار بوی، چی کارت پاپەزان هاورد ودەس کردنە پاپەزان ، وەلی دویای کەمیگ ئەمریکییەگە وتە کابرای دز رەفیقی بچوو ریکۆردەر یا (مسجل)یگ وسێ پیاڵەی شەراو بار، ئەویش وەراسی هات ریکۆردەرەگە دەم دا ودەس کردنە وازی کردن، وەلی کابرا ئی کارە وەئەقڵیەو نەچیاد ودڵنیا بوی ك ئیسە گریەن وتویش شەر تیەن، لەی ئانە کابرای خاوەن کووشك هاتە ناو ودەوانچە لەلیان کێشا و وت یە چەکەین لەیرا هەی دزەیل بی وژدان؟ وەلی کابرای دز ئەمریکی باکی نەوی و وتە رەفیقەگەی بازیەگەد تەمام بکە!! کابرای خاوەن ماڵیش یەکسەر وە تەلەفۆن پەیوەندی کردە پۆلیس... فرە نەکیشا پۆلیس هات و خاوەن ماڵیش وتە پییان ئی دو کابرا هاتنەسە ناو ماڵەگەم وپویلەگەم دزینەو ها ئەیە خوەیە لە وەر دەسیان.... کابرای دز ئەمریکی وتە پۆلیس : ئی کابرا دروو کەیگ ، خوەی دەعوەتمان کرد ئەرا قومارکردن وئیمەیش پویلەگە لەلی بردیمنەسەوە و وەختی پویلگەی دانا دەوانچە لەلیمان کیشا و وت یا پویلەگەم دەینەو یا تەلەفۆن کەمە پۆلیس و ئویشم یانە دزن، ئەفسەر پۆلیسەگەیش نوورستە سێ پیاڵەی شەراوەگەو پویلەگەیش لە بان مێزەگە بوی وریکۆردەرەگەیش کار کردیاگ وئەوانیش دانیشتە وپاپای پۆلیس نین، وە ئەوە هەست یا ئحساس کرد ك کابرای خاوەن ماڵ دروو دەیگ، لەوەر ئەوە روی کردەپی و وت: جەنابد وازی کەید وخەریك کەیف وسەفاید و وەختی دانەید تەلەفۆن ئیمە کەید ولە کارەو کەیدەمان؟! جاریگ تر ئی کارە بکەید دەسگیرد کەم وخەمەدە زندان.... لەی ئانە تواست لەماڵەگە دەربچووگ کابرای دز ئەمریکی چریە پی و وت گەورام ئەگەر بایگ وتو لەیرا دەربچید؛ دویر نیە ئی کابرای زاڵە وەی دەوانچەی دەسیەوە یەکی گوللەیگ بنەیگە کەپووڵمان و بکوشیگەمان، ئەفسەرەگەیش وەل خوەیەو لەماڵەگە دەریان کرد و وەی جوورە پویلەگە وە شایەتی پۆلیس بویە هین خوەیان!!

جوور شەوچراخ سەر وە ملم چەمانگە

فەرهاد شامرادیان

دەێ شەو جوور شەوچراخ سەر وە ملم چەمانگە
یان گوڵ سوو دە ئاسمان گیس خوەر ئارشانگە
هامە خەوەر دە نام خاو گلێ خووم گلێ خراو
وەختێ چەمەێلێ چوی شەراو تەنگ سەرم چەکانگە
باخ و وەهارە سینگێ سینگ زرك و زینگێ
زەردە بەێێ پەلا خس و سێوێ پەلا وەشانگە
وەختێ دوعا ئەرام کەێ بریەیلێ ها دە نام یەك
وە ختێ ك دژمین م دەێ قنجگ چەم خەفانگە
گرگرێ خوو دێگ ئەوسەرێ سەروە نە خوو سسەوکەرێ
نە وا منی بێگە و سەرم قەێوەنە تون جەرانگە
برێ دویەتن وە مەمێلمن ، کوورپە کەژاڵ و لەێلمن
هەریەك دەیان وە یەێ فەنێ ماڵ سێ کەس رمانگە
مینگە نووار دویریێان ئاز قولم ژە بن بری
سەردە سراو هویریان مەزگ سەرم تەزانگە
شەنەێ شەماڵ تەرزیان زلف دە لەرزە لەرزیان
شەنەێ شەماڵ تەرزیان باخ و بەرم رزانگە
ئەمان دە نامیان کەسێ ك گیسەگەێ رەسن وەسێ
دە هەر ملێ دە هەر دەسێ دەس م ئەو جەرانگە
وە م نەکەی ت قەژمەری ك راچە شێت خوەت کەری
هن یەسە ك چوی پەری زامەتێ وە م رەسانگە
ئەو چەم سەرمەس رەشە ئەو چەم بێ سورمە رەشە
ئاگرێ خس دەئێ لە ك دووزەخ ئەلکزانگە
م چوی بزانم یە دڵە وەختێ دڵم هشکە دە خوین
م چوی بزانم یە دڵە وەختێ سەرم شێوانگە
دڵێ دێرم خوەشێ بکەن، بەختێ دێرم رەشێ بکەن
دی چە دێرم بەشێ بکەن ك پویتگم تەکانگە